J. Kipper

1905.-1907.a. revolutsioon Virumaal

(Diplomitöö)

Rakvere 1956.a.

ARH Diss. B - 26872

Tartu Riiklik Ülikool
NSVL ajaloo kateeder

J. K i p p e r

1 9 0 5. - 1 9 0 7. a. R E V O L U T S I O O N V I R U M A A L

(Diplomitöö)

TRÜ Ajaloo-keeleteaduskonna
mittestatsionaarse osakonna
VI kursus

Rakveres 1956.a.

TRÜ NSVL ajal.
kat. nr. 1263.

S i s s e j u h a t u s.

1905.-1907.aasta revolutsioon oli Venemaa majandusliku ja poliitilise arenemise seaduspärane tulemus.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul jõudis kapitalism ka Venemaal oma kõrgemasse ja viimasesse staadiumi - imperialismi, kus hakkasid avalduma kapitalismi roiskumise tunnused. Seoses sellega muutusid sotsiaalsed ja poliitilised vastuolud riigis äärmiselt teravaks.

Olles esimeseks tõeliseks rahvarevolutsiooniks imperialismi perioodil, erines 1905.-1907.aasta revolutsioon kõigist eelnenud kodanlikest revolutsioonidest nii oma ulatuse, sügavuse kui ka liikumapanevate jõudude poolest.

Esimese Vene revolutsiooni juhtivaks ja peamiseks liikumapanevaks jõuks oli proletariaat, kes koondas enda ümber laialdased talurahvahulgad. Selle võitluse etteotsa asus Lenini poolt asutatud Venemaa sotsiaaldemokraatlik partei.

Moodustades terve ajaloolise ajajärgu, oli see revolutsioon tähtsaks etapiks Venemaa tööliste ja talupoegade võitluses sotsiaalse ja rahvusliku vabanemise eest ja avaldas tohutut mõju meie maa kogu järgnevale arengule.

1905.-1907.aasta revolutsioonis võib selgelt eraldada kahte perioodi: esimene periood, kus revolutsioon, alanud 9.jaanuari sündmustega, areneb tõusujoones, üle ülevenemaalise oktoobri üldstreigi, relvastatud ülestõusuks 1905.a. detsembris, ja teine periood, kus tsaar, kasutades ära liberaalse kodanluse hirmu revolutsiooni ees ning talurahva kõhklemised, asus pealetungile revolutsiooni vastu, mis viis revolutsiooni järkjärgulisele taandumisele ja lõpuks kaotusele.

Olles esimeseks demokraatlikuks revolutsiooniks imperialismi ajastul, kus revolutsiooni põhijõuks oli juba küllaltki arenenud ja organiseerunud proletariaat, kodanlus oli muutunud juba revolutsiooniliseks klassiks, väikekodanlikud parteid aga reaktsioonilise kodanluse "sabaks", ei olnud 1905.-1907.aasta revolutsioon tormijooksuks mitte ainult vene tsarismile, vaid pidi välja kasvama ja kasvas välja rahvuslikest raamidest ning muutus võitluseks rahvusvahelise imperialismi vastu. Üldemokraatlikus võitluses tõmbas Venemaa proletariaat kaasa mitte ainult Venemaa paljukannatanud talurahva, vaid ka koloniaalorjuses vaevlevad ääremaad. Venemaa proletariaat muutus rahvusvahe-

lise revolutsioonilise proletariaadi avangardiks.

Esimene Vene revolutsioon viis võitlusele ka Eesti proletariaadi ja laiad talurahvahulgad. Revolutsiooniline liikumine Eestis 1905.-1907.aastal moodustas suure Vene revolutsiooni koostisosa. Selles revolutsioonis võitlesid ka Virumaa töölised ja talurahvas õlg õla kõrval kogu Venemaa töölisklassiga ja talurahvaga ning andsid tsarismi aluste kõigutamiseks omapoolse väärtusliku panuse. Jõudude ebavõrdsuse ja töörahvahulkade mittekülluldase organiseerumise tõttu läks tsarismil korda revolutsioon maha suruda, olles repressioonide kõrval sunnitud kasutama ka lubaduste ja rahva petmise taktikat. Kuid revolutsiooni ajal kantud rasked kaotused ei olnud asjata. "Esimene Vene revolutsioon avas ülemaailmses ajaloos uue leheküIje - sügavate poliitiliste vapustuste revolutsiooniliste tormide ajastu, pani aluse töölisliikumise tõusule Euroopas ja Aasia rõhutud rahvaste rahvusliku vabadusliikumise arenemisele." [1]

Venemaa töötav rahvas sai selles revolutsioonis sellise suure kogemuste kooli, mis võimaldas tal 1917.aasta revolutsioonides kukutada mitte ainult vihatud tsarismi, vaid saavutada võidu ka kodanluse üle ning vabastada töötav rahvas jäädavalt igasugusest ekspluateerimisest.

---

1 Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (Teesid), lk.4.

I 1905.-1907. AASTA REVOLUTSIOONI MAJANDUSLIKUD JA POLIITILISED EELTINGIMUSED.

1. Kapitalismi areng põllumajanduses. Talurahva olukord XX sajandi algul.

Igasuguse sotsiaalse revolutsiooni majanduslikuks aluseks on konflikt arenevate tootlike jõudude ja iganenud tootmissuhete vahel. Vastuolu arenevate kapitalistlike tootlike jõudude ja poolfeodaalsete tootmissuhete vahel moodustas ka Vene 1905.-1907.a. revolutsiooni sügavaima põhjuse. XX sajandi algul avaldus see konflikt Venemaal eriti teravalt.

Avades agraarküsimuse ja põhiliste sotsiaalmajanduslike vastuolude olemuse, mis põhjustas esimese Vene revolutsiooni, rääkis V.I.Lenin:

> "Põhiline vastuolu, mis viib nii hirmsa viletsuseni, mida Lääne-Euroopa talurahvas ei tunne keskajast peale, on vastuolu meie tööstuse kõrgesti arenenud, põllumajanduses tunduvalt arenenud kapitalismi ja endiselt keskaegse maavalduse vahel. Sellest olukorrast ei pääse ilma vana maavalduse järsu lammutamiseta." 1)

Kuigi pärast 1861.a. reforme kapitalismi areng Venemaal toimus suhteliselt kiiresti ja monopolismieelne kapitalism asendus monopolistliku kapitalismiga, pidurdas tootlike jõudude kasvu "ülalt" läbiviidud "talurahva vabastamise" tõttu säilunud feodalismi igandid eriti põllumajanduse arenemist, kus feodalismi peamisteks iganditeks olid tsaari-isevalitsus ja mõisnike maaomand hiigelsuurte latifundiumide näol. Selle tõttu oli 1905.-1907.a. revolutsiooni peaküsimuseks agraarküsimus.

1905.aastal oli Venemaal 30 tuhandel mõisnikul 70 miljonit dessatiini maad, 10,5 miljonit talupoega aga kasutasid 75 miljonit dessatiini maad.[2] Mõisamajapidamise alusena püsis endiselt teorendi süsteem. Feodaalse teoorjusliku majandussüsteemi jäänustena säilusid ka pärast reformi niisugused talurahva ekspluateerimise vormid nagu teopäevade tegemine, aastarent, pooleterarent, võlaorjus jne.

---

1) V.I.Lenin. Teosed, 18.kd., lk.56.
2) V.I.Lenin. Teosed, 18.kd., lk.18.

Keskaegne-pärisorjuslik oli ka talupoegade külakogukond väikeste lapitaludest hingemaadega. Hingemaa-lapid olid vahendiks, mis kindlustasid mõisnikele odava tööjõu. Mõisniku käest kasutada saadud maa ja mitmesuguste laenude eest pidid talupojad oma viletsate tööriistadega töötama mõisapõldudel. Kõik see takistas tootlike jõudude arenemist põllumajanduses ja viis talurahva põhimassi, kes moodustas riigi elanikkonna rõhuva enamuse, väljakannatamatu viletsuseni.

Sagedased näljahädad, põllumajanduslike tootmisriistade äärmine primitiivsus, siseturu arenemise pidurdamine tööstuse jaoks olid "vabastatud" Venemaa küla iseloomulikeks joonteks.

Pärisorjusliku korra igandid vajutasid oma pitseri ka Eesti ühiskondlikule elule, kes tol ajal moodustas tsaari-Venemaa osa. Eriti teravad olid agraarsuhted Põhja-Eestis, sealhulgas Virumaal.

XX sajandi alguseks oli maa Eestimaa kubermangus jaotatud järgmiselt:

Maa liik	Dessatiini	s e l l e s t				% maa üldsuurusest [1]
		välja ostmata		välja ostetud		
		dessatiini	%	dessatiini	%	
Mõisamaad	1.051.086,4	1.027.302,9	97,74	23.783,5	2,26	57,78
Talumaad	708.899,2	348.546,5	49,17	360.352,7	50,83	42,22
Kokku	1.759.985,6	1.375.849,4	78,17	384.136,2	21,83	100,00

Nagu tabelist nähtub, oli revolutsiooni eelõhtul Eestimaa kubermangus ca 4/5 maadest alles talupoegade poolt välja ostmata. Seega omasid talupojad ainult 384.136,2 dessatiini ehk 21,83 protsenti maast, mõisnikud aga 1.375.849,4 dessatiini ehk 78,17 protsenti maast, millest nad osa talupoegadele välja rentisid.

Kogu tulunduslikust maast kasutasid suurmaapidajad 65,78 protsenti ja väikemaapidajad 34,22% maast.[2]

Virumaa 586.210-dessatiinilisest pindalast kuulus mõisnikele 464.968 dessatiini ehk 79,32 protsenti, talupoegadele aga ainult 121.242 dessatiini ehk 20,68 protsenti kogu maast.[3]

97,5 protsenti kogu mõisamaadest oli rüütlimõisate käes.

---

1) Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.XVII.
2) Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1913, lk.X.
3) Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.28-35.

T a b e l

Virumaa mõisate juriidilise iseloomu kohta a.1900 (maa suurus dessatiinides).

1)

Juriidiline iseloom	Üksuste arv	Protsent üldarvust	Kasutatava maa suurus	Protsent maa üldsuurusest
1. Rüütlimõisad	145	81,5	453.899	97,5
a) rüütlimõisad eraisikute valduses	127		390.899	
b) pärusmõisad	5		21.954	
c) majeraat- ja fid.-mõisad	9		32.572	
d) linnamõisad	2		3.458	
e) tööstuste mõisad	1		2.904	
f) kirikute valduses	1		2.655	
2. Maakohad (Landstellen, rüütlimõisatest eraldatud karjamõisad)	23	12,9	9.911	2,2
3. Kirikumõisad	11	5,6	1.158	0,3
Kokku	179	100,0	464.968	

Siia kuuluvad ka need maad, mis mõisnike poolt talupoegadele oli välja renditud.

Rüütlimõisad olid varustatud terve rea õiguste ja eesõigustega. Riiklikest eesõigustest tuleb kõigepealt nimetada rüütlimõisapidajate õigust mitmesugustest korporatsioonidest osa võtta, mis ei otsustanud ainult seaduslikke küsimusi, vaid täitsid ka omavalitsuslikke funktsioone.

Tähtsamaks neist oli maapäev, mille kord kujunes kindlaks juba ordu ajal ja püsis tsaarivalitsuse ajal põhimiselt kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini. Maapäevast võisid kuni XIX sajandi seitsmekümnendate aastateni hääleõigusega osa võtta ainult kohal elavad rüütlimõisat pidavad immatrikuleeritud aadlikud. Hiljem pääsesid maapäevale ka aadlimatriklisse ülesvõtmata rüütlimõisa omanikud, kuid neil oli hääleõigus ainult maksude määramise küsimuses.

Maapäeva kõrval olid rüütelkonna ja maapäeva asjade otsustamiseks rüütelkonna komitee (Ritterschaftsausschuss) landraadikolleegium, rüütelkonna peamees ja kreisi saadikud, kes maapäeva

---

1 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.28-85.

istungite vaheajal asju ajasid.

Peale maapäeva ametite määrati rüütelkonna ja ta organite poolt veel liikmed kreisikoolide komisjoni, maa-maksu komisjoni, teede ja sildade komisjoni esimees, üks ilmalik kindralkonsistooriumi liige, kandidaadid vaimulikkudeks abipresidentideks ja ilmalik kaasistuja kohtulikku konsistooriumi, ülemkirikueesistujad. Eestimaa rüütelkonna peamees, kelleks 1905.a. oli Virumaa suurimaid mõisaomanikke paruu Ernst Dellingshausen, võttis liikmena osa tervest reast keskvalitsuse komisjonidest.

Eraõiguslikest eesõigustest olid rüütlimõisatega seotud: viinapõletamise ja õllekeetmise ainuõigus, mille kaudu mõisnikud imesid talupoegade taskust viimased veeringud, jahi, kalapüügi ja maapõuevarade kasutamise õigus, mis küll ei olnud kantud provitsiaal-õigusesse, kuid mille mõisaomanik endale jättis.

XX sajandi algul oli valdav enamik rüütlimõisaid Virumaal endiselt balti parunite käes, kuid nende kõrval omasid mõned rüütlimõisad ka saksa soost kaupmehed ja tööstarid ning üksikud eesti talurahva hulgast põlvnevad rüütlimõisate omanikud. Nii omasid Väike-Maarja kihelkonnas Kaarma 636-tiinuse rüütlimõisa Johann Paali pärijad, Männiku 1808-tiinuse rüütlimõisa omanikeks olid Jaan Allika pärijad, Vaivara kihelkonnas valdas Voldemar Tamm 1958-tiinust Armavere mõisat[1] jne.

Alljärgnev tabel näitab rüütlimõisate maavalduse maa-ala suurust gruppide järgi:

T a b e l

Virumaa rüütlimõisate suuruse kohta aastal 1900 (dessatiinides).[2]

Mõisa suurus	Mõisate arv	Protsent mõisate üldarvust	Kasutatava maa suurus	Protsent mõisamaadest
Alla 1000	27	18,6	17.543	3,8
1000 - 2000	41	28,3	64.702	14,2
2000 - 3000	30	20,7	72.902	15,9
3000 - 4000	14	9,7	54.531	12,0
4000 - 6000	8	5,5	38.163	8,3
6000 - 10000	18	12,4	133.018	29,7
Üle 10000	5	3,4	73.040	16,1
Andmed puuduvad	2	1,4	-	-
Kokku	145	100,0	453.899	100,0

1 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.28-55.
2 Sealsamas.

Nagu tabeli andmetest nähtub, omasid 45 mõisat ehk 31,0 protsenti mõisate üldarvust igaüks üle 3000 dessatiini maad. Kogusummas oli nende 45 mõisa valduses 298752 dessatiini ehk 66,1 protsenti kogu rüütlimõisamaadest.

Kuid tabeli andmed ei anna täit pilti üksikute parunite maavalduste kohta, kuna mitmed mõisnikud olid haaranud endi kätte mitu mõisat. Nii omasid viis tuntumat aadliperekonda ligi veerandi Virumaa rüütlimõisatest (35 mõisat) ja omasid kokku 176202 dessatiini maad, seega 2/5 kogu rüütlimõisate maadest. Krahv Stackelbergi perekonnal oli 70741 dessatiini maad, sellest Purtse, Ereda, Kohtla, Hirmuse ja Püssi mõisate omanikul Ernst Stackelbergil 32115 tiinu, Pagari mõisniku Reinhold Stackelbergi maavaldused moodustasid 26106 tiinu. Parun Wrangeli perekond omas 45422 dessatiini maad, sellest Roela parun Ferdinand Wrangel 12446 tiinu; parun Roseni perekonnal oli 23020 dessatiini, sellest Mäetaguse mõisa omanikul Konstantin Rosenil 11308 tiinu; rüütelkonna peamehe parun Dellingshauseni perekond omas Virumaal 19917 dessatiini maad, sellest Loobu, Hõbeda, Vatku, Arbavere ja Rahkla mõisate omanik Nikolai Dellingshausen 12805 tiinu.

Mõisamaade tekkimine langeb ühte mõisate tekkimisega XIII sajandil. Vallutanud eestlaste maa, seadsid sakslased ja taanlased kõigepealt sisse kümnise. Selle järele, kuidas vallutajate võim kindlustus, asusid maahärrad, vasallid, kloostrid ja kirikud oma sissetulekute suurendamiseks ise maad pidama, milleks asutati alloodid. Alloodide asutamine toimus kohalikelt elanikelt maade äravõtmisega ja neid sunniti oma endist maad harima vallutajate kasuks.

Talumaade äravõtmine ei toimunud ainult esimestel sajanditel pärast Eesti ala vallutamist, vaid jätkus ka hiljem.

1816.aasta talurahva seadusega anti talupoegadele küll "isiklik vabadus", kuid nende maad läksid täielikult mõisnike kätte. Alles XIX sajandi 50-60-date aastate seadusandlusega toimus talumaade eraldamine mõisamaadest. Talumaade aluseks võeti maa-ala, mis sajandi algul oli tolleaegsesse katastritesse kantud. Kuid mõisnikele anti õigus osa hiljem mõisa külge liidetud maid selle külge jätta ja koguni tagant järele mõisale teatava osa talumaid juurde liita, kui mõisa suurus ettenähtud normist väiksem oli.

Et 60-date aastate seadusega kaotatud teoorjus tuli asendada raharendiga, pidi talumaadest lõigatud kvoote- ehk kuuendikumaa teoorjade asemel kasutatavaid mõisatöölisi maaga kindlustama. Mõisnikud aga ei pidanud sellest kinni ja kasutasid kvoote- ehk kuuendikumaid mõisamaadega ühisel alusel.

Samuti mindi mööda ka sellest määrusest, mis fikseeris kvootemaade ja talumaade vahekorra ülemmäära. Tegelikult ühendati talumaid mõisamaadega kvootemaa sildi all palju suuremal määral. Selle tõttu olid 80-dail aastail kohtud üle külvatud kaebustega talumaade seadusvastaste liitmiste pärast kvootemaade nime all.

Selline talumaade mõisate külge liitmine jatkus veel XX sajandi algul. "Teataja" 19.märtsi 1905.a. numbrist loeme, et Kadrinas paljud mõisad heelasid aja jooksul endasse kõik kvootemaad. "Ja mitte ainult üksi kuuendikumaad, vaid ka vallamaad on tervetê külade kaupa seda teed läinud. Veel hiljuti - paar-kolm aastat tagasi - võttis üks siinne mõisapidaja poole talukohta mõisa külge, kuhu ta ka tänini on jäänud, ilma et keegi selle seadusevastase teo takistuseks oleks sõrmegi liigutanud. Rahval on aga maast suur puudus, ja seegi, mis veel soosõrvadesse ja rabaküngastele on jäetud, ägab raske rendi ja teoorjuse ikke all, sest maa rendid on siin üldse väga kõrged ja neid kergitatakse ikka veel." [1]

Talumaadel lasus suurem osa maksudest, millest mõisamaad olid vabastatud. Talumaadele langes küüdikohustus, sildade tegemise kohustus, teede parandamine, postijaamade ehitamine ja ülalpidamine. Talumaadelt määrati ka kõik kogukondlikud maksud (vallavalitsuste ülalpidamine, vallakoolid ja vaestemajad). Lõpuks pidid talumaade kasutajad üksi kandma mõned riiklikud rahalised maksud, pidid kirikuõpetajatele andma vilja, linu, kanu jne., tegema päevi kirikumaadel ja ühes mõisamaaga võtma osa kirikumõisate ehitamisest, kihelkonnakoolide ülalpidamisest jne.

Kirikumõisal olid samad õigused mis rüütlimõisatelgi, selle vahega, et nende pidajad ei võtnud osa maapäevast. Samuti puudus neil viinapõletamise ja kõrtsipidamise õigus. Kõiksugustest avalikkudest maksudest olid nad vabastatud preestrite privileegide põhjal.

Arenev sise- ja välisturg tõmbas ka Venemaa mõisamajandid oma orbiiti. Luksuslikuks eluks ja uhkete äärberide ehitamiseks

---

1 "Teataja" nr.61, 19.märtsil 1905.a.

vajas mõisnik raha. Et seda saada, pidi ta paratamatult feodaalselt naturaalmajapidamiselt järk-järgult üle minema kapitalistlikule majapidamisele.

V.I.Lenin õpetab, et kapitalism põllumajanduses võib areneda kahte teed mööda: preisi- või ameerikateed.

Venemaa mõisamajandus tervikuna, sealhulgas ka Eestimaa kubermangu mõisamajandus, arenes "preisiteed" mööda. Vaatamata feodaalkõidikute säilumisele arenes kapitalism ka Virumaa mõisates ja need muutusid järk-järgult ning pikaldaselt ümber kapitalistlikeks "junkrumajapidamisteks".

Juba XIX sajandi esimesel poolel tungisid kapitalismi juured Virumaa mõisatesse. Turutootmise eesmärgil hakkasid mõisnikud tegelema kartuli ja ristikheina kasvatamisega. Endine kolmepõllupidamine andis aset uutele põllumajandussüsteemidele, mis nõudsid külvipinna laiendamist talumaade arvel ja tõid talupoegadele juurde lisakoormuse.

Kartulikasvatus süvenes ja laienes Virumaa mõisates ajavahemikul 1825-1875. Seda soodustas eriti valitsuse 1843.a. luba kartulist piiritust valmistada. Seoses Peterburi-Tallinna-Paldiski raudtee valmimisega 1875.a., mis Virumaa põllumajandussaadustele avas Peterburi turu, võttis kartulikasvatus veelgi tugevama hoo. Samal ajal kasvas kiiresti ka piirituse valmistamine kartulist. Mereäärsetes rajoonides ostsid kartuleid kokku purjelaevade omanikud, turustades neid Peterburis, või eksporteerisid Rootsi ja Soome. Selle tõttu ei ole juhus, et Virumaa saavutas esikoha kartulikasvatamises kõigi Eestimaa ja Liivimaa kubermangude maakondade seas. 1895.a. oli Virumaal kartuli all 20,3% kogu külvipinnast.[1]

Suurematelt kartulikasvatamise rajoonideks kujunesid need alad, kus kehva põllupinna tõttu nõudlikumate kultuuride kasvatamine oli vähetasuv: Illuka, Kohtla, Püssi, Pada ja Vihula vallad (Peterburi-Tallinna raudtee ümbrus ja sellest kuni Soome lahe rannikuni).

Üheks rahaliste sissetulekute allikaks muutus mõisnikele ka karjakasvatus.

XIX sajandi algul ei olnud Virumaa mõisates veel sihikindlat veisekarja pidamist. Karja peeti peamiselt põllu huvides, veojõuks ja sõnniku saamiseks. Mõisates, kus olid viinavabrikud,

---

1 Vt. koguteos "Eesti", lk.341, Tartu, 1926.

peeti ka nuumhärgi.

Suuremaid rahalisi tulusid said mõisnikud sel ajal lambakasvatusest, kuna lähedal olev Narva kalevivabrik vajas villa.

XIX sajandi II poolel, seoses odava villa sissetoomisega Austraaliast, läks lambakasvatus tagurpidi. Langesid ka teraviljahinnad, piirituse valmistamine läks aktsiisimaksu alla, mille tõttu paljud viinavabrikud jäid seisma. Kuna 20-21 protsenti kartulitoodangust kasutati piirituse valmistamiseks, vähenes ka kartulikasvatuse erikaal. Piirituse valmistamise langus tingis nuumhärgade pidamise vähenemise.[1]

Kõik see sundis mõisnikke otsima uut rahaliste sissetulekute allikat. Selleks sai piimakarja pidamine.

Seoses piimakarja arendamisega kerkis teravalt esile tõu küsimus, millele varem vähe tähele panu omistati. Nii soetas Kukruse mõisa omanik parun Toll eeskujuliku hollandi-friisi tõukarja (tõuloomad toodi Tsarskoje-Selost), Kunda mõisa parun Girard de Soucanton aerširi tõukarja. Valitsevaks veisetõuks muutus Virumaa mõisates hollandi-friisi tõug.

XX sajandi algul oli kõigis mõisates arenenud piimakarjandus. Piimasaaduste toodang kasvas nii suureks, et siseturg ei suutnud seda kõike enam vastu võtta, ning piimasaadusi hakati välja vedama Peterburi, Moskva, Hamburgi, Newcastle'i, Londoni, Hulli, Leeds'i, Kopenhagenisse ja teistesse suurematesse maailmaturu keskustesse.

Teiste karjakasvatusharude kõrval arenes ka hobusekasvatus, peamiselt raskeveohobused ardennid. Mitmed mõisnikud asutasid kalatiike ja tegelesid väärtiskala (peamiselt hõrnase, forelli, karbi) kasvatusega. Asutati ka linnufarme.[2]

1900.aastal oli enamikes mõisates 3 loomafarmi (veise-, sea- ja lambafarm), 8 mõisnikku tegelesid hobusekasvatusega, 7 mõisnikku kalakasvatusega.[3]

Rööbiti karjakasvatamisega arenes mõisates karjasaaduste ja kohaliku tooraine baasil ka tööstus. Aastal 1900 töötasid Virumaa mõisates mittetäielikel andmeil 130 jahuveskit, 74 meiereid, 56 viinavabrikut, 43 lubjaahju, 37 tellisetööstust, 28 saeveskit, 13 villatööstust, 7 tõrvaahju ja 22 mitmesugust muud

---

1 Vt. koguteos "Eesti", lk.366-387, Tartu, 1926.
2 Sealsamas, lk.366-371, 387-388.
3 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.28-55.

tööstusettevõtet[1], seega ca 420 tööstusettevõtet.

Tööstuse arenemise kohta Virumaa mõisates annab ülevaate alljärgnev tabel:

Tööstusettevõtteid ühes mõisas	Mõisate arv
1 - 2	52
3 - 5	56
üle 5	16

Kapitalismi arenemisest tingitud karjakasvatuse ja tööstuse tõusuga mõisates suurenes mõisnikest majanduslikus sõltuvuses olevate poolpärisoriste talupoegade ekspluateerimine veelgi.

> "Talupoeg langes kerjuse tasemele, ta elas lojustega ühes ruumis, riietus räbalaisse, toitus maltsadest. Ta pages maalt, kui aga oli, kuhu pageda." 2

Need V.I.Lenini poolt vene talupoja olukorra iseloomustamiseks öeldud sõnad kehtisid täiel määral ka 1905.-1907.a. revolutsioonieelse Virumaa talupoja kohta.

Vastavalt 1856.a. seadusele hakkasid Virumaa mõisnikud talukohti päriseks müüma. Talukohtade müük aga sõltus täielikult mõisnike meelevallast, kes määrasid maahinna oma äranägemisel. Sedamööda, kuidas suurenes kohaostjate arv, tõstsid mõisnikud maahinda. Kui 1854.a. dessatiini maa eest nõuti keskmiselt 15 rubla, siis 1899.a. oli see tõusnud 79 rublale. Ostulepingu sõlmimisel oli talupoeg kohustatud maahinnast 20-25 protsenti sularahas sisse maksma. Ülejäänud osa loeti talupoja võlaks mõisnikule. Kui talupoeg tähtajaks järjekordset sissemaksu ei tasunud, võis mõisnik talu oksjonil maha müüa.[3] Sellistel tingimustel oli talupoegadel väga raske oma kohti mõisast välja osta. 1905.a. oli Põhja-Eestis 36,2 protsenti talukohtadest päriseks ostetud, Sellest 21,6 protsenti majapidamisi, suurusega kuni 15 dessatiini, omas kõigest 4 protsenti ostumaad, samal ajal kui 32 protsenti majapidamistest, suurusega 40 või rohkem dessatiini, omasid ostumaast üle 55 protsendi.[4]

Talude ost Virumaal edenes väga aeglaselt. Nii oli 1905. aastaks välja ostetud kohti Varangu mõisast - 3, Tudu mõisast - 5, Veltsi mõisast - 8. Enamikus mõisates kõikus väljaostetud

---

1 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1900, lk.28-55.
2 V.I.Lenin. Teosed, 4.kd., lk.379.
3 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.10.
4 Sealsamas.

kohtade arv 20-30 ümber ja ainult üksikutes mõisates tõusis 50-60-le.[1] Erandi moodustas Palmse vald, kus kõik talud olid välja ostetud[2], selle vastu aga Kohtla vallas (Kohtla ja Ereda kogukonnas) ei olnud mitte ühtegi väljaostetud kohta.[3]

Talude väljaostmine soodustas talurahva diferentseerumist. Osa väljaostnud talupoegi sattus mõisniku võlglaseks ja laostus, täiendades külaproletaarlaste ridu, väike osa ronis kulaku kõrgusele. Revolutsioonieelsele Virumaale oli tekkinud terve rida "hallparuneid". Nii omas Theodor Krause 228 dessatiini, Abel Klement 185 dessatiini, Theodor Pall 179 dessatiini, Klaudius Pikhof 129 dessatiini, Karl Kadak 113 dessatiini suurused kulaklikud talumajapidamised.[4]

Samal ajal, kui 179 mõisnikku haarasid endi kätte 464968 dessatiini maad, seega keskmiselt 2653 dessatiini iga mõisa kohta, oli 10139 talumajapidamisel, kulaklikud majapidamised kaasa arvatud, 121242 dessatiini maad, seega keskmiselt 11,9 dessatiini maad ühe majapidamise kohta. Ühe külaelaniku kohta tuli maad, kõik maaliigid kokku arvestatud, ca 1 dessatiin.[5] Maapuudus sundis talupoegi mõisnikelt maid rentima.

Eestimaa kubermangus oli veel 1899.a. 18,3 protsenti kogu talude arvust teorendil ja üle 40 protsendi raharendil. Mõisnikud suurendasid pidevalt rendihindu. XX sajandi II poolel olid rendihinnad kohati kasvanud viiekordseks. Rendihinnad olid väiksematel maatükkidel suhteliselt kõrgemad, mille tõttu mõisnikel oli kasulikum anda maa rendile väikeste kruntidena. Selle tulemusena üle 50 protsendi rentnikest olid tegelikult mõisa või kulaku sulased. Rentnikud-kulakud moodustasid 16,5 protsenti rentnike üldarvust ja kasutasid 48,4 protsenti rendimaadest.[6]

Sajandi vahetusel oli ainult 40 protsendil Virumaa talupoegadest võimalus maad kasutada. Suurem osa nendest olid mõisa rentnikud. Kasutati nii teo- kui ka raharendi vormi. Vähemalt pooled rentnikest, kellel oli kasutada väga väikesed maalapid, olid tegelikult mõisa pärisorjad.

"Päevalehe" 1905.a. 19.detsembri numbris on toodud ~~andmed~~ Iisaku Kihelkonna kauksi mõisa rentniku L. koha rendilepingu kohta järgmised andmed:

---

1 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, Riga 1913, Wierland.
2 "Teataja" nr.7, 20.mai 1905.
3 "Teataja" nr.15, 31.mai 1905.
4 "Teataja" erilisa, 18.oktoobrist 1905.
5 Richter's Baltische Verkehrs- u. Adressbücher, III Band: Estland, 1900, lk.28-55 ja lk.XX.
6 H.Moosberg. 1905.-1907.a.revolutsioon Eestis,Tallinn,1955,lk.12.

Koha suurus 2 dessatiini 1504 ruutsülda põllumaad, 23 dessatiini 2176 ruutsülda heinamaad. Karjamaad saab mõisa metsast. Ahjuküttеks saab mõisa metsast osta 5 sülda puid ja hagu.

Selle eest rentnik maksab iga aasta 50 rubla renti rahas. Teeb igal suvel mõisale 6 hobusepäeva, 8 heinapäeva, lõikab 3 vakamaad rukist, paneb 3 vakamaad suvevilja kokku, teeb 6 päeva rukki rehepeksmise juures tööd, lõikab ja veab kohale 1 sülla 2 arssinat puid mõisa telliskiviahju juurde. Hoonete ülesehitamine ja nende parandamine on rentniku kohus, kuna puumaterjal mõisa metsast antakse.

Iseloomustades ümbruskonna rentnike olukorda kirjutab artikli autor:

"Oleks see ülaltähendatud 23 des. ruutsüldadega ka heinamaa olnūd, nagu herra seda lepingus on üles tähendanud, siis ei oleks see asi veel nii kirju olnud, aga teda peab tahes või tahtmata küll teise nimega nimetama, nimelt "soo". Et ülaltähendatud mõis kõigi oma kruntidega Peipsi järve kallastel asub, siis on põllumaad seal suuremalt jaolt liivased, sellepärast ei ole seal põllu pealt head saaki millalgi loota, millest raha võib saada.

Oma leib on paljudel juba ammugi otsas, ka suvevilja ja kartuleid saavad nad ainult oma ülalpidamiseks. Seemet, mida kevadel jälle põllule tuleb külvata, peavad ostma. Nõnda peavad nad omale leiba ja mõisale renti kõrvalt teenima. Ainuke teenistus on kalapüük Peipsi järvest, aga ka seegi on viimastel aastatel õige kehvaks jäänud." [1]

Popsikohtade renditingimused olid veelgi rängemad. Nii nähtub 20.juunil 1905.a. Vohnja valla vabadikkudele teatatud rendilepingutest, et vabadikud pidid 1000 ruutsüllase maa eest, mis neile eraldati nn. vallamaadest, maksma 15 rubla renti. Mõisamaadest eraldatud 2000 ruutsüllalise põllumaa ja 1 dessatiin 300 ruutsüllalise heinamaa eest pidid vabadikud mõisale maksma järgmist teorenti: lõikama 6 vakamaad rukist, niitma 8 vakamaad suvivilja ja 8 vakamaad heina, kuivatama selle ja panema mõisa küünidesse, lahutama 10 vakamaale sõnniku, noppima 15 päeva kartuleid, kruusatama 50 ruutsülda teed ja peale selle maksma veel 15 rubla raharenti. Kokku teeb see mõisa hindadega rahaks ümber arvestatult 44 rubla. Mõisa vakamaa suuruseks oli 1141 ruutsülda, seega 41 ruutsülda suuremad kui normaalvakamaa. Peale selle oli

---

1 "Päevaleht" nr.3, 19.dets.1905.

kontrahtides ette nähtud veel järgmised tingimused: kui rentnik kohe mõisa käsu peale tööle ei ilmu, maksab ta 1 rubla trahvi ja töö tehakse ära tema kulul; kui rentnik hooletu on ja ennast töö juures hästi ülal ei pea, on mõisavalitsusel õigus teda töölt ära saata ja tegemata töö rentniku kulul ära teha lasta; on töö halvasti tehtud, siis tehakse see rentniku kulul ümber.[1]

Nii püüti vabadikud allutada mõisniku piiramatule omavolile. Seoses sellega, et vabadikud keeldusid esitatud renditingimusi vastu võtmast, kirjutab ajaleht:

"Seega on meil siin tuleval kevadel umbes 20 perekonda maata inimesi, kes laiast ilmast omale teenistust ja ülespidamist peavad otsima. Nende maad rändavad muidugi teatud rada, s.o. mõisa põldude külge, kuhu juba ennemalt umbes 50% valla põldudest on läinud." [2]

Üle 60 protsendi külaelanikest ei omanud üldse maad. Need olid külaproletaarlased, kes moodustasid mõisatööliste põhikaadri. Kui väikestes mõisates oli töölisi keskmiselt 50-60 ümber, siis suuremates mõisates ulatus nende arv 200-300-ni.[3] Võrreldes rentnikuga oli mõisatööliste ehk nn. moonakate olukord märgatavalt halvem, nende ekspluateerimise vormid veelgi metsikumad. Mõisamoonakate raskest olukorrast kõnelevad kontrahid ja paljud kaebekirjad ning nõudmised, millised nende poolt esitati mõisnikule, talurahvaasjade komissarile, kubernerile ja siseasjade ministeeriumile. Näiteks Tammiku mõisa töölised, nõudes oma olukorra parandamist, kaebasid, et viletsa, soise maatüki eest, mille nad said mõisnikult kasutada, pidi perekond kogu aasta töötama mõisas. Moonakamajad, kus töölised elasid, olid niivõrd lagunenud, et nendes vaevalt leidis ulualust vihma, tuule ja lume eest. Tööpäev oli 18-19 tundi pikk. Kui mõisatööline mingil põhjusel tööle ei ilmunud, trahviti teda kahe päeva palga ulatuses, kusjuures puudunud päevad tuli hiljem tasa teha. Küttepuud olid viletsad ja kallid, neid tuli 30 versta kauguselt kohale vedada. Tööline pidi mõisniku ees seisma müts käes. Kõik hüvitused, mida mõisatöölised aasta jooksul mõisnikult said, võis hinnata 20 rublale, tööliste ja nende perekonnaliikmete poolt tehtud töö oli aga rohkem kui 250 rubla väärt.[4]

"Virulane" nr.73, 1.juuni 1906.a. avaldab Kadrina kihelkonna mõisasulase kontrahi. Sellest nähtub, et mõisasulased pidid

---

1 "Teataja" nr.184, 23.august 1905.
2 Sealsamas.
3 Список населённых мест Эстляндской губернии,1913 г.,стр.52-102.
4 H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.12.

vastuvaidlematult tegema kõik mõisavalitsuse poolt pealepandud tööd, olgu see tükiviisi, kupja all või muul viisil, öösel või päeval. Tööpäeva pikkuse kohta on selles dokumendis öeldud: "suve ajal peavad kõik töötajad päeva tõusmise ajal juba tööl ôlema, ning töö lõpeb siis, kui päike looja on läinud; kõige lühem tööpäev on lühikestel päevadel kell 5 hommikul kuni kella 7 õhtul; kui aga mõne töö tarvis ehk muu tarviline asi seda nõuab, siis peavad kõik ilma vasturääkimata kas varem või hiljem tööl olema." [1]

Selgub, et mõisatöölise tööpäeva pikkus "lühikestel päevadel" oli 14 tundi, suvel 18-20 tundi. Mõisnik võis seda aga veelgi pikendada, "kui mõni töö ehk tarviline asi seda nõuab."

Sulane pidi tööle ilmuma oma tööriistadega ja mõisa nõudmisel igakord ka naise kaasa tooma. Juhul kui naine tööle ei ilmunud, pidi sulane iga naise puudunud päeva eest 1 rubla trahvi maksma.

Kontrahti järgi ei tohtinud sulane ühtegi võõrast, sugulast ega ka o m a l a s t (!) enda juures pidada.

Sulase aastatöötasu koos naisega oli: palka 60 rubla rahas, 14 vakka rukist, 9 vakka otra, 1 vakk herneid, 350 toopi piima (sellest kuni 1.oktoobrini 300 toopi ja 1.märtsini 50 toopi), 0,5 vakamaad kartulimaad, tükk aiamaad oma korteri juures ja tarvidust mööda hagu, mida sulane oma ajaga pidi raiuma.2 Nii moodustas sulase töötasu koos naisega rahaks ümber arvestatud 18-20-tunnise tööpäeva juures 130 rubla aastas.

Enamikul juhul mõisnik korterit ei andnud. Suurem osa sulastest pidid iga päev 4-6 versta kauguselt mõisas tööl käima. Selle tõttu jäi neil puhkuseks, oma maalapi harimiseks ja kodusteks toimetusteks maksimaalselt 2 tundi "oma aega". Kus mõisa tööliste jaoks korterid räpastes "moonakatemajades" olidki,seal mahutati 10 inimese pinnale kuni 40 inimest.[3] Keskmiselt elas ühes moonakatemajas 80-90 inimest, kui sageli isegi 100-200 või veelgi rohkem. Nii elas Voka mõisas ühes moonakatemajas 222 mõisatöölist, Püssi mõisas - 165 mõisatöölist jne.[4]

Aastatööliste kõrval ekspluateerisid mõisnikud suurel määral suilisi ja hooajatöölisi, kelle olukord kujunes veelgi halvemaks. Suilisi palgati tööle 6 kuuks (1.aprillist - 1.oktoob-

---

1 "Virulane", nr.73, 1.juuni 1906.
2 Sealsamas.
3 "Päevaleht" nr.154, 16.juuni 1906.
4 Список населённых мест Эстляндской губернии,1913 г.,стр. 98 и 92.

rini, 15.aprillist - 15.oktoobrini või 23.aprillist - 1.novembrini). Rahaks ümberarvestatuna said suilised 6 tööpäeva nädalas juures suve eest 50 rubla,[1] 4-ja ja 2-e päevasuilised vastavalt vähem. Järelikult moodustas suiliste aastateenistus 12,5 - 50 rubla. Päevatöölistele maksti suvel 18-tunnise tööpäeva eest 20 kopikat. Oli tööpäev lühem, oli ka tasu väiksem.[2]

Selleks et kuidagi perekonda ülal pidada, pidid talupojad mõisa tööle saatma ka oma alaealised lapsed. Suurem osa suvetöölisi olid 10-14 aastat vanad.[3] Palka, võrreldes täiskasvanutega, said nad aga sama tööhulga eest märgatavalt vähem.

Tavaliselt sõlmiti töölepingud mõisnikega suuliselt, mis võimaldas mõisnikel nende tingimusi veelgi raskendada ja omavolitseda. Rohkearvulised kaebused ja revolutsiooni ajal esitatud nõudmised tõendavad, et mõisnikud ekspluateerisid mõisatöölisi kõige halastamatumal kombel.

Kulaklik ladvakiht ekspluateeris temast sõltuvusse sattunud talupoegi niisama halastamatult nagu balti parunidki. Tööpäev kulaku juures polnud lühem, töö polnud kergem. Sageli kasutasid kulakud aga veelgi rängemaid ekspluateerimise vorme kui mõisnikud. Talusulaste töötasu võrdus umbkaudu mõisasulaste omale. Nii kirjutab ajaleht "Eestlane": "Siin kandis maksavad talupojad sulastele k a u n î s h e a d (minu sõrendus J.K.) palka: sulastele 60-120 rubla, tüdrukutele 40-60 rubla aastas."[4]

Talupoja turjal istusid nii parun, papp kui ka kulak, ekspluateerides teda ühevõrra halastamatult.

XIX sajandi esimesel poolel teostatud "talurahva vabastamise" tagajärjel tuli "teoorjusest "vabastatud" talupoeg reformi käest välja niivõrd rüsutuna, paljaskoorituna ja oma maalapi külge seotuna, et tal ei jäänud muud üle, kui "vabatahtlikult" teoorjaks minna."[5]

Rööbiti vastuolude teravnemisega mõisnike ja talupoegade vahel teravnesid vastuolud külas ka külakodanluse ja talupoegade vahel. Nende vastuolude teravnemine toimus tingimustes, kus eesti tööstusproletariaat oli kujunenud suureks ühiskondlikuks jõuks ja asunud rahva vabastusvõitluse etteotsa. Kulak, kes ekspluatee-

---

1 "Päevaleht" nr.154, 16.juuni 1906.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas.
4 "Eestlane" nr.26, 4.mai 1906.
5 V.I.Lenin. Teosed, 4.kd., lk.378.



Tüüpiline taluhoone Virumaal XX saj. algul.



Tüüpiline kaluri elamu Virumaal XX saj. algul.



Mõisa lambalaut.

Virumaa tüüpiline talumaja.

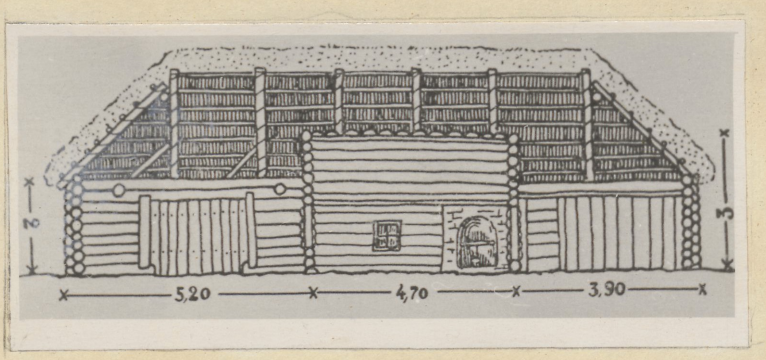

piki-lõige

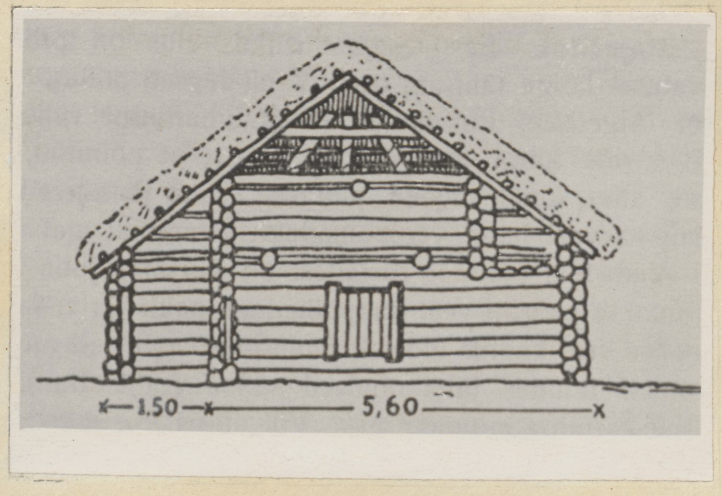

rist-lõige

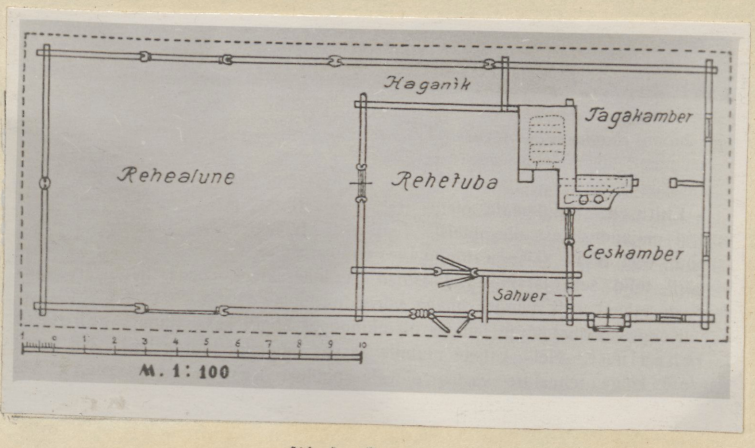

põhiplaan

ris kehvtalurahvast, võitles revolutsiooni vastu ja liitus mõisnikuga, külakehvikust aga kujunes kindel liitlane tööstusproletariaadile. Keskmiktalupoeg, kes võis vabaneda mõisniku ja kulaku survest ainult revolutsiooni teel, liitus linna- ja maaproletariaadiga ja koondus revolutsiooni lipu alla. Küpsesid jõud talurahva revolutsiooniliseks liikumiseks.

x x
x

2. Tööstuskapitalismi areng Virumaal. Kaasaegse tööstusproletariaadi tekkimine.

Eesti tööstusproletariaadi tekkimine langeb ühte vene proletariaadi tekkimisega, kelle lahutamatu osana ta kujunes ja kasvas.

Pärast pärisorjuse kaotamist 1861.a. hakkas tööstuskapitalism Venemaal, hoolimata pärisorjusliku korra jäänustest, kaunis kiiresti arenema. See toimus talurahva diferentseerumise ja siseturu laienemise baasil. Ajavahemikul 1865.-1890.aastatel tõusis ainuüksi suurtehastes ja -vabrikutes ning raudteel töötavate tööliste arv 706.000-lt kuni 1.433.000, s.o. enam kui kaks korda. Möödunud sajandi 90-ndatel aastatel ja XX sajandi algul arenes tööstuskapitalism veelgi kiiremini. 90-ndate aastate lõpul loeti tööliste arvu suurtehastes, -vabrikutes, mäetööstuses ning raudteedel ainuüksi Euroopa-Venemaa 50 kubermangus kuni 2.207.000, kogu Venemaal aga kuni 2.792.000.[1] Eriti kiiresti kasvas metallitööstus ja sellega seoses vastavate toorainete tööstus.

Vaatamata kapitalismi kaunis kiirele arengule 1861.a. reformi järgsel perioodil, jäi Venemaa eesrindlikest kapitalistlikest maadest tunduvalt maha. Käesoleva sajandi esimese aastakümne lõpul moodustas Venemaa rahvuslikust tulust tööstus 42,1 protsenti, poolpärisorine põllumajandus aga 57,9%. Artiklis "Kuidas suurendada Venemaal tarbimise ulatust iga hinge kohta" ñäitas V.I.Lenin, et 1911.a. toodeti malmi ühe elaniku kohta: USA-s - 233 kg, Saksamaal - 136 kg, Belgias - 173 kg, Inglismaal - 105 kg, Venemaal aga a i n u l t - 25 kg.

---

1 ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk.6-7.

Osutades metalli tarvitamise madalale tasemele kui Venemaa mahajäänud oleku tunnusele, näitas V.I.Lenin, et poolesaja aasta kestel pärast pärisorjuse kaotamist kasvas raua tarvitamine Venemaal viis korda, kuid vaatamata sellele jäi ta uskumatult mahajäänud, armetult vaeseks ja poolmetsikuks maaks.

Kõrvuti suurettevõtetega esines palju mahajäänud tehnikaga väikesi ja keskmisi tööstusettevõtteid. Ka suurtööstuse tehniline varustus oli, võrreldes enamarenenud maadega, mahajäänud.

Mis puutub tootmise kontsentreerumisesse suurettevõtetesse, siis selles osas oli Venemaa ees isegi kõige enam arenenud kapitalistlikest maadest. 1901.aastal oli Venemaal 646 suurettevõtet, kus töötasid 500 või rohkem töölist. Nendesse ettevõtetesse oli koondatud 795.000 töölist 1.702.000 töölisest ehk 46,7 protsenti tööliste üldarvust. 1910.a. oli 757 suurettevõtet 1.016.000 töölisega 1.903.000 töölisest ehk 54 protsenti tööliste üldarvust.[1]

Sellist tootmise kontsentratsiooni ei tundnud isegi selline tööstuslikult arenenud maa nagu Ameerika-Ühendriigid.

Kontsentreerumise põhjuseks oli see, et kapitalistliku korra tingimustes iga üksikettevõte sõltub täielikult turust. Niisuguse sõltuvuse korral võib aga iga üksikettevõte seda odavamalt oma tooteid müüa, mida suurem ta on. "Suurkapital ostab tooraineid odavamalt, kulutab neid kokkuhoidlikumalt, kasutab paremaid masinaid jne. Väikesed peremehed laostuvad ja hukkuvad." [2]

1905.aasta revolutsiooni alguseks oli suurem osa töölistest juba põlised proletaarlased. See oli kaasaegne tööstusproletariaat, kes põhjalikult erines pärisorjuse aegsest vabrikutöölisest, väike- ja käsitööstuse ning igasuguse muu tööstuse töölistest nii oma kontsentreerituse poolest kapitalistlikes suurettevõtetes kui ka oma võitlustahteliste revolutsiooniliste omaduste poolest.

Töölisklassi olukord oli Venemaal erakordselt raske: 12,5 - 15 tunnine tööpäev, äärmiselt madalad palgad, sagedased vigastused ja surmajuhtumid töökaitse puudumise tõttu, arstiabi puudumine, ebainimlikud korteritingimused, tööliste petmine ja trahvidega riisumine.

---

1 V.I.Lenin. Teosed, 18.kd., lk.247.
2 Sealsamas.

Sedamööda, kuidas töölisklass vaesus absoluutselt, s.t. muutus otseses mõttes vaesemaks, kui ta oli varem, oli sunnitud elama halvemini, sööma kehvemini, rohkem alatoitluse all kannatama, elama keldrites ja pööningul, kasvas ta poliitiline teadlikkus kiiresti.

Seoses kapitalismi arenemisega kasvas kiiresti Balti kubermangude osatähtsus Venemaa majanduselus, eriti Venemaa jõudmisega imperialismi perioodi. Seda soodustas Baltimere sadamate lähedus, mida mööda veeti välismaalt sisse mitmesuguseid toormaterjale, poolfabrikaate ja sütt; Eesti lähedus suurele vene turule, eestkätt Peterburile, võimalus kasutada Narva kose veejõudu tööstuslikul otstarbel, vaba tööjõu olemasolu, kelle ekspluateerimine kindlustas kapitalistidele kõrgeid kasumeid jms.

Suur osa Eestis töötavate vabrikute ja tehaste toodangust läks ülevenemaalise turu nõuete rahuldamiseks. See veeti välja Tallinna, Pärnu ja Narva sadamate või Peterburi-Tallinna raudteed kaudu.

Tööstuse arenemise tempot Eestis näitab järgmine tabel:

1

Aasta	Tööstusettevõtete arv (16 ja rohkem töölist)	Kokku töölisi
1879	33	10.000
1901	90	26.000

Nagu tabelist nähtub, kasvas möödunud sajandi kahekümne viimase aasta jooksul tööstusettevõtete arv ligi kolmekordseks, tööliste arv nendes aga tõusis enam kui kaks ja pool korda.

Asutati palju suuri tööstusettevõtteid uue tehnikaga ja suure põhikapitaliga. Nagu Venemaa tööstusettevõtetena tervikuna, oli ka siin tööstuse kontsentratsioon kõrge. 1900.aastal töötas 64,8 protsenti üle 500 töölisega ettevõttes, 55 ettevõttes töötas aga üle 55 protsendi Eesti tööstustööliste üldarvust.2

Virumaa suuremaks tööstuslinnaks kujunes Narva, mis oli ühtlasi üks suuremaid tekstiiltööstuse keskusi mitte ainult Eestis, vaid ka Venemaal.

---

1 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.15.
2 Sealsamas.

V.I.Lenini teoses "Kapitalismi arenemine Venemaal" toodud andmetest nähtub, et Narva oli 1890.aastal tööliste arvu poolest üheksandal kohal kogu Venemaal.

Narva kujunes suurtööstuskeskuseks välja juba monopolistliku kapitalismi eelsel perioodil. Narva kalevimanufaktuur asutati 1820.a. kaupmees Momma poolt. Hiljem omandas vabriku aktsiaselts, mille asutasid Ludwig Stieglitz ja Napoleon Peltzer.

XX sajandi algul töötas Narva kalevivabrikus 1100 töölist ja ta andis toodangut 600.000 arssinat kalevit aastas, mis peaaegu terves ulatuses läks Venemaa turule. Vill saadi algul kohalikest mõisatest, hiljem toodi sisse Austraaliast.[1]

Narva Kreenholmi Manufaktuur asutati 1857.a. Moskva puuvillavabrikantide parun Leo Knopi, Soldatenkovi, Hudovi jt. poolt. Hiljem omandas vabriku aktsiaselts, mille põhikapital oli 6.000.000 kuldrubla. See oli üks Venemaa suurimaid tekstiiltööstusi, kus 1913.aastal töötas üle 11.000 töölise. Värtnate arv ketrusjaoskonnas oli 470.000, korrutusjaoskonnas - 13.000. Kudumistelgi oli 3100. Narva Kreenholmi Manufaktuuri aastatoodang oli 70.772.000 arssinat riiet ja 868.768 puuda lõnga. Puuvill toodi sisse Ameerikast, osalt ka Egiptusest ja Aasiast, valmistoodang aga läks ülevenemaalisele turule.[2]

Kolmandaks suureks tekstiiltööstuse ettevõtteks Narvas kujunes Narva Linamanufaktuur, asutatud 1851.a. samanimelise aktsiaseltsi poolt, mille põhikapital oli 1.800.000 kuldrubla. Seal oli üles seatud 11.197 ketrusvärtnat ja 565 kudumistelge. Jõuallikaks kasutati Narva koske. 1913.a. töötas vabrikus 2050 töölist, kes andsid toodangut 270.000 puuda džuudist ja 70.000 puuda linast riiet ning 9.000.000 kotti.[3]

Vähesel määral areneb Narvas ka rasketööstus, eesotsas Zinovjevi valutehasega.

Sajandi algul töötas Narvas ca 10.000 töölist, kellest 8000[4] töötas tekstiiltööstusettevõtetes, ülejäänud mitmesugustes muudes tööstusharudes.

Vana tekstiiltööstuse keskuse Narva kõrvale kerkis Virumaal XIX sajandi teisel poolel rida teisi suuremaid tööstusettevõtteid. Tähtsamad nendest olid Kunda ja Aseri tsemendi-

---

1 Koguteos "Eesti", lk.585-586.
2 Sealsamas, lk.591-592.
3 Sealsamas, lk.594-595.
4 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.16.



Narva Kalevivabriku üldvaade.

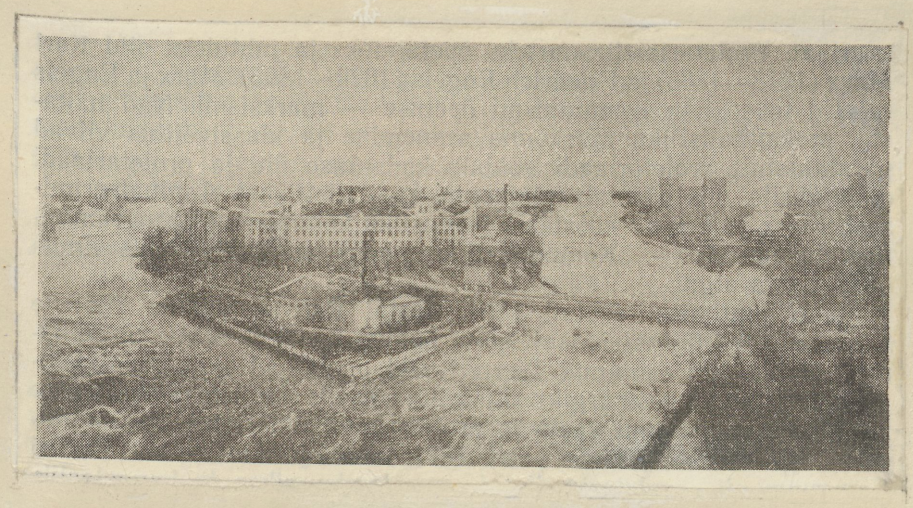

Kreenholmi Manufaktuuri üldvaade.

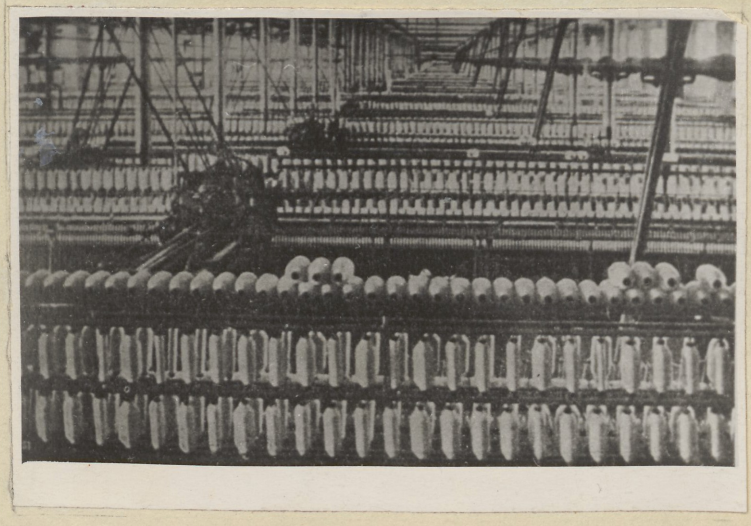

Kreenholmi puuvillavabriku värtnate-
saal.

vabrikud, Võsu, Joala ja Narva tellisevabrikud, Käsmu ja Narva purjelaevade tehased jt.

Tsementitööstusele Virumaal pani aluse Viktor Lieven, kes 1870.aastal asutas Kunda tsementivabriku. Vabrik ehitati vene turu jaoks, selleks et rahuldada laialdast vajadust tsemendi järele sadamate, raudteede, hüdrotehniliste jt.ehituste jaoks. Kuna välismaa tsement oma suure magneesiumisisaldavuse tõttu ei vastanud Venemaa ehitusseaduste nõuetele, oli Kunda vabrikul Venemaal konkurentsivaba turg. Tooraine saadi kohapealt, kütteks kasutatav kivisüsi toodi sisse Venemaalt ja Inglismaalt. XX sajandi algul, kui kapitalism jõudis monopolistliku kapitalismi staadiumi, moodustati aktsiaselts Port-Kunda põhikapitaliga 2.500.000 kuldrubla. Kunda tsementivabrikus töötas kuni 800 töölist ja tema ööpäevane toodang oli 10.000 puuda tsementi.

Aseri tsementivabrik asutati parun Schillingu poolt. Põhikapital oli 1.500.000 kuldrubla, mis enne esimest Maailmasõda suurendati 7.000.000 rublale. Aktsiaseltsi juhatus asus Peterburis. Tööliste arv siin oli 600-700, toodang 10.000 puuda ööpäevas. Ka selle toodang läks põhimiselt vene turu rahuldamiseks.[1]

Võsu tellisevabrik asutati 1895.a. Palmse mõisa omaniku G.Pahleni poolt. Vabrikus töötas kuni 100 töölist, aastatoodang 1.000.000 tellist.

Joala tellisevabrik asutati Narva lähedale Joala mõisa 1882.aastal. Selle omanikuks oli Kreenholmi Manufaktuur. Tööliste arv 150, aastatoodang 2.000.000 tellist.

Narva tellisevabrik asutati 1898.a. M.Pantilejevi poolt. Siin töötas 50 töölist, kes andsid aastatoodanguks 1.000.000 tellist.[2]

Peale eelpool nimetatud kolme suurema tellisevabriku oli Virumaal veel 16 vähemat telliskivivabrikut, millised enamuses asusid mõisates. Need töötasid suuremalt jaolt käsitsi ja valmistasid telliste ja katusekivide kõrval veel savinõusid, mille toodang läks kohalikule turule.

Rööbiti suuremate ettevõtetega töötas Virumaal rida väikeettevõtteid ja käsitööstuslikke ettevõtteid. XIX sajandi teisest poolest alates areneb ka metsatööstus. Esikohal olid siin kapp-

---

1 Koguteos "Eesti", lk.558-560.
2 Sealsamas, lk.568.

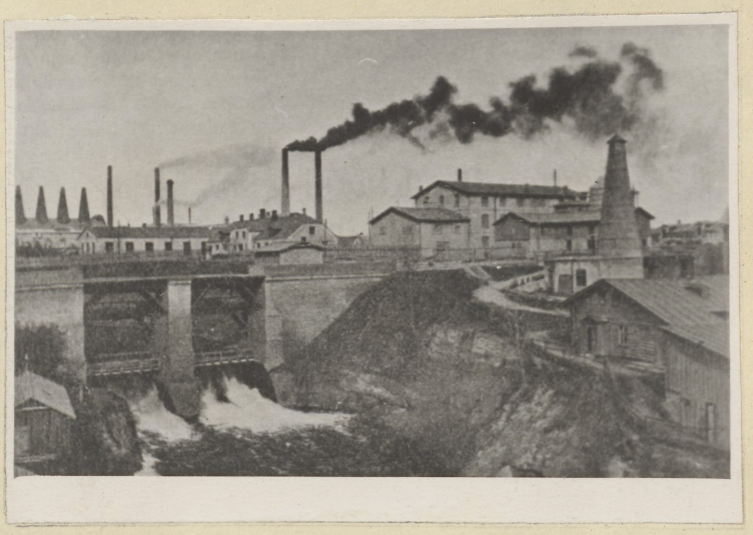

Port-Kunda tsemendivabrik.

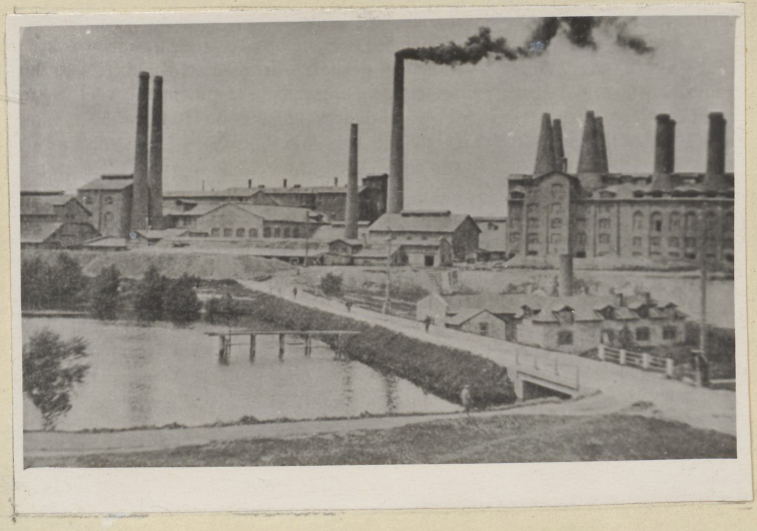

Aseri tsemendivabrik.

palgid, nendele järgnesid liiprid, lauad ja plangud. Narva sadama kaudu veeti aastas 60.000 m^3 puitmaterjali. Osa nendest tarvitas Waldhofi vabrik, teise osa kohalik raudtee, kuid metsamaterjale eksporditi ka Inglismaale.

Metsatööd algasid harilikult oktoobris pärast põllutöö lõppu. Metsatöölisteks kasutasid mõisnikud, kelle käes oli Virumaa suured metsad, harilikult väikekohapidajaid. Metsalõikajatele oli eraldatud väikesed "metsasulaste" kohad, mille pidajad lepingu järgi pidid teatud arvu puid ülés töötama ning mitmesugustest metsatöödest osa võtma. 1903.aastal oli Virumaal iga 7 km^2 metsapinna kohta üks metsatööline.[1]

Metsamaterjali ümbertöötamiseks oli asutatud rida saeveskeid, millest suurim oli Narva lauavabrik.

Nii kujunes kapitalistliku tööstuse arenedes Virumaal külaproletariaadi kõrvale arvukas tööstusproletariaat. Tööstusproletariaat kasvas pidevalt kohaliku laostuva ja ruineeruva talurahva arvel. Kuid siia saabus rohkesti ka teistest rahvustest, eriti vene rahvusest tööliste arvel. Möödunud sajandi 70-ndatel aastatel töötas näiteks Kreenholmi Manufaktuuris 30 protsenti vene rahvusest töölisi, 90-ndatel aastatel aga ligi 50 protsenti töölistest olid venelased.[2]

Nagu kogu Venemaal, oli ka Virumaa tööstustööliste olukord väga halb. Tööpäeva pikkus oli Narvas 14 tundi, Kunda vabrikus 14-16 tundi, 1897.a. väljaantud vabrikuseadusega määrati tööpäeva pikkus kindlaks 11,5 tunnile, kuid sellest kinni ei peetud. Tööliste töötasu oli väga madal. Narva töölistele maksti keskmiselt 7 rubla 50 kopikat kuus, Kunda tsemendivabriku töölised said suvel 60 kopikat, talvel 40 kopikat päevas.[3] Umbes pooled töölised olid naised ja lapsed, kellele võrdse töö eest maksti võrreldes meestöölistega madalamat tasu. Sageli võtsid vabrikandid röövtrahvidega kuni poole tööliste poolt väljateenitud tööpalgast tagasi.

Töölised elasid viletsates vabrikumajades, 14-15 inimest ühes toas, sageli aga pidid korteri puuduse tõttu iga päev 8-10 km kauguselt tööl käima (eriti Kunda ja Aseri tsemendivabrikute töölised).[4]

---

1 Koguteos "Eesti", lk.496-498.
2 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.18.
3 Rein Mailepa isiklikud mälestused.
4 Sama.

Töötingimused vabrikutes olid kohutavad. Õhupuuduse, kütmata ning räpaste tööruumide ja kaitseseadmete puudumise tõttu esinesid sagedased tööõnnetused. Tootmistehnika Kunda, Aseri ja teistes väiksemates tööstusettevõtetes oli väga madal. Nii koosnesid Kunda tööliste põhimised tootmisvahendid kangist, kirkast ja käsikärust.[1] Selle tõttu oli töö äärmiselt kurnav.

Vabriku administratsioon kohtles töölisi toorelt. Vabriku direktoriteks, juhatajateks ja meistriteks olid balti parunid või välismaalased, kes suhtusid töölistesse üleolevalt ja ülbelt. Nii näiteks oli XIX sajandi lõpul Kreenholmi Manufaktuuri tehniliseks direktoriks inglise alam J.Karr. Kuuest vabriku juhatajast olid kolm ingglast, 24-st osakondade mehaanikust ja tehnikust - 14 inglast ja 1 sakslane.[2] Analoogiline oli olukord ka teistes Narva vabrikutes. Kunda, Aseri ja teiste Virumaa tööstusettevõtete eesotsas olid peamiselt sakslased ja taanlased.

Töölistel, nagu talupoegadelgi, ei olnud mingi suguseid poliitilisi ega majanduslikke õigusi. Nende järel valvas terve armee politseinikke, sandarmeid, teisi tsaariametnikke ja nuhke, kes kaitsesid kapitalistide huvisid.

Tsarism ajas mittevene rahvaste tooret rõhumise poliitikat, nende vägivaldse venestamise poliitikat. Nii nagu teisedki "muulased", vaevlesid ka eesti töölised kahekordse rõhumise all.

XIX sajandi lõpul, kui kapitalism jõudis oma kõrgemasse ja viimasesse staadiumi - imperialismi, hakkas ikka selgemini tunda andma monopolistliku kapitalismi majandusseaduse toime, mille iseloomustavaks jooneks on: maksimaalse kapitalistliku kasumi kindlustamine antud rahvastiku enamiku ekspluateerimise, laostumise ja pauperiseerumise teel, teiste maade, eriti mahajäänud maade rahvaste orjastamise ja süstemaatilise paljaksriisumise teel ning maa militariseerimise ja sõdade vallapäästmise teel, mida kasutatakse kõige kõrgemate kasumite kindlustamiseks.

Pidades jahti maksimaalsetele kasumitele, suurendasid ka Virumaa tööstuste ja ettevõtete omanikud imperialismi perioodil tööliste ekspluateerimist, eriti seoses XIX sajandi lõpul Venemaad tabanud majanduskriisiga.

Juba möödunud sajandi 70-ndail, eriti aga 80-ndail aastail

---

1 Rein Mailepa isiklikud mälestused.
2 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.19.

hakkas Venemaa töölisklass ärkama ja alustas võitlust kapitalismi vastu. Töölised hakkavad ühiselt vabrikute ja tehaste peremeestele esitama nõudmisi oma ebainimliku olukorra parandamiseks. Kuid 70-80-ndail aastail ei ületa tööliste nõuded puhtmajanduslikke piire. See oli võitlus tööjõu soodsamail tingimusil müümise eest.

Venemaa proletariaadi võitlus, eriti Neeva puuvillavabriku tööliste suur streik Peterburis 1870.aastal, äratas võitlusele ka Narva töölised. 1872.aastal toimus Kreenholmi Manufaktuuris suur tööliste streik, mis tähistab töölisliikumise algust Eestis.

Eesrindlikud töölised hakkasid aru saama, et edukaks võitluseks kapitalistide vastu on vaja ühineda. Selle tulemusena tekkisid XIX sajandi 70-ndail aastail Peterburis rida töölisringe, kes andsid illegaalselt välja tööliste rasket olukorda valgustavat kirjandust. 1875.a. toodi niisugust kirjandust ka Narva. Siin tekkis Kreenholmi Manufaktuuri töölise Pavel Fjodorovi ümber väike ring, mis aga varsti politsei poolt purustati.

1879.aastal saabus Narva Kreenholmi Manufaktuuri tööle revolutsioonilise tegevuse pärast Peterburi Šau vabrikust vallandatud tööline I.Jemeljanov, kus ta lõi sidemed aktiivsemate töölistega ja organiseeris Narva tööliste väljaastumise streikivate Peterburi tööliste toetamiseks.

80.aastate algul alanud tööstuskriisi tulemusena teravnenud klassivastuolud toovad 1880.-1889.aastail kaasa uue streigiliikumise tõusu Venemaal. Sel ajavahemikul toimus 145 streiki ja rahutust. Eesti tööliste suuremaks väljaastumiseks tol perioodil oli Narva tööliste (Kreenholmi Manufaktuur, Kalevivabrik, Zinovjevi valutehas) streik, millest võttis osa 5700 töölist.[1] On mõningaid andmeid, et üksikud "Põhja-Venemaa Töölisühingu" liikmed osutasid Narva töölistele abi selle streigi ettevalmistamisel.[2]

60.-70-ndail aastail tungisid Venemaale marksistlikud ideed.

Enne marksismi levimist tegid Venemaal revolutsioonilist tööd 70.-80-ndate aastate revolutsioonilised narodnikud. Narodnikud ei mõistnud ühiskonnaelu arenemise seadusi ja tegid selle

---

1 A.Vassar, Töölisliikumise esimesed sammud Eestis, Tallinn 1954, lk.106.
2 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.21.

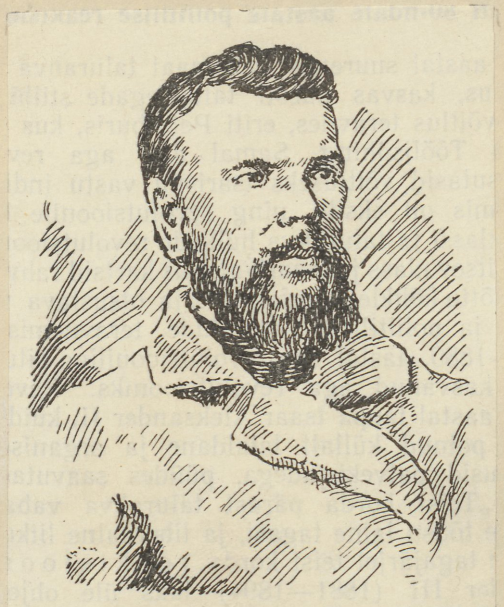

V. G. Gerassimov.



Lõpparve. Verhoturovi maal.

tõttu suuri vigu. Nad arvasid, et kapitalism Venemaal ei arene ja Venemaa läheb sotsialismile külakogukonna kaudu. Revolutsiooni põhijõuks ei pidanud nad töölisklassi, vaid talurahvast. Masside revolutsioonilise liikumise asemel valisid nad võitluseks tsarismi vastu individuaalse terrori tee. Narodnikute ideed olid revolutsioonile kahjulikud, kuna need takistasid töölisklassil mõistmast tema juhtivat osa revolutsioonis. Sellepärast marksism tugevnes ja kasvas Venemaal võitluses narodnikute vastu. Marksismi võitluses narodnikluse vastu andis Plehhanovi poolt 1883.aastal organiseeritud "Töö Vabastuse" rühm narodnikutele esimese purustava löögi. Lõpulikult purustas narodnikluse kui ideelise voolu Lenin.

1895.aastal ühendas Lenin Peterburis kõik marksistlikud töölisringid üheks "Töölisklassi Vabastusvõitluse Liiduks". "Võitlusliit" läks marksismi propagandalt üle aktiivsele poliitilisele agitatsioonile tööliste hulgas. Lenini juhtimisel sidus Peterburi "Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit" tööliste võitluse majanduslike nõudmiste eest poliitilise võitlusega tsarismi vastu, hakkas esmakordselt Venemaal teostama sotsialismi ühendamist töölisliikumisega, andes töölisliikumisele sotsiaaldemokraatliku iseloomu. Peterburi "Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu" tähtsus seisnes selles, et ta oli, nagu ütles Lenin, esimene tõeline töölisliikumisele toetuva revolutsioonilise partei algidu.[1]

Marksistlikud ideed tungisid eesti töölisklassi hulka vene tööliste kaudu.

Paljud Narva töölised töötasid 70.-80-ndatel aastatel Venemaa pealinnas Peterburis, ja said seal revolutsioonilise liikumise esimesed kogemused. 90-ndatel aastatel Narva tööliste side Venemaa revolutsioonilise liikumise hälli, Peterburi töölistega tugevnes veelgi.

Nii nagu marksism Venemaal kasvas ja tugevnes võitluses narodnikluse vastu, murdsid marksistlikud ideed Eestis endile teed tööliste ja eesrindliku intelligentsi teadvusesse võitluses kodanliku natsionalismi vastu.

Möödunud sajandi 90-ndail aastail elas Venemaa tööstus üle tõusuaja. Kasvas tööliste arv. Tugevnes töölisliikumine. Alates 1895.-1899.aastani streikisid puudulike andmete järgi

---

1 ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk.18.

enam kui 221.000 töölist. Töölisliikumine muutus riigi poliitilises elus tõsiseks jõuks. Revolutsioonilise liikumise keskus hakkas Lääne-Euroopast üle kanduma Venemaale. Elu ise kinnitas marksistide seisukohti, mida nad kaitsesid võitluses narodnikute vastu ja näitas, et töölisklass etendab revolutsioonilises liikumises juhtivat osa.

Oma visa võitlusega sundis Venemaa proletariaat tsarivalitsust välja andma mõned töövahekordi reguleerivad seadused ja moodustama vabrikuinspektsiooni, kelle kohuseks oli jälgida, et töösturid täidaksid vabrikuseadusi. Eestis viidi vabrikuinspektsioon sisse 1894.aastal, kuid vabrikuomanikud arvestasid nendega väga vähe. Tööpäeva pikendati ületunnitööga ja lõunavaheaja lühendamisega, töötasu ei tõstetud, tööliste eluolulisi tingimusi ei parandatud. Selle tulemusena toimus Eestis 90-ndate aastate lõpul mitu streiki, nende hulgas kaks streiki Narvas - 1897.aastal ja 1899.aastal Narva linavabriku tööliste streik.

80.-90-ndail aastail oli revolutsiooniline propaganda Virumaa tööliste hulgas veel nõrk, selle tõttu proletariaat ei suutnud siin vabaneda kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mõjust. Kuid sedavõrd, kuidas kasvas töölisliikumine, murdsid revolutsioonilised ideed üha rohkem teed proletariaadi teadvusesse.

Marksismi ideede levimine, nagu töölisliikumise arenemine, toimus Virumaal lahutamatus seoses marksismi levimisega Venemaal ja Eestis, eestkätt Peterburis ja Tallinnas.

Algul oli Narva tööliste hulgas marksismi pooldajaid vähe. Seoses "Võitlusliidu" tegevusega, kellel olid sidemed ka Narva töölistega, organiseeriti 1895.aastal Narva kalevivabriku revolutsiooniline ring, kuhu kuulusid 15 inimest. Ringi liikmed lugesid põrandaalust revolutsioonilist kirjandust ja tegid revolutsioonilist agitatsiooni Narva tööliste seas. Samal aastal ring rüüstati politsei poolt.[1] See ring töötas Peterburi "Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu" juhtimisel ja oli revolutsioonilise sotsiaaldemokraatliku liikumise võrseks Eestis.

Suure töö sotsiaaldemokraatliku liikumise organiseerimisel Eestis tegi 1901.a. Tiflisist Tallinna väljasaadetud M.I.Kalinin. 1902.aastal ühendas M.I.Kalinin Tallinnas kõik laialipillatud marksistlikud grupikesed marksistlikuks Keskringiks, mida võib lugeda VSDTP Tallinna organisatsiooni aluseks.[2]

---

1 Ajakiri "Proletaarne revolutsioon Eestis", nr.1,1926,lk.22.
2 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.30-31.

Revolutsioonilise liikumise tõus tõstis vene marksistide ette teravalt küsimuse ühtse revolutsioonilise partei asutamise vajadusest, et suunata stiihiline demokraatlik liikumine teadliku revolutsiooni rööbastele ja viia töölisklass liidus talurahvaga võitlusesse tsarismi vastu.

XX sajandi algust Venemaal ei iseloomusta mitte ainult töölisliikumise tõus. Peamiseks iseärasuseks XX sajandi alguse töölisliikumise olukorras pidas Lenin seda fakti, et rahvusvahelises sotsiaaldemokraatias kujunes kaks suunda: revolutsiooniline ja oportunistlik, et võitlus nende suundade vahel, mis algul seisis natsionalistlikul pinnal, muutus internatsionalistlikuks. Rahvusvahelise oportunismi ühe vormina tekkis Venemaal "ökonomism", mis Eesti töölisklassile, sealhulgas ka Narva, Kûnda ja teistele Virumaa töölistele avaldas suurt mõju.

Ajalehe "Iskra" veergudel ja oma raamatus "Mis teha?" näitas Lenin, millised praktilised sammud on vajaˆastuda selleks, et Venemaa sotsiaaldemokraadid, ühinedes ülevenemaalisesse revolutsionääride võitlusorganisatsiooni - töölisklassi parteisse, suudaksid lahendada eelseisva tsarismi kukutamise ülesande sotsialismi sidumise teel stiihilise töölisliikumisega.

Lenin tõestab, et töölisklass ei saa piirduda ainult võitlusega "lisa kopika eest rublale". Ta näitab, et töölised võitlevad mitte ainult selleks, et müüa kapitalistidele oma tööjõudu soodsamatel tingimustel, vaid ka selleks, et hävitada kapitalistlik süsteem, mis sunnib töölisi oma tööjõudu kapitalistidele müüma ja kannatama kapitalistliku ekspluateerimise all. Sellepärast seadiski Lenin töölisklassi ja tema partei ette lähima ülesandena: kõrvaldada teelt tsarism ja seega rajada tee sotsialismile.

Selleks aga, et töölisklassi võitlus oleks edukas, peab seda juhtima proletariaadi revolutsiooniline partei, kes on relvastatud eesrindliku marksistliku teooriaga ja kannab seda tööliste hulka.

> "Ilma revolutsioonilise teooriata ei või olla revolutsioonilist liikumist...
> Eesrindliku võitleja osa võib täita ainult partei, kes juhindub eesrindlikust teooriast." 1

Peterburi tööliste ja M.I.Kalinini poolt asutatud mark-

---

1 Lenin, Teosed, 4.kd., lk.380.

sistliku keskringi kaudu levivad leninlikud ideed Narva tööliste hulgas, kus need võitsid järjest suuremat poolehoidu.

Aastail 1902-1904 olid peaaegu kõigis Narva linna vabrikutes väikesed sotsiaaldemokraatlikud rühmitused, kuid nende mõju töölishulkadele oli veel väike.[1]

1903.aastal toimus Venemaa revolutsioonilise liikumise seisukohalt erakordselt tähtis sündmus: II VSDTP kongress ühendas laialipillatud marksistlikud ringid üheks ülevenemaaliseks Venemaa Sotsiaaldemokraatlikuks Tööliste Parteiks. Lenini ligi 10 aastat kestnud võitlust mitmesuguste väikekodanlike ideeliste voolude vastu ("narodniklus", "legaalne marksism", "ökonomism") kroonis edu.

Kuigi VSDTP II kongress ei seisnud organisatsioonilistes küsimustes oma ülesannete kõrgusel, mille tõttu Leninil tuli oma tööga "Üks samm edasi, kaks sammu tagasi" parteid puhastada menševike oportunismist organisatsioonilistes küsimustes ja välja töötada marksistliku töölispartei organisatsioonilised alused, oli ülevenemaalise töölispartei asutamisel töölisliikumise edasiarendamisel määratu suur tähtsus. VSDTP II kongressiga asub Venemaa töölisliikumine oma uude, kõrgemasse faasi: selle etteotsa asus kartmatu, igasuguste töötava rahva vaenlastega leppimatu ja eesrindliku revolutsioonilise teooriaga relvastatud bolševike partei, kes kindlalt juhtis Venemaa proletariaadi liidus talurahvaga mööda Vene revolutsiooni tundmatuid teid.

VSDTP Narva osakond asutati 1905.aastal.

1905.a. oktoobris asutati Narvas Tallinnast kohalesõitnud sotsi Karl Asti algatusel Tartu "Uudiste" juures organiseeritud "Eesti sotsiaaldemokraatilise (föderalistilise) partei" Narva osakond, mille eesotsas olid Narva apteeker Nikolai Vaas, raamatukaupluse omanik Reinhold Põder ja avantürist Jaan Sibul. Selle legaalse nurisünnituse ristisid töölised "vaasi parteiks". Sellesse parteisse kuulus mitusada töölist. Suurem osa töölisi ei usaldanud "vaasi partei" juhtivaid tegelasi. See partei lagunes ja selle asemele tekkis peagi sotsiaaldemokraatlik partei, mille algrakud Narvas juba olemas olid.

1904.aastal organiseeriti Peterburi ülikooli üliõpilase Jänese poolt Narvas põrandaalune sotsiaaldemokraatlik ring, kuhu

---

1 Ajakiri "Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.2(3), lk.28.

kuulusid kümmekond töölist, nende hulgas Karl Orav, Amalie Kreisberg ja viimase ema Ida Pääsuke. Ringi koosolekud toimusid igal pühapäeval ilusa ilmaga metsas, halva ilma korral mõne seltsimehe korteris. Peale 1905.a. verist pühapäeva ringi liikmete arv tõusis 33-le.

1905.a. algul saadeti Peterburi parteiorganisatsiooni poolt Narva parteitööle treial Otto Lind, kes juhatas ringi tööd kuni oktoobrikuuni. Enne oktoobri üldstreiki pidi aga O.Lind Peterburi tagasi sõitma, selle tõttu ringi side Peterburiga katkes ja töö soikus. Oktoobri üldstreigi ajal tuli O.Lind Narva tagasi ja asus uuesti ringi etteotsa.

Peale nimetatud ringi oli Narvas veel 7-8 põrandaalust sotsiaaldemokraatlikku ringikest, kuhu kuulusid eesrindlikud töölised, kes üksteist hästi tundsid. Ringide tööst võttis osa ka mõni sõjaväelane. Raudteelastel oli oma ring. Ringid olid sidemes Peterburi töölistega, kelle kaudu neid varustati revolutsioonilise kirjandusega, muuhulgas "Iskraga", saadeti kohale agitaatoreid ja organisaatoreid. Ringide liikmed lugesid ja arutasid revolutsioonilist kirjandust ja levitasid tööliste hulgas lendlehti.

1905.a. novembris palusid Narva seltsimehed, kes tundsid endid VSDTP Narva osakonna asutamiseks liiga nõrgad olevat, abi VSDTP Tallinna osakonnalt. Sealt saadeti organisaatorina kohale sm.Kõrve. Peale Kõrve Narva jõudmist toimus 1905.a. novembris "Võitleja" ruumes "Vaasi meeste" koosolek, millest ka Kõrve osa võttis. Koosolekul tekkis äge kõkkupõrge Kõrve pooldajate ja "vaasi meeste" vahel. Kõrve kogus revolutsiooniliselt meelestatud töölised sealsamas teise ruumi koosolekule, millest võtsid osa ka Alviine Säkk, Anton Reismann, Alviine Mõttus jt. See koosolek otsustaski kuulutada VSDTP Narva osakonna asutatuks. Osakonna organisaatoriks sai Kõrve, Alviine Mõttusele tehti ülesandeks Kreenholmi tööliste hulgas organiseerimistööle asuda. Noortöölise Robert Sihveri kaudu asutati Kreenholmi vabriku parteigrupp eesotsas A.Reismanniga, linavabrikus asutati parteigrupp Rudolf Kolli juhtimisel. Narva organisatsioonil oli Peetri alevis Ivan Feodorovi ja Dimitri Danilovi korteris oma põrandaalune trükikoda, kus šapirograafil või hektograafil lendlehti trükiti. Trükikoja tööd juhtisid naisüliõpilased Maria Bekina ja Korsunskaja. VSDTP Narva osakonna liikmed tegid energilist tööd, levitades massiliselt lendlehti kõikides Narva vabrikutes. 1905.a. lõpul

organisatsioon rüüstati. Suur osa liikmeid arreteeriti. Ülejäänud jätkasid põrandaalust tööd.[1]

3. Revolutsioonilise liikumise tõus 1905. aasta revolutsiooni eelõhtul.

XIX sajandi lõpul tabas Euroopat majanduskriis. Kuna Venemaa oli sõltuv Lääne-Euroopa kapitalist, haaras kriis ka Venemaa oma haardesse.

Majanduskriis mitte ainult ei pidurdanud töölisliikumist Venemaal, vaid vastupidi, andis sellele veel revolutsioonilisema iseloomu. Venemaa muutus revolutsioonilise liikumise keskuseks, Venemaa proletariaat maailma proletariaadi avangardiks, Aasia ülemaailmsete revolutsiooniliste tormide allikaks.

Kriisiaastail 1900-1903 suleti kuni 3000 suur- ja väikeettevõtet. Üle 100.000 töölise heideti tänavale. Ettevõtetesse tööle jäänud tööliste töötasu alandati järsult. Väikesed majanduslikud järeleandmised, mis töölised varem streikidega olid kätte võitnud, võeti tagasi. Väljakannatamatust olukorrast väljapääsemiseks alustasid töölised vihasemat võitlust kapitalistide vastu ja läksid majanduslikelt nõudmistelt üle poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele. Päevakorda kerkis loosung: "Maha tsaari-isevalitsus!"

Ajavahemikul 1900-1903 streikivate tööliste arv kasvas peaaegu kolmekordseks - 29.389-lt 1900.aastal 56.822-le 1903.aastal.

Töölisliikumine avaldas mõju poolpärisorjuslikule vene talurahvale. Mittetäielikel andmeil kasvas talupoegade rahutuste arv 48-lt 1900.aastal 340-ni 1902.aastal. 1904.aastal aga esines 3228 talupoegade väljaastumise juhtu. Ka talupojad hakkasid ikka rohkem aru saama, et tsaarivalitsus kaitseb mõisnike huve ja et talurahva õelaim vaenlane.

Tööliste ja talupoegade revolutsioonilise võitluse mõjul tugevnes ka üliõpilaste opositsiooniline väljaastumine. Ka liberaalne kodanlus ja liberaalsed mõisnikud hakkasid tõstma "protestihäält" tsaari "äärmuste" vastu, kes tarvitas surveabinõusid

---

1 Ajakiri "Proletaarne revolutsioon Eestis" 1926, lk.3-14.

nende üliõpilastest poegade kallal.

Nii võttis revolutsiooniline liikumine Venemaal ülddemokraatliku iseloomu.

Nähes, kuidas revolutsiooniline liikumine levib üha ähvardavamalt, võttis tsaarivalitsus tarvitusele kõik abinõud selleks, et revolutsiooni peatada. Ikka sagedamini kasutati tööliste streikide ja demonstratsioonide vastu sõjaväge. Kuid repressioonide kõrval oli tsaarivalitsus sunnitud kasutusele võtma ka "painduvamaid" abinõusid, millel ei olnud surveabinõude välist vormi. Tehti katseid luua politsei ja sandarmite hoolduse all tegutsevaid võltse töölisorganisatsioone, nn. "politseisotsialismi" organisatsioone, et nende provokatsioonilise tegevusega töölisliikumist revolutsioonirööbastelt maha juhtida.

Eesti töölised, olles tihedasti seotud vene proletariaadiga, valmistasid ka oma ajaloolist osa täitma eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis.

Kui Venemaal tööstuskriisi aastail töölised hakkasid üle minema poliitilistele streikidele, siis Eestis toimusid neil aastail ainult mõned majandusliikud streigid, poliitilisi streike ei olnud. Kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mõju tõttu ei olnud Eesti tööliste teadlikkus ja organiseeritus veel küllaldane.[1] Kuid just neil aastail tugevnes revolutsiooniliste ideede levimine Eesti tööliste hulgas. Sellest andis tunnistust kohalike võimude äärmine rahutus.

1901.aasta aprillikuu ringkirjas nõudis kuberner maakondade ülematelt, et nad jälgiksid eriti hoolikalt, et "1.mail ei oleks korrarikkumisi, kuna agitaatorid teevad igal pool ettevalmistusi ja soovivad, et töölised tähistaksid seda päeva erilise jõuga."[2]

Suurt propagandatööd Tallinna tööliste hulgas arendas 1902.-1903.aastal M.I.Kalinini poolt asutatud Keskring. Selle ringi poolt lasti 1.maiks välja revolutsiooniline lendleht. 1903.aasta aprillis organiseeris Kalinini üks aktiivsemaid abilisi N.Dežkin kolmepäevase sadamatööliste streigi, mis lõppes tööliste osalise võiduga.[3]

1903.aasta 1.maiks andis Tartu üliõpilaste iskralaste rühm välja eestikeelse revolutsioonilise lendlehe.

---

1 H.Moosberg, "1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis", lk.30.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas, lk.33.

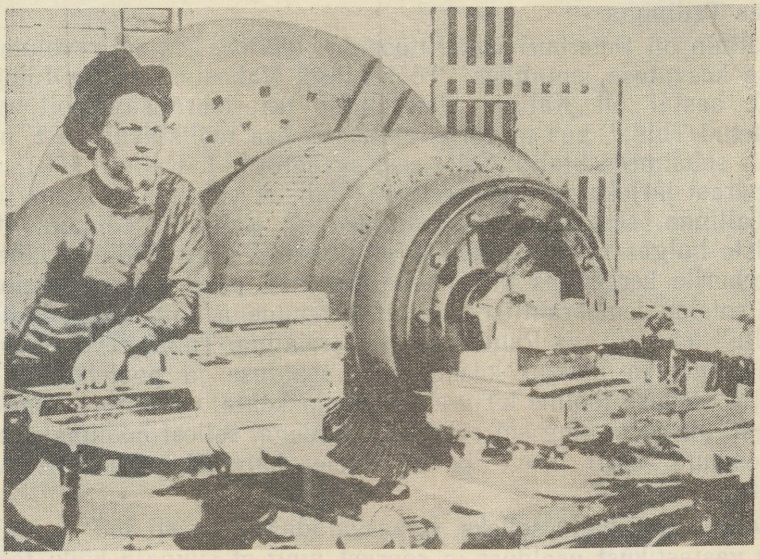

M. I. Kalinin Tallinnas „Volta" tehases töölisena 1903. a.



Третій годъ изданія.

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

№ 34. 15-го февраля 1903 года. № 34.

Leninlik „Iskra", mille levitajaks Tallinnas oli M. I. Kalinin. Ajalehe taustal olev foto kujutab kohta Tallinna Raudteetehastes, kus varjati „Iskrat".

1904.aasta jooksul laskis Tartu grupp välja mitu lendlehte, nagu "Mille eest peab surema vene soldat?", "Miks algas sõda?", "Sõda sõjale!" jne.[1]

1904.aastal andis VSDTP Tallinna komitee regulaarselt välja lendlehti, milles paljastati Vene-Jaapani sõja rahvavastast iseloomu ja selgitati, et töölised peavad asuma võitlusesse kapitalistide vastu. 1904.aasta novembris hakati "Volta" vabriku töölisi massiliselt trahvima. Sel puhul hoiatas Tallinna komitee, et kui trahve ei tühistata, tõusevad üles kõik Tallinna töösturette-võtete töölised.

Võrdlemisi aktiivset revolutsioonilist tööd tööliste hulgas tegid ka Narva sotsiaaldemokraatlike ringide liikmed, tõstes tööliste teadlikkust ja valmistades neid ette revolutsiooniks, kuid streike Narvas 1905.a. revolutsiooni eelõhtul oli veel väga vähe.

1904.a. toimus Narva linavabrikus tööliste väljaastumine, kus direktor Daabe (või Staabe) läbi peksti ja koos ühe vanema kangruga vabrikust välja visati. Sel puhul arreteeriti 6-7 töölist, kes vangidena Narvast Tallinna saadeti, nende hulgas Rudolf Koll, Eduard Lundberg, Tjuskin jt. See oli Narva tööliste ainukeseks suuremaks väljaastumiseks revolutsiooni eelõhtul.[2]

Veel vähem kui Narva töölised avaldasid endid Kunda ja Aseri töölised. Need olid rõhuvas enamuses tulnud kohalike talupoegade hulgast, seega veel "vabriku katlas läbi keetmata". Paljud neist olid otseselt seotûd ümbruskonna mõisatest rendile saadud majapidamistega ja nad olid rahul sellega, et neil oli võimalus mõisale rendimaksmiseks vabrikus raha teenida.

Üldiselt aga, nii nagu mujal Eestis, valmisid ka Virumaal kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eeltingimused.

XX sajandi algul küpses Venemaal revolutsiooniline situatsioon. See pidi toimuma ja toimuski palju enam arenenud vastuolude tingimuses kui XVII, XVIII ja XIX sajandi kodanlikud revolutsioonid Lääne-Euroopas. Sellest olid tingitud ka Vene kodanliku revolutsiooni erinev iseloom ja erinevad liikumapanevad jõud.

Revolutsioonilise kriisi süvenemist soodustas omakorda 1904.aastal alanud Vene-Jaapani sõda.

XX sajandi algul tugevnesid imperialistlike riikide vahe-

---

1 H.Moosberg,"1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis", lk.34-35.
2 Ajakiri "Proletaarne revolutsioon Eestis,1926,nr.1 lk.15.

lised vastuolud võitluses võimu pärast Vaikse ookeani basseinis. Selles võitluses oli kõige agressiivsem Ameerika imperialism, kellest ei jäänud maha ka Jaapani ja Venemaa imperialism.

Tsaarivalitsus lootis, et sõda aitab tal uute territooriumide vallutamisega parandada oma majanduslikku olukorda ja stabiliseerida poliitilist seisukorda: pidurdada revolutsiooni ning kindlustada tsarismi logisemahakanud autoriteeti.

Rahvahulgad ei tahtnud seda sõda. Nad said aru kahjust, mis see sõda mahajäänud olukorras Venemaale kaasa toob. Venemaa imperialistlik kodanlus ja mõisnikud said sõjast tohutuid kasumeid, kuna rahvahulkade õlgadele langes uus raske koorem. Sel puhul kirjutas ajaleht "Teataja" Alutagusest: "Rusuvalt mõjub sõda ka siinse rahva peale. Paljud perekonnad ôn ilma toitjata. Mitmest kohast läks tagavaraväelasena viimane meesterahvas majast välja, naine alaealiste lastega peab kohta pidama."[1]

Tsaarivalitsus, kes asus sõtta ettevalmistamatult, sai lüüa.

Artiklis "Port-Arthuri langemine" tegi Lenin järelduse, et Venemaa sõjaline lüüasaamine saab revolutsioonilise kriisi aluseks mitte ainult Venemaal, vaid avaldab mõju ka Lääne-Euroopa proletariaadile, ja just sellepärast Euroopa kodanlus vaatab hirmuga tsarismi sõjalisele katastroofile. Ta kirjutas:

> "Jah, Euroopa kodanlusel on, millest hirmu tunda. Proletariaadil on, mille üle rõõmustada. Meie kõige õelama vaenlase katastroof tähendab mitte ainult vene vabaduse lähenemist. Ta ennustab ka Euroopa proletariaadi uut revolutsioonilist tõusu." 2

Vene-Jaapani sõda paljastas halastamatult tsaari-Venemaa majandusliku mahajäävuse ja poliitilise roiskumise. Rahvahulkade viha tsarismi vastu kasvas iga uue lüüasaamisega.

Kaotanud sõja, oli tsaarivalitsus sunnitud sõlmima häbistava rahu, mille tulemusena Jaapan vallutas Korea, võttis Venemaalt ära poole Sahhalini saart ja Port-Arturi merekindluse.

> "Seda koloniaalsõda, mis on muutunud vana ja uue kodanliku maailma sõjaks, ei alustanud vene rahvas, vaid Vene isevalitsus. Häbistavalt on lüüa saanud mitte vene rahvas, vaid isevalitsus. Vene rahvas on isevalitsuse lüüasaamisest kasu saanud. Port-Arturi kapituleerumine on tsarismi kapituleerumise proloog," 3

kirjutas V.I.Lenin.

---

1 "Teataja" nr.30, 10.veebruar 1905.
2 V.I.Lenin, Teosed, 8.kd., lk.32.
3 Sealsamas, lk.37.

Sõja ränga koorma raskused kasvatasid rahvahulkades viha tsarismi vastu ja kiirendasid revolutsioonilist kriisi.

1904.aasta novembris toimusid Batumis, Saratovis, Kiievis ja teistes linnades sõjavastased demonstratsioonid, 1904.a. suur naftatööliste streik Bakuus. Töölised ja talupojad keeldusid mitmel pool "Punasele Ristile" annetusi kõrjamast. Bolševikud tegid massides laialdast sõjavastast propagandat. 12.detsembril väljaantud lendlehes bolševikud tuletasid veel kord meelde, et rahvas ei või isevalitsuselt oodata mingisuguseid järeleandmisi, vaid vabadus võidetakse kätte tsarismi kukutamise teel.

II VIRUMAA TÖÖLISTE JA TALURAHVA VÕITLUS 1905.-1907.a. REVOLUTSIOONI TÕUSU PERIOODIL.

1. Revolutsiooniline liikumine Narvas ja teistes Virumaa linnades 1905.aastal.

Esimene Vene kodanlik-demokraatlik revolutsioon algas 1905.a. 9.jaanuari sündmustega Peterburis. Rahulikele töölistele veresauna korraldamine Talvepalee juures kutsus esile tööliste ja talurahva protestiliikumise kogu Venemaal. "Ja just selle kolossaalsete rahvahulkade poliitilisele teadvûsele ja revolutsioonilisele võitlusele ärkamises seisabki 1905.a. 22. jaanuari ajalooline tähtsus," kirjutas V.I.Lenin.[1]

Töölised said "verisel pühapäeval" kurva õppetunni. Koos tapetud töölistega mattis Venemaa prôletariaat maha usu "heasse tsaari" ja sai aru, et oma õigused ta võib kätte võita ainult tsarismi kukutamise teel.

Revolutsiooni algperioodi põhimiseks võitlusvormiks oli streigivõitlus. Lenin näitab, et: "Venemaa revolutsioon oli ühtlasi ka proletaarne, mitte ainult selles mõttes, et prolet-ariaat oli liikumise juhtiv jõud, avangard, vaid ka selles mõttes, et spetsiifiliselt proletaarne võitlusvahend, nimelt streik, oli peamiseks vahendiks rahvahulkade liikumapanemisel ja kõige iseloomustavamaks nähtuseks otsustavate sündmuste lainelises pealekasvamises."[2]

Pärast 9.jaanuari omandas tööliste revolutsiooniline võitlus palju teravama iseloomu. Majanduslikelt streikidelt läksid töölised üle poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele. Kohati toimusid relvastatud kokkupõrked sõjaväe ja töölissalkade vahel. Tööliste eelsalgad viisid võitlusele ka mahajäänuma kihi. Päevakorda kerkis relvastatud ülestõusu loosung. "Meie revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide jaoks," kirjutab Lenin, "on ülestõus mitte absoluutne, vaid konkreetne loosung. Me lükkasime ta edasi 1879.aastal, me seadsime ta üles üldise

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 23.kd. lk.277.
2. Sealsamas, lk.229.

ettevalmistamise mõttes 1902.aastal, me püstitasime ta kui otsese ülesande alles 1905.aastal, pärast 9-ndat jaanuari."[1]

Ainuüksi jaanuaris 1905.aastal streikis Venemaal 44000 töölist. Streigid haarasid kiiresti nii Venemaa keskrajoonid kui ka ääremaad: Poola, Soome, Ukraina, Kaukaasia, Siberi ja Baltimaad.

Eesti tööliste hulgas alustasid esimestena streiki protestiks tsaarivalitsuse poolt Peterburi töölistele korraldatud veresauna vastu Tallinna töölised.

12.jaanuaril algas mitmes Tallinna vabrikus streik. 13. jaanuaril streikisid juba 7000 töölist.[2] Streik muutus üldstreigiks ja kestis 25.jaanuarini. See üldstreik tähistas revolutsiooni algust Eestis. Üldstreigist Tallinnas võttis osa 10000-12000 töölist.

11.jaanuaril Tallinna Komitee poolt väljaantud lendlehes esitati kõigile eesti töölistele üleskutse: "Nõudke, vennad, 8-tunnist tööpäeva, nagu meie vennad Peterburis. Nüüd on aeg, millal meie võime üksmeelselt seda nõuda."[3]

13.-14.jaanuaril organiseerisid Tartu üliõpilased tsaarivastaseid protestidemonstratsioone ja miitinguid.

22.jaanuarist 1.veebruarini streikisid Pärnu "Waldhofi" tselluloosivabriku töölised. Ka Sindi kalevivabriku töölised kavatsesid ühineda "Waldhofi" tööliste streigiga, kuid sõjavägede kohalesaatmisega hoiti see ära.

Üldse streikis Eestis 1905.aasta jaanuaris üle 15000 töölise.[4]

Enamikus kandsid jaanuaristreigid Eestis majanduslikku iseloomu, kuid nad kasvatasid eesti töölisklassi ülevenemaalise proletariaadi solidaarsuse vaimus.

9.jaanuari sündmustele reageerisid Narva töölised võrdlemisi passiivselt. Üldine meelepaha haaras küll ka siinseid töölisi, kuid protestistreikideni välja ei jõutud.

15.- 19.jaanuarini toimusid Kreenholmi Manufaktuuris rahutused. Abitöölised ja õpipoisid nõudsid töötasu tõstmist ja inglasest meistri Ogdjeni vallandamist töölistega toore käitumise pärast, kärutasid meister Kaasiku vabrikust välja ja ähvardasid töö seisma jätta, kui nende nõudmisi ei täideta. Teised töö-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.241.
2 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллинн 1955, стр.21.
3. Sealsamas.
4. H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.45.

lised aga nende nõudmisi ei toetanud. Kuna vabrikuvalitsus keeldus tööliste nõudmisi täitmast, lubades 600 töölist vallandada, ja vabrikusse toodi rood soldateid, jätkasid töölised ilma midagi saavutamata tööd.[1]

Käärimist esines ka kalevivabriku tööliste hulgas, kuid ka siin streiki ei järgnenud.

Ainukeseks streigiks 1905.aasta jaanuaris oli 1835 linavabriku töölise 5 päeva kestnud streik. 17.jaanuari hommikul kell 9 katkestasid linavabriku töölised töö ja käsutasid viis vihatud meistrit - inglast vabrikust välja. Töölised esitasid vabrikuvalitsusele nõudmised töötasu tõstmiseks, trahvide ja tööliste vallandamiste piiramiseks, naistööliste töötingimuste parandamiseks jne. Tööliste nõudmisi aga ei rahuldatud ja 22. jaanuaril alustasid nad endistel tingimustel uuesti tööd.[2]

Narva tööliste revolutsioonilise liikumise nõrkuse põhjuseks oli asjaolu, et siin peaaegu puudus eesrindliku tehnika baasil töötav metallitööstus, mille töölised mujal sammusid liikumise esiridades. Tööliste määratu suure enamuse moodustasid tekstiiltöölised. Nende hulgas oli palju alles hiljuti maalt tulnud madala teadlikkusega inimesi. Pealegi puudus Narvas ühtne sotsiaaldemokraatlik organisatsioon, revolutsiooni juht.

Side Peterburi ja Tallinna töölistega oli nõrk, selle tõttu nende revolutsiooniline mõju minimaalne.

Töölisliikumine Narvas 1905.aasta algul oli organiseerimata, stiihiline ja vähe seotud kogu Venemaa tööliste võitlusega. See oli rohkem sihitud vihatud meistrite ja tööandjate vastu, kelle vabrikuväravatest väljakärutamisega kustutati pahameelt. Väljakärutatut ei loetud enam vabriku personali hulka, teda ei arvestatud, talle ei allutud.

Üldise revolutsioonilise tõusu käigus kasvas ka Narva tööliste võitlusvaim ja arusaamine võitluse eesmärkidest.

Nähes tööliste revolutsioonilise meeleolu kasvu hakkasid vabrikandid töölistele väikesi järeleandmisi tegema. Näiteks kaotati 21.veebruaril Kreenholmis tööliste igapäevane läbiotsimine.[3] Need tähtsuseta järeleandmised tööliste olukorda ei muutnud, kuid ometi könelesid nad vabrikuvalitsuse hirmust

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.55-56.

2 Sealsamas, lk.57-58, "Valgus" nr.4, 25.jaanuar 1905, "Päevaleht" nr.12 18.jaanuar-1905.

3 "Uudised" nr.17, 1.märts 1905.

tööliste kasvava ja aktiviseeruva revolutsioonilise meeleolu ees.

Tööliste poliitilise teadlikkuse kasvule aitas suurel määral kaasa vabrikutes tegutsevate sotsiaaldemokraatlike ringide töö, kelle kaudu eesrindlikud töölised tutvusid revolutsioonilise põrandaaluse kirjandusega ja kelle koosolekutel nad võtsid osa aktuaalsete töölisliikumise probleemide arutamisest.

Jaanuaristreike asusid juhtima VSDTP Eestimaa organisatsioonid. Nad andsid välja revolutsioonilisi lendlehti ja proklamatsioone ning selgitasid miitingutel ja koosolekutel töölistele nende ülesandeid. Kuid sel ajal olid VSDTP Eestimaa organisatsioonid alles võrdlemisi nõrgad ja väikearvulised ega osanud küllaldase järjekindlusega tööliste väljaastumisi juhtida.

Lenin kirjutas, et "1905.aasta üheksas jaanuar tõi esile proletariaadi revolutsioonilise energia kogu hiiglasuure tagavara ja sotsiaaldemokraatide organisatsiooni kogu puudulikkuse."[1]

Sedamööda, kuidas hoogustus tööliste ja talupoegade revolutsiooniline võitlus, kasvasid ja tugevnesid VSDTP organisatsioonid Eestis ja asusid kindlamalt täitma revolutsiooni juhi ülesandeid.

7.- 13.veebruarini toimunud Tartu tööliste üldstreik, 11.- 16.veebruari Valga tööliste streik, 17.- 27.veebruari Tallinna tööliste üldstreik jt. olid nagu jaanuari streikide jätkuks.

Ka veebruaristreigid kandsid enam majanduslikku iseloomu, kuid omasid ka poliitilist tähtsust. Nende tulemusena saavutasid töölised vabrikantidelt rea järeleandmisi.

VSDTP Eestimaa organisatsioonid juhtisid veebruaristreike juba kindlamalt kui jaanuaristreike.

Märtsis-aprillis streigiliikumine Eestis vaibus, kuid võttis mais uue hoo, eriti Tallinnas. 24.aprillil toimus Nõmmel 1.mai tähistamise küsimuses suur tööliste koosolek. Sellest võttis osa ca 1000 töölist. Koosolek otsustas 30.aprillist 2.maini mitte töötada. 30.aprillil kell 12 lõpetasidki suurema osa Tallinna tööstusettevõtete töölised töö. Sama päeva õhtul viidi Kadrioru pargis läbi suur miiting, sellele järgnes demonstratsioon. Demonstratsioon aeti sõjaväe ja politsei poolt laiali.[2]

Ainukeseks Virumaa linnades toimunud väljaastumiseks

---

1 V.I.Lenin. Teosed, 8.kd., lk.143.
2 H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.66-67.

sel perioodil olid 11.aprillil Rakveres asetleidnud rahutused. Nende rahutuste ajal võeti Peterburi tänaval maha mõned ametiasutuste sildid, postkast kõrvaldati postkontori seinalt ja rikuti raudtee veevärgi torustik.[1]

Narvas 1905.a. kevadel tööliste väljaastumisi ei olnud. Streigiliikumine algas siin uuesti augustikuus.

Revolutsioon viis liikvele kõik klassid ja sundis kõiki poliitilisi rühmitusi välja töötama oma taktika.

Vene liberaalne kodanlus valis tema klassihuvidele vastava tsarismiga kokkuleppe taktika, mida Lenin iseloomustas järgmiste sõnadega: "proletariaat võitleb, kodanlus hiilib võimu juurde."

Eesti natsionalistlik kodanlus otsis samuti tsaarivalitsusega kokkulepet ja toetas vene kodanlust. Oma ajakirjanduse kaudu ja esinemistel püüdis eesti kodanlus töölisi ja talupoegi revolutsioonist isoleerida ja piirata nende võitlust seadusandlikes raames antavate "parandustega". Seoses töörahva revolutsioonilise aktiivsuse kasvuga suureñes ka eesti kodanluse kontrrevolutsiooniline propaganda.

Revolutsiooniga kaasajooksnud väikekodanlased, keda kohutas revolutsioonilise liikumise hoog, püüdsid seda juhtida reformide teele.

Isegi tsaarivalitsus töötas välja talle ebahariliku taktika Bulõgini nõuandva duuma kokkukutsumise lubaduse näol.

Ka sotsiaaldemokraatlikul parteil oli tarvilik välja töötada oma taktika, seda enam, et menševike oportunistliku tegevuse tõttu oli partei lõhestatud kahte fraktsiooni. Ühtse partei puudumine viis ühtse taktika puudumisele. Kuid revolutsioon seadis proletariaadi ette edasilükkamatud praktilised ülesanded: tsaarivalitsuse kukutamise relvastatud ülestõusu teel.

Ühtse taktika väljatöötamiseks kutsusid bolševikud 1905.a. aprillis Londonis kokku partei III kongressi.

Kongress asus seisukohale, et hoolimata toimuva revolutsiooni kodanlik-demokraatlikust iseloomust on tema täielikust võidust eelkõige huvitatud proletariaat, kuna selle revolutsiooni võit võimaldab proletariaadil organiseeruda, poliitiliselt kasvada, omandada kogemusi töörahvahulkade poliitiliseks juhtimiseks, ja kodanlikult revolutsioonilt üle minna sotsialistlikule revo-

---

1 "Teataja" nr.85, 18.aprill 1905.

lutsioonile.

Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni täielikuks võiduks on aga vaja isoleerida liberaalne kodanlus ja kindlustada töölisklassi liit talurahvaga. Bolševike taktika eesmärgiks oli kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimine ja tingimuste loomine sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Bolševike taktikalisele joonele seadsid menševikud vastu oma taktikalise joone, mis nägi ette anda revolutsiooni juhtiv osa kodanlusele, muuta töölisklass kodanluse abiliseks ja lülitada talurahvahulgad revolutsioonist välja. Selle taktika eesmärgiks oli revolutsiooni lõpetamine poolel teel kodanluse võimu kindlustamisega.

Menševike oportunistliku taktika kriitika ja bolševike taktika geniaalse põhjenduse andis V.I.Lenin oma raamatus "Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis", mis ilmus 1905.a. juulis.

Selles raamatus põhjendab Lenin marksistlikult proletariaadi hegemoonia ja tööliste ning talurahva liidu ideed, mille ta töötas välja juba 1894.a. oma töös "Mis on rahvasõbrad ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatia vastu".

Lenin tõestas, et proletariaat saab olla ja peab olema revolutsiooni juhiks kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis ning koondama enda ümber mitteproletaarsed töötavad hulgad, eestkätt talurahvahulgad. Ta kirjutas: "Järjekindlaks võitlejaks demokratismi eest võib olla ainult proletariaat. Võidukaks võitlejaks demokratismi eest võib proletariaat olla ainult sel tingimusel, kui tema revolutsioonilise võitlusega ühineb talurahva mass."[1]

See oli uus marksistlik seisukoht taktika küsimustes kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, mis põhjalikult erines varem marksistlikus arsenalis olevatest taktikalistest seisukohtadest.

Lenin näitas, et klassivõitluse kõrgemaks vormiks antud tingimustes on relvastatud ülestõus. Selleks, et viia rahvahulki ülestõusule, pidas ta vajalikuks anda niisugused loosungid, mis päästavad valla rahvahulkade revolutsioonilise initsiatiivi, organiseerivad neid ülestõusuks ja desorganiseerivad tsarismi vastupanu. Niisugusteks loosungiteks pidas Lenin tööliste suhtes

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.42.

hulgalisi poliitilisi streike ja demonstratsioone, et arendada need relvastatud väljaastumiseks, 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist revolutsioonilisel teel:, talurahva suhtes aga kõige laialdasemate demokraatlike uuenduste läbiviimist külas, kaasa arvatud mõisamaade konfiskeerimine revolutsioonilisel teel, ning rahva relvastamist.

Selleks, et kindlustada revolutsiooni täielik võit, oli Lenin arvamisel, et rahva võiduka ülestõusu tagajärjel tuleb võimanda revolutsioonilisele ajutisele valitsusele, millest võtab osa sotsiaaldemokraatia. Revolutsiooniline ajutine valitsus on vaja selleks, et maha suruda kontrrevolutsiooni vastupanu, teostada Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei miinimumprogramm ning siis arendada revolutsioon edasi sotsialistlikuks.

Eesti sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid ei olnud VSDTP III kongressil esindatud, kuid nad said sellest teada Petrogradi ja Riia parteiorganisatsioonide kaudu.

Pärast III kongressi propageerisid eesti bolševikud agaralt selle otsuseid. 24.juunil toimus Nõmme metsas 10000 Tallinna töölise demonstratsioon ja miiting, kus bolševikud selgitasid VSDTP III kongressi otsuseid.[1] Tallinna ja Peterburi tööliste ning Tartu ja Peterburi ülikoolide üliõpilaste kaudu said III kongressi otsused teatavaks ka Narva töölistele. Selle tõttu tööliste osavõtt poliitilisest võitlusest tugevnes. Peaaegu igal pühapäeval toimus mõni tööliste koosolek või miiting väljaspool linna.

Suvel toimus Tallinnas ka rida suuri streike, nagu R.Magi keemiavabrikus, Balti puuvillavabrikus jm. Kõige visamat ja järjekindlamat võitlust pidasid "Dvigateli" tehase töölised, kes 1905.aastal streikisid 12 korda. Iga suurema streigi puhul andis Tallinna komitee välja lendlehe, selgitades konkreetse tehase või vabriku olukorda ja nõudmisi.[2]

Narvas arenes töölisliikumine 1905.aasta suvel võrdlemisi nõrgalt.

Augusti alguses astus välja väike osa Hermonti lauavabriku töölistest. Töölised kärutasid ühe laudade praakija vabrikuväravast välja ja katkestasid töö enne tööpäeva lõppu. Samal

---

1 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.68.
2 Sealsamas.

õhtul toimus vabriku lähedal ka kerge kokkupõrge tööliste ja sõjaväelaste vahel. Töölised saavutasid mõne vihatud meistri ja tööandjate vallandamise.[1]

Juunis toimusid rahutused ka Kunda tsemendivabrikus, kuid suuremaid väljaastumisi siin ei järgnenud. Kuna rahutuste põhjustajaks arvas vabrikuvalitsus olevat väljastpoolt sissesõitnud agitaatorite ässitustöö, keelati võõraste ilmumine vabriku territooriumile ja isoleeriti vabrika ümbruskonnast.

x x
x

1905.a. sügiseks hõlmas revolutsiooniline liikumine kogu Venemaa ja paisus järjest.

19.septembril algas Moskvas trükitööliste streik, mis kandus Peterburi ja teistesse linnadesse. Moskvas muutus streik poliitiliseks üldstreigiks.

Oktoobri algul algas streigiliikumine Moskvas uue võimsa jõuna. Esimesena kuulutasid streigi välja Moskva-Kaasani raudtee töölised. Järgmisel päeval streikis kogu raudteesõlm. Peagi streikisid riigis kõik raudteed, post ja telegraaf. Streik levis vabrikust vabrikusse, tehasest tehasesse, linnast linna, rajoonist rajooni. Streikivate töölistega ühinesid väikeametnikud, intelligents, üliõpilased ja õpilased. Streik muutus ülevenemaaliseks poliitiliseks üldstreigiks. Sel puhul kirjutas V.I.Lenin: "Baromeeter näitab tormi!... Kõik ilma erandita on kistud juba paigast solidaarse proletaarse pealetungi hiigelkeerise poolt. Revolutsioon sammub edasi hämmastava kiirusega, arendades imestusväärset sündmuste rikkust... Meie ees on haaravad stseenid ühest suurimast kodusõjast, sõjast vabaduse eest, mida inimkond on kunagi läbi elanud, ja on tarvis elamisega rutata, et anda kõik oma jõud sellele sõjale."[2]

Eriti jõulisek's kujunes poliitiline üldstreik Moskvas ja Peterburis, kes Lenini hinnangu järgi jaotasid omavahel revolutsiooni algatajate au. Nende järgi joondus kogu maa. Kogu elu riigis vaibus. Valitsuse jõud olid halvatud.

Eestis algas üldstreik Balti raudteelaste streigiga. 14. oktoobril ühinesid streigiga ka Tallinna töölised ja Tartu üli-

---

1 O.Landberg, Narva tööliste võitlus 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil. Auhinnatöö, 1955, lk.12.
2 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.355.

kooli üliõpilased ning kooliõpilased. 15.oktoobril alustasid streiki Valga, Pärnu ja Sindi töölised. 16.oktoobril korraldasid valitsusvõimud Tallinna töölistele Uuel turul hirmsa veresauna: mõrvati üle 90 inimese ja haavati üle 200. See arveteõiendamine kutsus üle maa välja suure pahameeletormi.

Oktoobri poliitilisest üldstreigist võttis Eestis osa kuni 20000 tööstustöölist ja raudteelast, s.o. 77 protsenti töölist üldarvust ja ligikaudse arvestuse järgi umbes 10000 väiketööstuste töölist ja posti- ning telegraafiteenistujat.[1]

Ulatuslik ja organiseeritud tööliste väljaastumine algas 1905.a. oktoobris ka Narvas. Ka siin alustasid esimestena streiki raudteetöölised, näidates solidaarsust ja tahet võidelda koos kogu Venemaa proletariaadiga. Narva jaamas algas streik 13.oktoobril kell 1 päeval. Sellega ühinesid vedurijuhid, ahjukütjad, lukksepad, masinistid, pagasiaidatöölised jt., samuti Narva sissesõitnud rongide töötajad.[2]

14.oktoobril toimus raudteelaste koosolek, kus valiti nn. seltsimehelik kohus. See täitis Narva raudteetööliste streigikomitee ülesandeid.[3] Samal koosolekul koostati nõudmised Raudteevalitsusele. Nõudmiste aluseks võeti ülevenemaalised raudteetööliste saadikute poolt väljatöötatud ja kohtadele saadetud nõudmised.[4]

15.oktoobril toimus Narvas raudteelaste üldkoosolek, millest võttis osa ca 400 inimest. Üldkoosolek otsustas toetada kogu Venemaa raudteelaste nõudmisi ja ühiselt vastutada streigi organiseerimise eest. Sellel koosolekul kinnitati ka eelmisel päeval koostatud raudteetööliste nõudmised, mis üldjoontes olid järgmised: koosolekutevabadus; töölistele ja ametnikele kindla töötasu kinnitamine; 1906.a. algusest alates Narva jaama töölistele lastele ruumikate algkoolihoonete ja nende juurde internaatide rajamine; keskkoolis õppivatele õpilastele toetusraha maksmine, abiraha maksmine töölistele õnnetusjuhtumite korral; töölistele antava arstiabi tõhustamine ja uue apteegi asutamine; igal aastal raudteetöölistele kuuajalise puhkuse andmine; haigestumise puhul tööliste vallandamise keelamine ja haigetele töölistele palga kindlustamine; tööliste saadikute nõukogule õiguse andmine

---

1 H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.85.
2 "Uus Aeg" nr.124, 24.oktoober 1905.
3 "Proletaarne revolutsioon Eestis", nr.1, 1926, lk.18.
4 "Postimees" nr.237, 29.oktoober 1905.

eelarvete läbivaatamiseks; raamatukogu, puhketoa ja sauna rajamine jaamas.[1] Nagu nendest nõudmistest nähtub, tõstsid raudteelased siin majanduslike nõudmiste kõrval üles ka poliitilised nõudmised.

Rahutused haarasid ka Narva vabrikute töölised, käsitöölised ja ametnikud.

Narva raudteelaste streik oli üksmeelne ja visa. Seda tõendab fakt, et töölised ei olnud nõus tööle hakkama isegi suure rahasumma eest. Näiteks pakkus üks kindral, kes ilmtingimata pidi kohe Peterburi sõitma, sellele, kes ta sinna viib, 50 rubla. Selle peale vastasid raudteelased, et nad seda ei teeks ka 50000 rubla eest mitte, sest mingisugused erarahad ei suuda tööliste üldist olukorda parandada.[2]

Kuid Narva raudteelased ei osanud sidet luua teiste Narva töölistega ja neid ühiselt võitlusele kaasa tõmmata. Streigid Narva vabrikutes algasid alles siis, kui raudteelaste streik lõppes.

Ülevenemaalisest poliitilisest üldstreigist kabuhirmu sattunud tsaar oli sunnitud jõudude kogumiseks asuma rahva petmise teele. 17.oktoobril väljaantud manifestiga lubas tsaar anda tõelise isikupuutumatuse, südametunnistuse-, sõna-, koosolekute- ja ühingutevabaduse ning kutsuda kokku seadustandva duuma. Tegelikult ei saanud rahvas peale lubaduste valitsuselt midagi. Oodatud laialdaste poliitiliste vabaduste asemel amnesteeriti 21.oktoobril ainult väike osa poliitilisi vange. Valitsus organiseeris rahva jõudude killustamise eesmärgil veriseid programme ja moodustas revolutsiooni mahasurumiseks mustasajalisi bandiitlikke organisatsioone.

V.I.Lenin hindas 17.oktoobri manifesti kui jõudude teatavat tasakaalu momenti, kus proletariaadil ja talurahval, kes olid tsaari sundinud manifesti välja kuulutama, ei olnud veel küllaldaselt jõudu tsarismi kukutamiseks, tsarism aga ei suuda enam valitseda ainult endiste abinõudega ning oli sunnitud asuma rahva petmise teele.

Bolševikud kutsusid rahvamasse mitte uskuma tsaari lubadusi, kuna see on pettus, ja haarama relvi. Tsarivalitsus oma poliitikaga ise kinnitas bolševike sõnade õigsust.

---

1 "Postimees" nr.237, 29.oktoober 1905.
2 O.Landberg, Narva tööliste võitlus 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil (Auhinnatöö), lk.16-17.

Töölised hakkasid ikka selgemini aru saama, et võit 17.oktoobril nõuab neilt tsarismi lõpulikuks löömiseks jõudude koondamist. Tsaari 17.oktoobri manifest ei suutnud peatada revolutsiooni käiku. Pärast manifesti väljakuulutamist toimusid kogu Venemaal poliitilised demonstratsioonid, streigiliikumine hoogustus veelgi.

Narva raudteelaste streik jätkus ja see lõpetati alles 23.oktoobril vastavalt ülevenemaalise Raudteelaste Ühingu otsusele, kuna valitsus lubas raudteelaste nõudmised täita.[1] 23.oktoobri õhtul, pärast raudteelaste streigi lõpetamist, organiseerisid Narva töölised, peamiselt noortöölised, linnas demonstratsiooni. Demonstrandid läksid punaste lippudega läbi linna. Käidi sees nii Kreenholmi kui ka linavabrikus[2], kus kutsuti töölisi streikima.

Juba järgmisel päeval, s.o1 24.oktoobril, algaski streik linavabrikus. Streikivad töölised nõudsid kangrute ja päevatööliste palga tõstmist ning 9-tunnise tööpäeva kehtestamist.[3]

Vastavalt linavabriku töölisvanemate koosoleku otsusele läks rühm linavabriku töölisi Kreenholmi vabrikusse, et ka siinseid töölisi kutsuda üles ühisele võitlusele.

25.oktoobril algaski Kreenholmi tööliste streik.[4] Samal päeval läks salk Kreenholmi töölisi, kandes punaseid lippe, Zinovjevi malmitehasesse ja lauavabrikusse, kutsudes ka nende töölisi streikima. Veel samal päeval, 25.oktoobril katkestasid töö malmivalajad, lauavabriku ja linavabriku töölised.[5]

26.oktoobril seisid kõik Narva vabrikud ja suuremad töökojad. Töölised esitasid ühiselt vabrikuvalitsustele oma nõudmised. Need nõudmised olid majanduslikku laadi ja taotlesid tööliste töötasu tõstmist, tööpäeva lühendamist, trahvide kaotamist, arstiabi andmise parandamist, vabrikute juurde lasteaedade asutamist jne. Narva tööliste nõudmised olid küllaltki radikaalsed. Nii näiteks nõudsid lauavabriku töölised vabriku valitseja M.A.Holmi jalamaid vallandamist, 8-tunnilist tööpäeva, töötasu tõstmist 30 protsendi võrra, tööliste vallandamistele piiripanemist, masinate seisuaja puhul töötasu maksmist, kütjatele, kelle tööaeg algab kell 3, poolteise päevapalga maksmist, töölistele

---

1 "Postimees" nr.237, 29.oktoober 1905.
2 Seelsamas.
3 Seelsamas.
4 "Uus Aeg" nr.126, 29.oktoober 1905.
5 "Uudised" nr.86, 8.november 1905.

tasuta korterite andmist, vanadele pensionimaksmist, kooli ja sauna asutamist, peale streigi lõpetamist kõigi tööliste uuesti töölevõtmist.[1]

Poesellid esitasid linnavalitsusele nõudmise tööpäeva lühendamiseks pühapäeval 4-5 tunnile.[2]

Kuid Narva töölised ei piirdunud üksnes nõudmiste esitamisega, vaid organiseerisid samal ajal poliitilisi demonstratsioone ja miitinguid.

Üks suuremaid demonstratsioone toimus 26.oktoobril, millest võtsid osa kõikide vabrikute töölised. Peetri turuplatsil toimunud miitingult sammusid töölised revolutsioonilisi laule lauldes punaste lippude all läbi linna kalevi- ja linavabriku poole. Demonstratsiooni eesotsas, suurt punast lippu kõrgel hoides sammus noor Kreenholmi töölisvanem Amalie Kreisberg. Linavabriku juures püüdsid sõjaväelased tööliste edasiliikumist takistada, mis aga korda ei läinud. Töölised kogunesid vabriku õuele, kus peeti revolutsioonilisi kõnesid. Demonstratsiooni organiseerijateks olid Narva revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid Rudolf Koll, Karl Peilbaum, Lilli Koll ja Amalie Kreisberg.[3]

Selle demonstratsiooni puhul kirjutas ajaleht "Uus Aeg": "Ehk rahvas küll suurel hulgal kokku kogub, hulgana uulitsatel ümber käib, sellegipärast on hea kord valitsemas."[4]

30.oktoobril toimus linnavalli laadaplatsil vabrikutööliste üldkoosolek, kus otsustati streiki jätkata ja asutati tööliste abistamise kassa. Eestimaa kuberner Lopuhhin, kes oma agentide kaudu oli koosolekust informeeritud, andis Narva linna politseimeistrile telegrammilise korralduse koosoleku keelamiseks, kuid viimane ei suutnud seda teha.[5]

31.oktoobril peeti kärskusseltsi "Võitleja" ruumes ära töölisvanemate koosolek. Töölisvanemad otsustasid streiki jätkata. Kuulutati välja kõrtside ja muude joogikohtade boikott ning otsustati sellest mittekinnipidajaid karistada 3-rublase rahatrahviga.[6]

1.novembril toimus vabrikuvalitsusele esitatud nõudmistele vastust ootavate tööliste tulistamine sõjaväeosa poolt. Rahulike tööliste tulistamise tulemusena soldatite poolt sai 7-8 ini-

---

1 "Teataja" nr.240, 8.november 1905.
2 "Uus Aeg" nr.126, 29.oktoober 1905.
3 "Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.1, 1926, lk.15.
4 "Uus Aeg" nr.126, 29.oktoober 1905.
5 "Uudised" nr.86, 8.november 1905.
6 "Uudised" nr.88, 15.november 1905.

mest haavata, kellest üks noortööline peagi haavadesse suri.[1]

Sellele veresaunale vastasid töölised protestidemonstratsiooniga, milleks kujunes tapetud seltsimehe matus. Tuhanded töölised kogunesid matusele hulgaliste punaste lippudega ja laulsid revolutsioonilisi laule. Matustest kirjutab ajaleht "Uus Aeg": "Kõik vabrikud olid endid kui üks mees ühendanud, olid kõik, küll suuremate ja vähemate lippudega, mille peal mustad leinaloorid üle tõmmatud, kokku kogunud, et seda maamulda sängitada, kes ...vägivalla ohvriks oli langenud."[2]

2.novembril alustasid Narva raudteetöölised uuesti poliitilist streiki, seekord Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogu üleskutsel Kroonlinna ülestõusnud madruste kaitseks, keda ähvardas revolutsioonist osavõtu pärast surmanuhtlus. Streikivate tööliste survel oli valitsus sunnitud Kroonlinna madrustega verisest arveteõiendamisest loobuma.

Streigiliikumisest hirmutatud Narva vabrikandid olid sunnitud järeleandmisi tegema ja osaliselt tööliste nõudmisi rahuldama. Nii tõsteti Kreenholmi vabrikus tükitööliste palka ja lühendati tööpäeva 12 tunnilt 10,5 tunnile.[3] Kuigi need järeleandmised olid tühised, ometi näitasid nad organiseeritud tööliste suurt jõudu ja kinnitasid töölistele rahvalaulu sõnu:

"Kui võitluses end ühendad,
siis kaovad kõik rõhujad.
Las punast lehvida
su pinnal isamaa!" 4

Narva tööliste üldstreik lõppes 7.novembril, olles kestnud 2 nädalat.[5]

Kuna aga linavabriku direktor keeldus tööliste nõudmisi rahuldamast, algas seal 8.novembril kell 3 päeval streik uuesti ja lõppes alles 19.-20.detsembril. Seega streikisid linavabriku töölised 8 nädalat.[6] Streik lõpetati, vaatamata teiste vabrikutööliste poolt osutatud majanduslikule abile, tööliste äärmiselt raske olukorra sunnil.

Samal ajal, kui linavabriku töölised pidasid visa streigivõitlust, jätkusid käärimised ka teistes vabrikutes, kus korraldati tööliste koosolekuid ja demonstratsioone.

---

1 "Olevik" nr.87, 15.november 1905.
2 "Uus Aeg" nr.133, 15.november 1905.
3 "Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.1, 1926, lk.18.
4 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERA II 29, 82 (10).
5 "Teataja" nr.242, 10.november 1905.
6 "Uus Aeg" nr.133, 15.november 1905.
"Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.1, 1926, lk.17.

16.novembril algas kogu Venemaa telegraafi- ja postitööliste streik, mille kutsus esile asjaolu, et valitsus keelas ära posti- ja telegraafitööliste ametiühingu asutamise. Moskvas toimuva posti- ja telegraafitööliste kongressi üleskutsele vastates ühinesid Narva posti- ja telegraafitöölised ülevenemaalise posti- ja telegraafitööliste üldstreigiga.[1]

19.novembril tulid Narva töölised tänavale lauldes "Marsellaise'i". Tekkis kokkupõrge tööliste ja sõjaväe vahel. 16 töölist, neist 8 haavatut, arreteeriti.[2]

22.novembril streikisid Narva trükitöölised R.Põderi, Gnifkovski, Grünthali, Grigorjevi pärijate ja Mihhailovski trükikodadest. Trükitöölised nõudsid üldist trükivabadust, 9-tunnilist tööpäeva, alaealiste töö keelamist trükikodades ja keeldusid ladumast tsenseeritud tekste. Töötati välja uued töötingimused, millistega trükikodade omanikud olid sunnitud nõustuma.[3]

x x

x

Oktoobris-novembris toimunud revolutsioonilised väljaastumised valmistasid ette tingimused relvastatud ülestõusuks. Juba pärast 9.jaanuari sündmusi, kui Peterburis tekkisid esimesed barrikaadid, püstitasid bolševikud relvastatud ülestõusu loosungi kui "otsese ülesande". Selle tõestuseks toob V.I.Lenin oma artiklis "Kaks taktikat" ära Peterburi tööliste järgmise üleskutse: "Relvade juurde, seltsimehed, vallutage arsenalid, relvalaod ja relvakauplused. Seltsimehed, lööge puruks vanglad, vabastage vabaduse eest võitlejad. Purustage sandarmi- ja politseivalitsused ning kõik kroonuasutused. Kukutame tsaarivalitsuse ja loome oma valitsuse. Elagu revolutsioon, elagu rahvaesindajate asutav kogu! - Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei."[4]

Kuna liikumine tõstis üles relvastatud ülestõusu vajaduse, andis VSDTP III kongress proletariaadile lahingloosungi: organiseeruda ja relvastada masse ülestõusuks.

Paljastades kodanlik-oportunistlikke illusioone, et tsaarivalitsust on võimalik rahulikul teel järeleandmisele sundida, kutsusid bolševikud proletariaati viivitamatult organisee-

---

1 "Kaja" nr.29, 23.november 1905.
2 "Valgus" nr.48, 29.november 1905.
3 "Uus Aeg" nr.139, 29.november 1905.
4 V.I.Lenin, Teosed, 8.kd., lk.131-132.

rima revolutsiooni armeed ja rahvamasse ülestõusuks ette valmistama. Toetudes marksistlikule õpetusele ülestõusust kui kunstist, seadis Lenin eesrindlike tööliste ette praktilise ülesande: õppida sõjalisi küsimusi kuni peensuseni, õppida barrikaadide ehitamise ja kaitsmise kunsti, omandada kaasaegset relvastust, õppida käsitlema relvi, kaasa arvatud suurtükid ja käsipommid.

1905.a. oktoobri lõpul, kui sai selgeks, et vene revolutsiooni kogu käik ei saa piirduda streigiliikumisega, vaid on jõudnud otsustavate lahinguteni tsarismi jõududega, kus poliitiline üldstreik peab üle kasvama relvastatud ülestõusuks, andis Lenin oma artiklis "Revolutsiooni armee väesalkade ülesanded" konkreetse plaani tööliste võitlussalkade moodustamiseks, nende ülesannete, funktsioonide, relvastumise ja praktilise tegevuse kohta. Selles artiklis õpetas Lenin, et tuleb luua igasuguses suuruses väesalku, alates kahest-kolmest inimesest, kes peavad relvastuma kes millega saab. Samas artiklis näitas Lenin, et isegi relvastamata võitlussalgad võivad etendada väga suurt osa rahvahulkade juhtimisel. "Energiliselt organiseeritud võitlussalk on tohutu jõud. Mingil juhul ei tohi keelduda võitlussalga moodustamisest või selle moodustamist edasi lükata relvade puudumise ettekäändel,"[1] kirjutas Lenin.

Lenin õpetas, et võitlussalgad peavad kohe pärast nende moodustamist asuma igakülgsele, nii teoreetilisele kui ka praktilisele ettevalmistustööle: uurima sõjateadust, tutvuma sõjaliste küsimustega, lugema tänavavõitlust käsitlevaid illegaalseid brošüüre ja ajaleheartikleid, hankima relvi ja laskemoona, otsima tänavalahinguiks sobivaid kortereid, teostama luuret vaenlase jõudude suuruse ja paigutuse kohta jne. Ettevalmistusoperatsioonidelt aga peavad võitlussalgad võimalikult kiiresti üle minema ka sõjalistele operatsioonidele.[2]

Pärast tsaari 17.oktoobri manifesti, kui tekkis revolutsiooni ja kontrrevolutsiooni jõudude tasakaalu moment, kui tsarism oli sunnitud jõudude koondamiseks taanduma, valides laveerimise taktika, kui liberaalne kodanlus asus tsaariga kokkuleppimise teele ja "sotsiaaldemokraatia oportunistlik saba muutus kodanluse sabarakuks"[3], kirjutas Lenin artiklis "Lahenduse lähenemine": "Ülevenemaaline poliitiline streik on täitnud suurepäraselt oma

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.383-384.
2 Sealsamas.
3 Sealsamas, lk.346.

ülesande, viies ülestõusu edasi, tekitades tsarismile hirmsaid haavu ja ajades nurja jõleda Riigiduuma jõleda komöödia. Peaproov on lõppenud. Me seisame nähtavasti draama enese eelõhtul."[1]

Nii siis pärast III kongressi, eriti pärast ülevenemaalist poliitilist üldstreiki töötas Lenin võitlussalkade moodustamise, nende relvastamise ja sõjalis-tehnilise ettevalmistamise ning taktika igakülgselt teoreetiliselt läbi. Vastavalt Lenini teoreetilistele seisukohtadele võttis partei Keskkomitee ette rea praktilisi samme rahva relvastamiseks.

Lähtudes sellest, et masside revolutsiooniline initsiatiiv etendab otsustavat osa ajaloos, püstitas Lenin nõudmise: tõmmata ülestõusust osa võtma kõik, kes avaldavad soovi tsarismi vastu võitlemiseks. Tõhustada selgitustööd tööliste, talupoegade, üliõpilaste ja kooliõpilaste seas, organiseerida neist võitlussalku ja relvastada millega võimalik. "Praeguse kihamise puhul mitte värvata sadu väesalku tähendab seista väljaspool elu,"[2] kirjutas Lenin Sankt-Peterburi komitee juures asuvale võitluskomiteele, kritiseerides teda "kantseleiliku töö" pärast ja andes talle praktilisi näpunäiteid.

Detsembri relvastatud ülestõusu alguseks oli paljudes tööstuskeskustes moodustatud tugevad võitlussalgad. Moskva võitlussalkadesse oli organiseerunud umbes kaks tuhat inimest, nendest üle poole olid bolševikud.

Tallinnas, Tartus, Narvas ja Pärnus asusid parteiorganisatsioonid liiga hilja relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele.

Tallinnas olid novembris-detsembris suuremad ettevõtted ja rajoonikomiteed bolševike mõju all. Seal töölised tegid ettevalmistusi relvastatud ülestõusuks. Kuid VSDTP Tallinna Komitee ja Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu juhtimine oli menševike käes, kes ei omistanud rahva relvastamisele vajalikku tähelepanu.

Narva proletariaat ei täitnud Lenini juhiseid relvastatud ülestõusu ettevalmistamise, relvastatud salkade asutamise ja väljaõpetamise osas. See oli tingitud sellest, et siin parteiline juhtimine puudus. Revolutsiooniline sotsiaaldemokraatlik organisatsioon oli Narvas nõrk. Ametiühinguid ei olnud. Selle tõttu oli föderalistidel tööliste hulgas küllaltki suur mõju. Kuid

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.414.
2 Sealsamas, lk.311.

need ei võtnud relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks peaaegu midagi ette. Alles novembri algul võeti "Tulu" poes toimunud tööliste koosolekul vastu otsus Narva, Jõhvi ja Rakveresse võitlussalkade asutamine, nendele laskeriistade, pommide ja muude sõjariistade muretsemine. Narva võitlussalka kirjutas samas 30 meest. Narva salga juhiks valiti Jaan Sibul, Jõhvi võitlussalga juhiks Jüri Palm.[1]

Relvi püüti hankida relvakauplustest relvade konfiskeerimise teel. Novembris lasti politsei poolt maha Narva noorte juht (töölisnoorsoo organisatsioon asutati Narvas oktoobris Alviine Mõttuse algatusel) Vistis, kui see koos teiste noortega tahtis Savi relvakauplusest püssid ja revolvrid ära tuua. Peeti ka mõned laskeharjutused ja sellega asi piirduski. Salgale relvade muretsemiseks panid töölised raha kokku, kuid salga juht J.Sibul, kes saadeti Soomest relvi ostma, osutus avantüristiks ja kadus kogu tööliste poolt kokkupandud rahaga.

Relvade hankimiseks jätsid Narva töölised kasutamata isegi neile väga soodsa juhuse. 12.detsembril seisis raudteelaste streigi tõttu Narva jaamas valveta kaubarong, mille külge oli haagitud 2 vagunit Novgorodist Tallinna 89.polgu tagavarapataljonile saadetavaid vintpüsse ja padruneid. Relvade saatmine rongiga oli teada isegi Tapa ümbruse talupoegadele, kes kavatsesid rongi Tapa ja Lehtse jaamade vahel kinni pidada ja relvad ära võtta. Kahtlemata olid sellest teadlikud ka Narva raudteetöölised, kuid mingisuguseid samme nad relvade äravõtmiseks ja rahva relvastamiseks ette ei võtnud. Alles siis, kui kapten Brokovski sai teada rongi kinnipidamise kavatsusest Tapa ja Lehtse jaamade vahel, helistas ta Narva polguülemale, kes võttis rongi sõjaväe relvastatud valve alla.[2]

Kui salga varustus Alviine Mõttusele üle anti, olid seal mõned käsipommid, 8 brovningut ja pommide valmistamise õpetuse käsikiri.[3] Võitlussalga tegevus soikus, ilma et oleks avaldanud aktiivset tegevust.

Just hästiorganiseeritud võitlussalkadele pani Lenin suuri lootusi. Reas kirjades ja artiklites andis Lenin 1905.a. oktoobris-novembris juhiseid, kuidas on tarvis valmistuda rel-

---

1 "Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.1, 1926, lk.18.
2 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.348.
3 "Proletaarne revolutsioon Eestis" nr.1, 1926, lk.18.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

vastatud ülestõusuks. Ta soovitas ülestõusu raskuspunkti panna relvastatud proletariaadile, massiorganisatsioonidele ja võitlussalkadele. Kirjas "Sankt-Peterburi komitee juures asuvale võitluskomiteele" rääkis Lenin: "Asutage jalamaid võitlussalku... Ärge nõudke mingeid formaalsusi, sülitage, kristuse pärast, kõigile skeemidele, saatke jumalapärast kus kurat kõik "funktsioonid", õigused ja privileegid". Ärge nõudke kohuslikku kuulumist VSDT Parteisse - see oleks absurdne nõudmine relvastatud ülestõusu jaoks. Ärge keelduge ühendusse astumast iga ringiga, mis koosneb kas või kolmest inimesest, ainsal tingimusel, et ta oleks politsei suhtes usaldusväärne ja valmis võitlema tsaari vägede vastu. Asutage need ringid..."[1]

Ülestõusu eelõhtul kirjutas Lenin artikli "Kahe lahingu vahel", milles ta kutsus bolševikke suurendama agitatsioonitööd massides, selgitama tsaari silmakirjalikkust ja mobiliseerima masse ülestõusuks, organiseerima ülestõusu organisatsioone - tööliste saadikute nõukogusid ja tihendama partei sidet massidega.

"Meil on tarvis kätte võita mitte vabaduse lubadus, mitte paber vabaduse kohta, vaid tõeline vabadus,"[2] õpetas Lenin.

Samal ajal, kui bolševikud valmistasid ette relvastatud ülestõusuks, koondas tsaarivalitsus jõude otsustavaks rünnakuks revolutsiooni vastu.

Seoses sellega suurendati ka Virumaal sõjalisi jõude, kasvas mustasajaline banditism. Kuid revolutsiooni peatada tsaarivalitsus ei suutnud. Vihjates Marxi vastavasisulisele teesile näitas Lenin, et "revolutsioon läheb edasi sellega, et ta loob ühendatud ja tugeva kontrrevolutsiooni, s.t. sunnib vaenlast kasutama üha äärmuslikumaid kaitsevahendeid ja loob niimoodi üha võimsamaid kallaletungivahendeid."[3]

12.- 17.detsembrini toimus bolševike Tampere konverents, kus otsustati, et ülestõus peab viivitamatult olema igal pool ette valmistatud ja organiseeritud. Konverentsi töö käigus sai teatavaks, et Moskvas algas relvastatud ülestõus. Lenini ettepanekul lõpetas konverents kiirendatud korras töö ja delegaadid sõitsid laiali, et kohtadel ülestõusust isiklikult osa võtta.

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.310-311.
2 V.I.Lenin, Teosed, 9.kd., lk.422.
3 V.I.Lenin, Teosed, 11.kd., lk.149.

Moskva relvastatud ülestõus sai signaaliks relvastatud väljaastumistele üle kogu maa: Tšitas, Vladivostokis, Ukrainas, Põhja-Kaukaasias, Volgamaadel, Gruusias, Baltimaadel, Soomes jm.

Nii nagu teisteski Venemaa osades, saavutas revolutsioon ka Eestis oma haripunkti 1905.a. detsembris. Venemaa revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatlike komiteede eeskujul suunasid eesti bolševikud rahvast relvastatud ülestõusule. VSDTP Tallinna Komitee andis välja rea lendlehti, milles pöörduti tööliste, talupoegade ja soldatite poole, kõneldi nende raske elu põhjustest ja sellest vabanemise võimalusest relvastatud ülestõusu teel. Sõjaväes tehtud revolutsioonilise töö tulemusena loodi Tallinna garnisonis novembri lõpul sõjalis-revolutsiooniline organisatsioon, kes juba 6.detsembril andis välja lendlehe "Kõigile soldatitele Tallinna linnas". Selles lendlehes kutsuti soldateid relvastatud ülestõusule. Sageli võtsid soldatid ja madrused tööliste koosolekutest ja miitingutest osa. Mõningal määral tehti revolutsioonilist tööd ka Narvas asuvate sõjaväelaste hulgas.

Kuigi noor Tallinna sõjalis-revolutsiooniline komitee ei suutnud garnisoni tõsta relvastatud ülestõusule, ometi levisid revolutsioonilised ideed sõjaväelaste hulgas sedavõrd, et valitsusvõimud ei saanud neid kasutada tööliste ja talupoegade väljaastumiste mahasurumiseks, vaid pidi selleks teistest linnadest paluma saata traguneid ja ratsaväe salku.[1]

Novembri teisel poolel ja detsembri algul toimusid ka teistes Eesti linnades tööliste koosolekud ja miitingud, millest tööliste hulgas võtsid osa ka sõjaväelased ja kutsealused.

9.-11.detsembrini toimus järjekordne raudteelaste streik, millega ka Narva raudteelased ühinesid. Pärast streigi organiseerijate V.Raudsepa ja A.Paulsoni vangistamist streikijate vastupanu murti.

Raudteelaste ja linavabriku tööliste streigiga 1905.a. detsembris lõppesid Narva tööliste aktiivsed väljaastumised. Moskva tööliste üleskutsega relvastatud ülestõusule Narva töölised ei ühinenud.

Eesrindlike tööliste, samuti aga ka VSDTP Narva komitee selgitustöö tulemusena toimus 1905.a. lõpul tööliste teadvuses murrang.

---

1 Г.Мосберг, Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Диссертация учёной степени доктора исторических наук II, стр.548.

2 "Sotsiaaldemokraat" nr.2, 6.oktoober 1906.

VSDTP Narva komitee alustas tööliste seas suurt organisatsioonilist ja poliitilist selgitustööd. Komiteel oli oma trükikoda, milles trükiti ja levitati lendlehti. Neid lendlehti levitati tööliste ja soldatite hulgas.

Näiteks arreteeriti revolutsiooniliste lendlehtede levitamise pärast Petšorski polgu soldatite seas 1905.a. detsembris Narva sotsiaaldemokraatliku partei liige Bekina. Aktiivse võitluse käigus hakkasid Narva töölised ikka selgemini mõistma, et oma olukorra parandamiseks on vaja organiseeritud võitlust tsarismi vastu. VSDTP Narva komitee oli tihedas sidemes Peterburi ja Tallinna komiteedega.

Revolutsioonilise töö tugevdamise kõrval Narva tööliste seas laiendas VSDTP Narva organisatsioon agitatsiooni Virumaa valdade mõisatööliste ja talupoegade seas, eriti Jõhvi, Vaivara, Iisaku ja Lüganuse kihelkondades.

Rakvere, Kunda ja Aseri töölisi riivasid revolutsioonilised sündmused üsna kergelt. Oma sotsiaaldemokraatlikud rakukesed seal puudusid. Selle tõttu revolutsiooniline selgitustöö oli nendes kohtades väga madalal tasemel. Tallinna ja Narva töölised püüdsid küll Kunda ja Aseri töölistega sidet luua, kuid ei leidnud seal kuigi head vastukaja. Nende vabrikute tööliste, eriti vanemate tööliste teadlikkus oli väga madalal tasemel. Üksikute nooremate tööliste hulgas revolutsiooniline meeleolu aasta lõpul küll tõusis, kuid enamik töölisi jäi revolutsioonist kõrvale. Seda kasutas osavalt ära vabriku valitsus. Detsembri algul, kui ümbruskonna valdades toimusid tormilised valitsusvastased koosolekud ja miitingud, ning igal öösel vabrikusse paistsid mõisatest tulekahjud, võttis vabriku valitsus Kunda "tööliste miitingute" korraldamise initsiatiivi enda kätte.

Demokraate mängivad vabriku peaomanik Gerarde de Soucanton ja vabriku direktor dr.Bühring eraldasid miitingu pidamiseks suure vabrikulao, millesse vabriku kulul ehitati poodium presiidiumi jaoks. Ruum varustati laudade ja toolidega, isegi protokollide kirjutamiseks ja häältetamiste läbiviimiseks kirjutuspaberi ja tindiga. "Miiting" oli vabriku valitsuse poolt direktorite ja meistrite sabarakkude abiga põhjalikult "läbi töötatud". Koosoleku avas direktor Bühring, kes ütles, et ta esinevat "vanemate tööliste palvel". Koosoleku presiidiumi esimeheks valiti direktor Bühring, aseesimeheks meister Meisner ja protokollijaks meister Sommer. Peale nende kuulusid presiidiumi

veel 5 kiriklike organisatsioonidega seoses olevat vabrikuvalitsuse tallalakkujat. Peale valimisi võttis Bühring uuesti sõna ja tänas talle omistatud usalduse eest. Koosolekul tööliste nimel väljaastunud pugejad rääkisid, et töölistel ei olevat vaja esitada mingisuguseid paranduste nõudmisi, kuna vabrikuvalitsus nende eest küllaltki hästi hoolitsevat ja nad olevat oma ülemusega rahul. Ainuke palve, mis vabrikuvalitsusele esitati, oli viinapoe sulgemine. Samal koosolekul valiti ka esindajad Tallinnas kokkukutsutavale valdade asemike koosolekule. Kunda vabriku tööliste "esindajaks" valiti direktor Bühring, kes aga ise loobus, öeldes, et tema on ikkagi vabriku direktor ja keegi ei usuks, et ta tööliste huvisid kaitseb. Küll aga lubas direktor "esindajate" sõidu- ja toitlustamiserahad vabriku kanda võtta. Pärast direktori loobumist valiti esindajaks tünnivabriku meister Bötser. Nagu E.Leutholdi mälestustest nähtub, võtsid "Volta" koosolekust siiski osa ka Kunda vabrikutööliste esindajad, kes Tallinna töölistega lõid tihedad sidemed. Detsembri teisel poolel Tallinnast kohale sõitnud agitaatorite arv kasvas, kuid need sunniti vabriku territooriumilt lahkuma.

Detsembri lõpul tekkis kuuldus, et jõululaupäeva õhtul toimuvad Nigula kirikus ja Kunda vabrikus suuremad rahutused. Vabrikuvalitsus, kes reeturite poolt oli ette hoiatatud, võttis aegsasti ette kõik valveabinõud.

Kell 1 öösel puhkeski tünnivabrikus tuli lahti, kuid sellele pandi kohalerutanud meistrite ja vabrikuametnike poolt, kes insener Withe juhtimisel pritsi kohale veeretasid, piir. Töölised aga häiresireeni peale välja ei tulnud. Kui neilt küsiti, miks nad välja ei tulnud, vastasid nad, et ei saanud sireenist aru, kuskohal tuli just lahti puhkes.

Nagu hiljem kindlaks tehti, pidi tünnivabriku põlemasüütamine olema üldise ülestõusu alguse signaaliks. Kuid lähedal metsas olev relvastatud võitlussalk (tõenäoliselt Tallinna tööliste võitlussalk), heidutatuna sireenist ja tulekolde kiirest kustutamisest, ei julgenud välja astuda. Salga liikmed veensid oma juhti rünnakut mitte ette võtma, kuna nad ilma Kunda tööliste toetuseta ei suuda midagi ära teha.[1]

Sellega kogu revolutsiooniline liikumine Kundas piirduski.

---

1 Andmed Kunda kohta: 1) H.Bühringi kirjalikud mälestused 1923. aastast, 2) E.Leutholdi kirjalikud mälestused 1927.aastast ja 3) Kunda vabriku tööliste Rein Mailepi ja Sermi isiklikud mälestused.

Samuti ei võtnud revolutsioonist osa Aseri tsemendivabriku töölised.

11.detsembril toimusid Rakveres rahutused. Süüdati põlema raudteejaama vedurikuur ja Hirschhauseni kapsaladu. Mingisuguseid suuremaid väljaastumisi aga aset ei leidnud.[1]

2. Virumaa talurahva revolutsiooniline võitlus 1905.aastal.

Venemaa tööliste jaanuari-veebruari streigid äratasid paljumiljonilise talurahva ja maaproletariaadi võitlusele mõisnike ja tsaarivalitsuse vastu. Kevadel algas talurahva rahutuste laine, mis levis Kesk-Venemaal, Volgamail, Taga-Kaukaasias, Baltimail jm. Talurahva liikumine kasvas niivõrd kiiresti, et 1905.a. kevadel oli sellest haaratud üle 1/7 Venemaa Euroopaosa maakondadest. Suurt abi talurahva võitluse organiseerimisel osutasid tööpuuduse tõttu linnast maale suundunud töölised. Sotsiaaldemokraatia mõju hakkas tungima üha sügavamale talurahva hulkadesse.

Iseloomustades talurahvaliikumist 1905.a. kevadel kirjutas Lenin: "Juba selle aasta kevadel me näeme Venemaal esimese suure, mitte ainult majandusliku, vaid ka poliitilise talurahvaliikumise ärkamist."[2]

Eesti töölisklassi jaanuari-veebruari streigid ja teated Venemaa lüüasaamistest sõjas Jaapani vastu leidsid elavat vastukaja ka Eesti külas. Jaanuari lõpul ja veebruaris algasid mõisatööliste streigid. Streikivad mõisatöölised esitasid mõisnikele oma nõudmised tööpäeva lühendamise, palga tõstmise, moona ja kütteaine suurendamise, maksude vähendamise jne. kohta. Hoolimata sellest, et suuremates mõisates töötas 100-300 töölist, mõistsid mõisatöölised veel puudulikult kollektiivsete ja organiseeritud väljaastumiste vajadust.

Mõisatööliste eeskujul astusid välja talupojad, eestkätt rentnikud.

Eriti intensiivseks muutus talurahvaliikumine Lõuna-Eestis. Märtsikuust alates avaldasid kubermanguvõimud korrapäraselt teateid maakonnapolitseinike poolt tööliste ja talupoegade "ra-

---

1 "Päevaleht" nr.2, 2.jaanuar 1906.
2 V.I.Lenin, Teosed, 23.kd., lk.232.

hustamiseks" ettevõetud retkedest. Nii teostati märtsikuu jooksul Tartu-, Pärnu-, Võru-, Viljandi- ja Valgamaal rohkem kui 50 niisugust karistusretke.[1]

Narva tööliste revolutsiooniline passiivsus 1905.aasta revolutsiooni algul avaldas oma mõju Virumaa maaproletaarlastele ja kehvtalurahvale. Selle tõttu Virumaa valdades revolutsiooni esimestel kuudel ei tekkinud sellist aktiivset talurahvaliikumist nagu mõnedes Tallinna lähedastes valdades ja Lõuna-Eestis.

Nii nagu teisteski Venemaa ja Eesti maakondades, algas talurahvaliikumine ka Virumaal 1905.aasta jaanuaris. Jaanuari-veebruarikuus talurahvaliikumine oli siin üsna tagasihoidlik. Märtsist alates võttis see aga juba märksa suurema hoo. Suurenes talurahva kirjalike ja suuliste nõudmiste esitamine, eriti pärast tsaari 18.veebruari ukaasi ja manifesti. Mõisatöölised ja rentnikud nõudsid peamiselt oma olukorra parandamist: tööpäeva lühendamist ja töötasu tõstmist või rendihinna alandamist.

23.jaanuaril esitasid Sompa mõisa rentnikud Eestimaa kubernerile A.V.Belgardile 15 allkirjaga avalduse. Selles avalduses kurtsid rentnikud oma äärmiselt raskete renditingimuste üle ja palusid abi mõisa omaniku Ernst von Renteli omavoli vastu.[2]

Sageli jätsid mõisatöölised töö seisma ja toetasid oma nõudmisi streikidega.

Tolleaegsete ajalehtede andmeil streikisid 1905.aasta kevadel Vatku, Rakvere, Aaspere, Neeruti, Vohnja, Paasvere ja rea teiste mõisate töölised. Ehmunud mõisnikud või mõisavalitsejad olid tihti sunnitud mõisatööliste nõudmisi osaliselt rahuldama. Nii näiteks tõstis Vatku mõisa omanik mõisatööliste palka 2 rubla võrra, teatades, et see viimane palgakõrgendus on. Kui mõisatöölised edaspidi veel palga nõudmisi esitavad, jätvat ta mõisamaad sööti.[3] Kuna Paasvere mõisa omanik keeldus mõisatööliste nõudmisi täitmast, tekkisid seal märtsi teisel poolel tõsised rahutused. Talurahva rahustamiseks sõitis Rakvere kreisiülem Timofejev koos kohaliku talurahvaasjade komissariga isiklikult kohale.[4]

Hirmunud mõisnike ja tsaarivalitsuse nõudel saatis Eestimaa kuberner Rakverre roodu soldateid, et neid kasutada talurah-

---

1 H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.55.
2 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.86.
3 "Teataja" nr.83, 16.aprill 1905.
4 "Teataja" nr.72, 2.aprill 1905.

valiikumise mahasurumiseks.1 Enamikus mõisates aga piirdusid nõrgalt organiseeritud mõisatöölised ainult nõudmiste esitamisega, ilma et nad oleksid töö katkestanud, või lühiajaliste streikidega ning alustasid tööd ka sel juhul, kui mõisaomanike poolt neile mingisuguseid järeleandmisi ei tehtud.

Jaanuaris-veebruaris alanud märgukirjade kampaania jõudis oma haripunkti juunis ja juulis.

Üldiselt olid mõisatööliste ja rentnike nõudmised 1905. aasta kevadel ja suvel stiihilised, tagasihoidlikud ja peaaegu puhtmajanduslikku laadi. Poliitilise võitluse moment nendes streikides ja väljaastumistes oli veel nõrk, mille tõttu isegi tööliste ja talurahva nõudmiste täielik rahuldamine ei oleks kaugeltki kõigutanud mõisnike maavalduste aluseid.

Nii esitasid Kohtla valla (Kohtla ja Ereda kogukonna) mõisarentnikud abivallavanem Mihkel Keremanni algatusel siseasjade ministrile märgukirja Virumaa suurima mõisniku, 5 mõisa omaniku krahv Ernst v. Stackelbergi kohta, kelle üle 32000-dessatiinilisel maavaldusel ei olnud ühtegi ostukohta. Selles vallas olid kõik kohapidajad rentnikud, makstes 4-8 rubla raharenti dessatiinilt, lisaks sellele mitmesugust teorenti. Märgukirjas esitati järgmised nõudmised: 1) rendi alandamine 25 protsendi võrra; 2) rentniku pärijate õigus koha rentimiseks pärast rentniku surma; 3) õigus kasutada rendikohti nii, nagu see majapidamisele kõige kasulikum on; 4) kütte ja majade parandamiseks vajaliku puumaterjali raiumise õigus selle valla ja mõisa piirkonnast, millel renditalu asub; 5) teokoormuse kaotamine; 6) kalapüügi ja jahipidamise õigus oma rendimaadel; 7) looduslike õnnetuste puhul rendikohustusest vabastamine.

Umbes taolisse iseloomuga märgukirjad esitasid aprillis Siseasjade Ministeeriumile ka Kohtla ja Ereda mõisa vabadikud ning Tammiku mõisa moonakad.[2]

Väheteadlikud talupojad, kes lõplikult ei olnud veel kaotanud usku "heasse tsaarisse", arvasid, et nad suudavad märgukirjadega ja palvekirjadega parandada oma talumatult rasket olukorda ja saada maad.

---

1 "Teataja" nr.72, 2.aprill 1905.
2 "Teataja" nr.115, 4.juuni 1905; Революция 1905-1907 в Эстонии, сборник документов и материалов, стр.220-221.

14.juunil toimus Undla vallas suur rahvakoosolek, millest kõik valla kohaomanikud, rentnikud, kandimehed, vabadikud ja moonakad osa võtsid. Peterburi saadetavale palvekirjale, milles Undla valla talurahvas rõhuva olukorra parandamist nõudis, anti mitusada allkirja.[1]

12.juunil alustasid kõik Rakvere mõisatöölised streiki ja läksid Rakvere vallamajja märgukirja koostama. Valitseja Mihkelson teatas olukorrast kreisiülemale, kes püüdis mõisatöölisi märgukirja esitamises takistada, kuid märgukiri koostati vaatamata sellele vallakirjutaja kaasabil.[2]

15.juunil koostati Haljala (Maarja) vallamajas märgukiri, millele mitusada allkirja anti.[3]

Enamikul juhul valisid talupojad oma saadikud märgukirja Peterburis isiklikult üle andma.

Juunis arenes laialdane liikumine seoses märgukirjade esitamisega veel Aaspere, Kunda-Malla, Sõmeru jt. valdades. 1.juulil koostasid umbes 400 allkirjaga märgukirja Vohnja valla talupojad[4], 3.juulil saatsid Aaspere valla talupidajad Peterburi uue märgukirja, milles oli öeldud: "Maad, maad! palume meie, et oma naise ja lastega vähegi kergema vaevaga hingata!"[5] jne.

Nendes valdades, kus vallakirjutajad tõrkusid märgukirju kirjutamast, toimusid tõsised ja küllaltki pikaajalised talurahva rahutused. Suuremad rahutused leidsid aset Kunda-Malla ja Aaspere valdades.

Kunda-Mallas algas liikumine märgukirja koostamiseks 12. juunil ja kestis juunikuu lõpuni.

12.juunil kogunesid umbes 80 Kunda-Malla talupoega vallamajja, et teiste valdade eeskujul Ministrite Komiteele oma olukorra parandamiseks märgukiri esitada. Mõisnikesõbralik vallakirjutaja keeldus talupoegade nõudmist täitmast. Talupojad sellega ei rahuldunud. 18.juunil kogunesid ümbruskonna talupojad ja mõisatöölised, nüüd juba suuremal hulgal, vallamajja ja nõudsid, kirjutaja koostaks märgukirja. Kui see ka nüüd keeldus, põhjendades, et tal puuduvat vastav projekt, said talupojad vihaseks ja süüdistasid kirjutajat paruniga koostöös. Hirmunud vallakirjutaja

---

1 "Teataja" nr.131, 22.juuni 1905.
2 "Teataja" nr.157, 25.juuli 1905.
3 "Teataja" nr.137, 30.juuni 1905.
4 "Teataja" nr.148, 13.juuli 1905.
5 "Teataja" nr.149, 14.juuli 1905.

sõitis Rakvere talurahvaasjade komissari juurest abi otsima. 21.juunil sõitiski talurahvaasjade komissar Rakverest Kunda-Malla vallamajja, kus ta püüdis talupoegi rahustada ja kirjutaja tegevust kõigiti õigustada. See ärritas kokkukogunenud talupoegi. Talupojad süüdistasid talurahvaasjade komissari, nagu kirjutajatki, mõisnikuga koostöös. Kirjutaja ja komissar piirati ümber ja ähvardati vallamajast välja visata. Samas sunniti kirjutajat valla protokolliraamatusse koostama protokoll tema vallandamise kohta, millele mitu talupoega alla kirjutasid.

Vahepeal oli keegi talupoegadest teisest vallast hankinud märgukirja projekti. Talupojad sundisid kirjutajat selle komissari juuresolekul ümber kirjutama. Peakaotanud talurahvakomissar, selleks et talupoegi rahustada, käskis kirjutajat selle ümber kirjutada, kusjuures rahvasaadikute kokkukutsumise, politsei, talurahvakomissari ja koolide omavalitsusele allutamise kohta käivad nõuded välja jäeti ja mõned vähetähtsad punktid (nagu varaste karistusmäära suurendamine jms.) juurde kirjutati.

Rakvere talurahvaasjade komissar informeeris sündmustest Eestimaa kuberneri.

27.-28.juuni öösel saadeti raudteega Kundasse kasakatesalk. 28.juunil sõitsid kohale ka Eestimaa kuberner ~~Bechilev~~ Lopuhhin, Rakvere kreisiülem Timofejev, talurahvaasjade komissar ja politseiametnik. Ümbruskaudsed talupojad käsutati vallamajja kokku, kus kuberner neile noomituskõne pidas, kutsudes kõiki ülemate sõna kuulma. Meestele, kes oma nimed vallakirjutaja vallandamise protokollile alla olid kirjutanud, määras kuberner 7 päeva aresti. 7 meest arreteeriti samas ja saadeti Rakverre ning paigutati kriminaalpolitsei valitsuse juures trellide taha. Ülejäänud, kes kohale ei olnud tulnud, arreteeriti järgmisel päeval ja viidi Rakvere arestikambri.[1]

Pärast Kunda-Malla talupoegade kasakatega vastuvõtmist ei julgenud Püssi, Vihula ja mitme teise valla talupojad märgukirja koostamiseks väljakuulutatud päeval vallamajja avalikult kokku tulla, vaid tegid seda salaja.[2]

Esimene talupoegade rahutus Aaspere vallas toimus suvisel revolutsiooni perioodil juuni lõpul. Selle kutsus välja asjaolu, et vallakirjutaja, arvestades kohalike talupoegade meeleolu, kirjutas talupoegade rahustamiseks ise märgukirja. See ei peegeldanud talupoegade nõudmisi. Kuna seda märgukirja ei arutatud talu-

---

1 "Teataja" nr.142, 6.juuli 1905; Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.222.

2 "Teataja", nr.157, 25.juuli 1905.

poegadega läbi, korraldasid talupojad protestimeeleavalduse,[1] mille tagajärjel vallakirjutaja 3.juulil talupoegade osavõtul uue märgukirja koostas.

28.juulil kutsus Aaspere valla talupoegade uue rahutuse välja kuuldus, et vallamajja olevat saabunud Withe manifest, milles talupoegadele lubatakse "hingemaad". Vallakirjutaja Kütt ja talitaja püüdsid vallamajja kogunenud talupoegi veenda, et mingisugust taolist manifesti valda tulnud ei ole. Seda aga ei usutud. Kirjutajale heideti ette, et ta on mõisniku poolt ära ostetud. Loobu mehed purustasid kirjutaja kantseleid muust ruumist eraldava puuvõrestiku ja tungisid, eesotsas Kaska nimelise talupojaga, kirjutaja ja talitaja kallale, ähvardades neid maha lüüa. Kirjutaja hüppas läbi akna välja ning põgenes, jälitatuna Kaska ja Jüri Kuuse poolt, kivirahe all. Pärast kirjutaja põgenemist koostati kohaliku kooliõpetaja Reinoki poolt Withele palvekiri, millele kõik kohal olevad talupojad alla kirjutasid. Kartes talupoegade uusi väljaastumisi, vahejuhtumist võimudele ei teatatud.[2]

4.juunil keeldusid Kohtla mõisa rentnikud rendilepinguid vastu võtmast ja nõudsid teotegemise lõpetamist. Mõisaomanik parun Maydell nõustus teokohustusest loobuma, kui talupojad 25. juuniks maksavad talle võlgu oleva rendi katteks 2 1/2 tuhat rubla, millega rentnikud ka nõustusid.[3]

Streikide ja nõudmiste esitamiste kõrval kasutasid Virumaa talupojad 1905.a. kevadel ja suvel ka teravamaid ja tõhusamaid võitlusvahendeid. Paljudes mõisates lõid lõkkele tulekahjud. Kuivõrd mõisahooned olid kõrge summa eest kindlustatud, valisid talupojad mõisnikele suurema majandusliku kahju tekitamiseks kindlustamata majandushooned ja mõisametsad.

Kevadel ja suvel toimunud põletamiste tulemusena hävisid 14.mail Aa mõisa karjalaudad kogu sees oleva karjaga,[4] 4.juunil Türsamäe ~~Kiira~~ mõisa saeveski,[5] ööl vastu 1.augusti Varudi mõisa masinarehi,[6] augustis Muuga mõisa suur heinaküün 3360 puuda ristiku

---

1 "Teataja" nr.147, 12.juuli 1905.
2 "Teataja" nr.142, 6.juuli 1905, ja Jakob Pilli mälestused, Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERA II, 197, 616/20.
3 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.222-223.
4 "Teataja" nr.11, 27.mai 1905.
5 "Päevaleht" nr.143, 23.juuni 1905.
6 "Teataja" nr.175, 14.august 1905.

ja 410 koorma kaertega[1] jne. Juuni esimesel poolel tekkisid Pala ja Vohnja mõisates mitmel korral "salapärased" tulekahjud.[2]

Mõisates toimepandud põletamisi iseloomustab järgmine salm:

„Enne veel kui hommik koitis,
Mitmes mõisas tuli loitis."[3]

Süütajaid tabada või kindlaks teha aga ei läinud korda peaaegu kunagi.

Mõnel pool kustutasid mõisatöölised oma õiglast viha mõisnike tööstusettevõtete seadmete ja põllumajandusliku inventari lõhkumisega. Nii rikuti juuni lõpul Pada mõisa lauavabriku masin.[4]

Suvel jätkus juba kevadel alanud kõrtside purustamine. Kõrtsid olid mõisnikele aga üheks tähtsamaks vahendiks talurahvalt raha väljapressimisel.

Kabuhirmus mõisnikud otsisid talupoegade vastu kaitset valitsusasutustelt ja külvasid nii Eestimaa kuberneri kui ka Peterburi valitsusasutused üle abipalvetega. Nendes taotleti sõjavägede kohalesaatmist ja luba oma "kaitsesalkade" loomiseks. Et võimuorganitele tugevamat muljet avaldada, võtsid mõisnikud ise ette provokatsioonilisi akte tühjade mõisaküünilobudikkude ja muu vähemväärtusliku majapidamishoonete põletamise näol. Sel puhul kirjutab "Teataja" Kadrinast: "Viimasel ajal on siin pool mitmes mõisas tulekahjusid olnud, mida "kurja käe" tööks arvatakse. Imelik on aga, et see "kuri käsi" nii plaanikindlalt töötab, et ta enamasti ikka vanad, kõdunenud rehed ja küünid üles otsib, mis lähemal ajal iseenesestki kokku oleksid langenud. Ka valib ta ikka niisugused hooned, mis hinnalisematest ja tarvilikumatest eemal seisavad."[5] Nagu Varangu talupoja Jakob Pilli mälestustest nähtub, organiseeris Loobu parun Nikolai Dellingshausen (Eestimaa rüütelkonna peamehe isa) spetsiaalseid "mässajate salku". Kolga "mässumehed" saadeti Loopu, Loobu salk Sagadi, Sagadi omad aga Vihula "mässu tegema".[6]

Vaatamata võrdlemisi suurele hoole ja laialdasele levikule oli mõisatööliste ja talupoegade liikumine aga organiseeri-

---

1 "Teataja" nr.183, 31.august 1905.
2 Sealsamas.
3 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERM II 37, 426/7 (21).
4 "Teataja" nr.110, 4.juuli 1905.
5 "Teataja" nr.155, 25.september 1905.
6 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, ERA II, 197, 621/4.

mata ja kandis stiihilist iseloomu. Talupoegade ja maaproletaarlaste side tööstusproletariaadiga oli äärmiselt nõrk. Linnaproletariaadi juhtiv osa oli mitteküllaldane. Peale ajakirjanduses ilmunud mõningate viidete lendlehtede levitamise kohta ei ole tööstusproletariaadi abi kohta mingisuguseid andmeid. Sedamööda kuidas aga laienes ja süvenes liikumine külas, tihenesid Virumaa talupoegade sidemed ka tööstusproletariaadiga, eriti idapoolsetes kihelkondades.

Tööliste ja talurahva revolutsioonilise liikumise tõus Venemaal 1905.aasta suvel, relvastatud kokkupõrked politsei ja sõjaväeosadega, lõpuks ülestõus Musta mere laevastikus näitas, et tsaari-Venemaa seisab relvastatud ülestõusu lävel. See asjaolu sundis liberaalset kodanlust, kes kartis rahvarevolutsiooni, ühtlasi tahtis tsaari revolutsiooniga hirmutamisega sundida kodanlusele mõningaid järeleandmisi tegema, otsustavamalt tegutsema. Kodanlus otsis tsaariga kokkulepet. Ta nõudis väikesi reforme "ülalt", et vältida suurt rahvarevolutsiooni "all". Liberaalsed mõisnikud asusid seisukohale, et "parem on anda talupoegadele maid, kui anda neile oma päid".

Sama rada läks ka eesti natsionalistlik kodanlus. Kui eesti kodanlikud natsionalistid enne revolutsiooni ja isegi revolutsiooni algpäevil püüdsid edvistada oma revolutsioonilisusega ja avaldasid "pahameelt" tsarismi ja mõisnikute "äärmuste" puhul, siis revolutsiooni tõusu perioodil liitus kodanlus, esialgu veel vargsi, mõisnikega võitluseks talupoegade vastu. Vastavalt sellele, kuidas revolutsioonilaine tõusis, läks natsionalistlik kodanlus üha avalikumalt üle kontrrevolutsiooni leeri.

Kuigi revolutsiooniline liikumine Virumaa valdades 1905. aasta kevadel ja suvel ei saavutanud täit hoogu, oli see talupoegadele suureks poliitiliseks kooliks. Talurahvas veendus ikka enam ja enam palvekirjade ja märgukirjade mõttetuses. Oma kogemuste najal said talupojad aru, et tsaarivalitsus kaitseb mõisnike huve ja kaotasid usu tsaari abisse..

Talupoegade meeleolu muutust peegeldab alljärgnev "Issameie palve":

"Meie isa, kes sa elad Peterburi linnas. Ära unustatud saagu sinu nimi. Sinu kuri tahtmine ärgu kusagil korda mingu. Ärgu laienegu iialgi sinu riik. Anna meile tagasi meie igapäevane leib, mida sa meilt ära oled kiskunud. Maksa ka ära meile meie võlad, nagu meie senini sinule oleme maksnud. Ära kiusa

meid mitte sõja ja verevalamisega, vaid peasta meid ära tigeda türanni õelusest. Seda meie ainult nõuame nüüd ikka ja igavesti."[1]

Tegelik elu heitis petitsioonikampaania üle parda. Talurahva teadlikkus kasvas revolutsiooni käigus iga päevaga. Võitlus võttis teravama poliitilise iseloomu. Sotsiaaldemokraatide revolutsioonilise agitatsiooni mõju talurahvale suurenes. Väga tähtsat mõju talurahva revolutsioonilise liikumise arenemisele avaldas Lenini poolt väljatöötatud bolševistlik agraarprogramm, mis nõudis mõisa- ja kirikumaade konfiskeerimist ning kogu maa natsionaliseerimist tsaarivalitsuse kukutamise tulemusena.

x x
x

Ülevenemaaline revolutsioonilise liikumise tõus 1905.a. oktoobris ja novembris avaldasid mõju talurahvaliikumisele. Proletariaadi eeskujul tõusid üha laialdasemad talurahvahulgad võitlusesse oma ekspluateerijate - mõisnike ja tsaarivalitsuse vastu. 1905.a. sügiseks hõlmas talurahvaliikumine juba üle kolmandiku kõigist Venemaa maakondadest.[2]

Narva tööliste revolutsioonilised väljaastumised mõjutasid talurahvaliikumist Virumaa idapoolses osas, kus talupoegade ja Narva tööliste vahel oli tihedam side (Jõhvi, Erra, Püssi, Iisaku, Vaivara jt. valdades). Virumaa maatööliste ja talurahva poliitiline ja majanduslik võitlus tugevnes oktoobris-novembris kiiresti. Peaaegu kõigis valdades toimusid talurahva koosolekud, kus peeti selle üle nõu, kuidas olukorda parandada.[3] Nendel koosolekutel hakati üha julgemini esitama poliitilisi nõudmisi, mis tõi kaasa teravaid kokkupõrkeid maaproletariaadi ja kehvtalurahva ning teiselt poolt kulakliku ladvakihi vahel. Kulakud, kes esialgu mõningal määral tundsid kaasa talurahvaliikumisele, olid pärast 17.oktoobri manifesti lubadusi rahuldatud.

Eesti maata ja vähese maaga talupoegade nõuded langesid üldjoontes kokku revolutsiooni käigus 1905.a. novembris toimunud Ülevenemaalise Talurahva Liidu II kongressi otsusega. Selles nõuti maa üleminekut kogu rahva omandiks põhimõttel "Maa kuulugu ainult sellele, kes teda harib". Hinnates kõrgelt Ülevenemaalise

---

1 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERA II 282, 121 (377).
2 ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk.73.
3 "Kiir" nr.1, 15.detsember 1906.

Talurahva Liidu II kongressi otsust üksmeelselt võidelda "täieliku vabaduse ja maa eest" ütles V.I.Lenin: "Need talupojad on tõelised demokraadid. Nende vigu demokratismi ja sotsialismi ülesannetest arusaamisel peame selgitama kannatlikult, järjekindlalt, nagu liitlastele, kellega meid seob ühine suur võitlus."[1]

Juhindudes Lenini õpetusest tugevdasid eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid sidet külaga. Talupoegadest revolutsiooni juhtide kõrval esinevad üha sagedamini ja ulatuslikumalt linnast maale saadetud agitaatorid, kutsudes talupoegi otsustavale võitlusele mõisnike ja isevalitsuse vastu.

Poliitiline agitatsioon isevalitsuse vastu leidis talurahva hulgas nüüd soodsamat kõlapinda selle tõttu, et talurahvahulgad olid juba pettunud kulakute poolt organiseeritud petitsiooni kampaania tulemustest ja hakkasid kaotama usku tsaari 17.oktoobri manifestiga antud lubadustesse.

Alates oktoobri lõpust muutus hoogsamaks ka mõisnikele kuuluvate hoonete ja vara põletamine, kõrtside ja viinapoodide lõhkumine ning politseinike ja vallaametnike kotti ajamine. Mitmes mõisas ei ilmunud mõisatöölised tööle, talupojad keeldusid teo- ja raharenti tasumast, lõpetasid mõisnikele puude vedamise ehitusteks ja tööstushoonete kütteks.

Sagenevad mõisatööliste ja talupoegade demonstratsioonid punaste lippude ja revolutsiooniliste lauludega.

Oktoobri lõpul ja novembri algul võis Rakvere ümbruses igal öösel näha tulekahjusid. Põlesid ümbruskonna mõisate põhu- ja heinaküünid.[2]

11.novembri öösel põletati Rakvere mõisa omaniku von Rennenkampfi neli heinaladu koos heintega. Mõisatöölised saatsid mõisaomanikule kirja, milles nõuti valitseja vallandamist, lubades vastasel korral kõik mõisahooned maha põletada.[3]

22.novembri õhtul põletati Jõhvi ja Tammiku mõisa heinaküünid, 23.novembri õhtul Sompa mõisa heinaküün nendes oleva ristikheinaga maha.

Talupojad ja mõisatöölised valasid oma viha välja ka mõisnike mälestusmärkide vastu. Nii tungiti öösel vastu 23.ok-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 10.kd., lk.25.
2 "Teataja" nr.235, 2.november 1905.
3 "Teataja" nr.249, 18.november 1905.

toobrit läbi akna Jõhvi kirikusse, kust kõrvaldati kõik mõisnike mälestusmärgid.[1]

21.novembril lasti läbi akna maha Sagadi metsaülem Wiren (admiral Wireni vend).[2]

Vaatamata sellele, et juba varem oli Rakveresse saadetud rood soldateid, kes sealt valdadesse karistusekspeditsioone korraldasid, tundsid mõisnikud oma seisukorra sedavõrd ohtliku olevat, et kubernerilt täiendavate väeosade saatmist palusid.

Novembri keskpaiku saadetigi Loobu mõisa salk soldateid ja teine piirivalvureid. Neid sõjaväeosasid veeti talupoegade hirmutamiseks ühest mõisast teise.[3]

Jõhvi ümbruse talupoegade ja mõisatööliste "rahustamiseks" saadeti Jõhvi umbes 50 tragunit.

Hirmunud mõisnikud organiseerisid ka oma kaitsesalku, kasutades selleks orjameelseid mõisaametnikke, kulakuid ja truualamlikke vallaametnikke. Sellise "kaitseväe" asutas novembri keskel Voka mõisnik, lubades neile, kes oma kohustusi "hästi täidavad", püssid kingituseks. Küti parun Stackelberg pani oma "kaitsesalga" liikmetest ümbruskonna teedele revolutsionääride püüdmiseks valve.[4] Viru-Jakobi ümbruses korjas üks vallakirjutaja talupoegadelt mõisate "kaitseväkke" astumiseks allkirju. Sel puhul kirjutas "Teataja": "Huvitav oleks teada, kes maksab kirjutajale selle töö eest tasu, või teeb ta seda na sõbramehe poolest?"[5]

Mõisnike poolt asutatud "ihukaitseväe" aktiivse tegutsemise kohta ei ole jälgi, millest võib järeldada, et nad kuigi suurt osa ei etendanud.

Politsei poolt antud käsu kohaselt pidid kõik öövahid öösel väljas olema ja "mässajaid piiluma".[6]

Eesti kodanlus, kes otsis kokkulepet tsaariga, püüdis teha kõik, et laienevat talurahvaliikumist kasutada ära oma huvides ja juhtida revolutsioon reformide teele. Sel eesmärgil otsustas "Eduerakond", eesotsas J.Tõnissoniga, kutsuda Tartus kokku "üle-eestilise rahvaasemike kongressi". Talurahva hulgas, kes otsisid võitluse organiseeritud vorme, tekitas kongressi kokkukutsumine elavat vastukaja. Selle tõttu ei asunud eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid kongressi boikoteerimise teele, vaid võtsid

---

1 "Teataja" nr.155,25.november 1905.
2 "Päevaleht" nr.53, 1.märts 1906.
3 "Teataja" nr.155, 25.november 1905.
4 "Päevaleht" nr.37, 9.veebruar 1906.
5 "Teataja" nr.240, 8.november 1905.
6 Sealsamas.

sellest osa, et arendada kongressi mõisatöölistest ja talupoegadest saadikute ning maaintelligentsi hulgas laialdast selgitustööd. Kongressist võtsid osa ka Virumaa valdade esindajad.

Saadikute valimiseks toimusid valdades koosolekud. Iga vald saatis kaks saadikut, ühe maapidajate, teise maatameeste hulgast. Kuna maatameeste ja vabadikkude arv oli maa kasutajate arvust tunduvalt suurem, ei saa neid valimisi demokraatlikeks pidada. Vaatamata sellele haarasid talupojad aktiivselt kongressi kokkukutsumise mõttest kinni. Bolševikud tegid kohapeal aktiivset agitatsiooni, et talurahvas saadaks Tartu konverentsile ainult neid, kes seal tõeliselt kaitsevad talurahva huvisid.

Nii toimus 20.novembril Vaivara talupoegade koosolek, kus arutati nende olukorra parandamise küsimust ja valiti esindajad Tartu ülemaalisele talupoegade kongressile.[1]

Kongress alustas tööd 27.novembril kell 12 "Bürgermusse" saalis. Juba alguses, kongressi juhatuse valimisel lõhenes ta kaheks. Kongressi saadikute revolutsioonilis-demokraatlik enamus, kelle etteotsa asusid Hans Pöögelmann, Jaan Sihver, Mihkel Aitsam ja Ed.Vilde, hakkas oma koosolekuid pidama ülikooli aulas. Kodanluse esindajad jäid "Bürgermusse" saali.

Kuna "Aula kongressi" saadikute enamuse moodustasid maaproletaarlaste ja kehvtalurahva esindajad, siis kajastasid selle otsused eesti talurahva nõudmisi, vaatamata sellele, et menševike, föderalistide ja "liberaalse" kodanluse hulka kuuluvate saadikute mõjul jäeti relvastatud ülestõusu küsimus päevakorrast välja.

"Bürgermusses" vastuvõetud otsused peegeldasid eesti reaktsioonilise kodanluse ja kulakluse reformistlikke taotlusi.

"Aula otsustes" rõhutati, et kongress esindab eesti rahva enamikku ja tal on õigus arutada ja otsustada kogu rahvasse puutuvaid küsimusi. Otsustati jätkata isevalitsuse vastast võitlust niikaua, kuni üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel kutsutakse kokku Asutav Kogu ja kehtestatakse demokraatlik vabariik. Võitluse organiseerimiseks kohapeal otsustati kujundada revolutsioonilised omavalitsused. Revolutsiooniliste omavalitsuste juhtimisel pidid talupojad boikoteerima kulaklikke vallavalit-

---

1 "Teataja" nr.155, 25.november 1905.

susi, kohtuid ja sõjaväeteenistust; loobuma maksude tasumisest riigile, mõisnikele ja kirikule; sulgema viinamüügi kohad; takistama sõjaväelaste vedu raudteel; nõudma sõjaseisukorra lõpetamist; valima demokraatlikud kohtud; asutama eestikeelsed rahvakoolid jne. Agraarküsimuse lahendamiseks rõhutati, et maa peab kuuluma kogu ühiskonnale. Püstitati kiriku-, kloostrite- ja rüütlikogude-maade, samuti stifti- ja kroonumaade kogukondade omandiks konfiskeerimise ja mõisamaadest kvoote- ehk kuuendikmaade sunniviisilise eraldamise nõue talupoegade kasuks. Vaatamata sellele, et "Aula otsused" olid agraarküsimuse lahendamiseks poolikud (ei tõstnud üles mõisnike maavalduste likvideerimise küsimust ega määranud kindlaks taktikat, kuidas otsuseid ellu viia), oli neil ometi suur tähtsus revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimisele ja organiseerimisele külas.

"Aula otsused" said ka Virumaa talupoegadele ja maaproletariaadile võitlusprogrammiks. Alustati ettevalmistuste tegemist revolutsiooniliste talurahvakomiteede ja rahvamiilitsa organiseerimiseks. Kuid sõjaseaduse ja karistussalkade tegevuse tõttu enamikus valdades selleni siiski ei jõutud.

Virumaa talupoegade meeleolu kajastab novembri teisel poolel ja detsembris laialt levinud rahvalaul, mida lauldi koraali viisil:

"Ei abi saa me keisri käest,
Kes rahva verest elab.
Me peame ise omast väest
Kõik priiust taga jõudma!
Me kurjem vaenlane
On keiser tõeste;
Ta tuleb sõdima
Nüüd sandarmitega,
Ei ole tema sarnast.

Ei aita palved ühtegi,
Ei mõju nutulaulud.
Üks võib meid aita tõesti
Ja orjapõlvest peasta.
"Kes see on?", küsid sa.
"Sa võitle!", ütlen ma.
Sest ainult võitluses
Sa võidad õiguse
Ja kaotad rõhumise.

Ehk oleks ilm täis keisrisid
Ja nende röövli salku,
Ei karda meie ühtegi.
Küll viimaks võit jääb meile!
Küll karjal ratsameeste tald
Sind sõtkub vaene rahvas.
Me piina kaotame,
Uut päeva kuulutame,
Et tõuseb priius-päike." [1]

1 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, Tartu, ERA II 73, 679/a (4).

Nii nagu mujal Eestis, tõusis ka Virumaa valdades talurahva revolutsiooniline liikumine oma haripunkti 1905.aasta detsembris.

Algas talupoegade ettevalmistamine relvastatud väljaastumiseks.

Jõhvis moodustati J.Palmi poolt võitlussalk, mis oli relvastatud jahipüssidega ja revolvritega. Võitlussalga organiseerimiseks tehti ettevalmistusi Erra vallas. Relvade hankimiseks otsustati kasutada valla kassas olevat raha. Detsembri algul külastas Tudulinna valda korduvalt Tartumaa Lohusuu valla Radma küla talupoeg Voldemar Kaak, kutsudes talupoegi tema poolt organiseeritud võitlussalka. Oma nõusoleku andsid selleks Lemmaku küla talupojad Aleksander ja Ludvig Tamm, Rudolf Treiman, Madis Sild ja Jaan Kurg.[1] 9.detsembril valiti Küti vallas rahva relvastamiseks 7-liikmeline komisjon.[2] Samasuguseid viiteid on Aaspere, Iisaku ja mõne teise valla kohta. Talupojad relvastusid jahipüssidega, mida saadi mõisatest ja metsavahtidelt relvade äravõtmise teel.

Relvade hankimist kirjeldab järgmine rahvalaul:

"Paar mõisa eest lõin maha
Oma suure rammuga.
Tõin välja püssi rohtu
Ja püssi padruneid.
Ja hulga jahinuge,
Ja põueodasid,
Ja pealegi veel mõõgad
Mis seisid kappides." [3]

Kuid võitlussalkade organiseerimine Virumaal edenes väga visalt. Sellega on ka seletatav, et massilist relvastatud väljaastumist siin ei toimunud.

Novembri lõpul ja detsembri esimesel poolel toimusid peaaegu kõigis valdades väga tormised koosolekud, kus talupojad, kes varem olid piirdunud peamiselt majanduslike nõudmiste esitamisega, esitasid nüüd selged poliitilised nõudmised. Talupoegade nõudmiste aluseks kujunesid peamiselt "Aula kongressi" otsused. Vanad, kulaklikud vallavalitsused aeti laiali ja nende asemele valiti uued revolutsioonilised vallavalitsused kehvtalurahva ja maatameeste hulgast.

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.342.
2 Там же, стр.342.
3 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus. ERA, Ak 43,24.

23.novembril toimus Tudulinna valla talupoegade üldkoosolek, kus otsustati kehtestada emakeelne kool, lõpetada usuõpetuse õpetamine koolis ning vähendada valla- ja kohtuametnike töötasu. Samal koosolekul valiti uus vallavalitsus, kes juba järgmisel päeval, s.o. 24.novembril, asus üldkoosoleku otsuseid ellu rakendama.[1]

24.novembril toimusid vallavalitsuse ümbervalimised Erra vallas. Vallavanem valiti maatameeste hulgast ja abid vabadike hulgast. Uus vallavalitsus ütles ära 1906.aasta eelarve koostamisest ja vallamaksude jaotamisest kuni poliitilise olukorra selginemiseni.[2]

26.novembril valisid Kohtla valla talupojad uueks vallavanemaks rendikohapidaja Karl Oderi ja sekretäriks kehvtalupoja Tiido Lauri. Vastavalt üldkoosoleku otsusele asusid need 27.novembril vallakassat ja asjaajamist vanalt vallavalitsuselt üle võtma, ähvardades seda keeldumise korral teha jõuga.

Narva prokurör Ivanov sõitis sõjaväeosaga kohale ja võttis vana vallavalitsuse relvastatud kaitse alla.[3]

30.novembril viidi Iisaku talupoja Ferdinand Zabolotni majas läbi kohalike talupoegade koosolek, mida juhatas Tallinna TSN volinik. Koosolekul esinesid ka Narvast kohalesõitnud agitaatorid. Vallavalitsus valiti ümber.[4]

6.detsembril valisid Mäetaguse valla talupojad demokraatlikul alusel uue vallavalitsuse, kes ütles ära eelarve koostamisest ja vallamaksude määramisest.[5]

9.detsembril toimusid vallavalitsuse ümbervalimised Jõhvi (Puru) vallas. 10.detsembril võttis uus vallavalitsus üle asjaajamise ja valla kassa, milles olevat raha taheti kasutada relvade muretsemiseks.[6] Samal päeval valiti ka Küti (Aruküla) vallavalitsus ümber.

Selliseid revolutsioonilisi vallavalitsuste vahetamisi toimus veel mitmeski teises vallas.

Talupoegade revolutsioonilistest nõudmistest annab pildi valla üldkoosolekutel vastuvõetud otsused.

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.346.
2 Там же, стр.343.
3 Там же, стр.337-338.
4 Там же, стр.345.
5 Там же, стр.345.
6 Там же, стр.339.

12.novembril esitasid 100 Lilienbachi rentnikku Jamburgi kreisiülemale kirja, milles nõuti: poliitiliste vangide vabastamist; seadustandva rahvaesinduse kohest kokkukutsumist otseste, üldiste, ühetaoliste valimiste teel salajase hääletamisega; administratiivse omavoli kaotamist; 17.oktoobri manifestis avaldatud põhimõtete viivitamatut ellurakendamist; talurahvaõigusi kitsendavate seaduste kaotamist; talurahva lastele maksuta hariduse andmist; tsensuste kaotamist ja semstvote valimisi demokraatlike valimiste teel; nendes kohtades, kus rahvastiku enamuse moodustavad eestlased, eesti keele sisseviimist ametiasutustesse; talupoegadele kroonu- ja mõisamaadest sellisel hulgal maa andmist, et põllumees lahedalt võiks ära elada; rentnike ja rendileandjate vahekorra reguleerimist semstvo vahetalitusel.

Detsembri algul võttis Aaspere valla talupoegade üldkoosolek vastu otsuse, milles nõuti: Konstitutsiooni viivitamatut kehtestamist; asutava kogu kokkukutsumist üldiste, ühetaoliste ja otseste valimiste alusel salajase hääletamisega ja Balti kubermangudele omavalitsuse andmist. Nõudmised tehti telegraafi teel Ministrite Nõukogu esimehele Withele teatavaks.[1]

2.detsembril keeldusid Kaukse mõisa vabadikud Georgi Kreus ja Pavel Kreus, Semjon Bondarev ja Timofei Krivorukov tegemast neile mõisniku poolt pealepandud teokohustusi, purustasid Kaukse mõisa aknad ja lõhkusid mõisa reheall oleva mõisniku vara.

Detsembri esimestel päevadel esinesid Tudulinna valla saadikud vallamajas talupoegade koosolekul, kus Tartu "aula otsused" ette loeti ja omapoolsed revolutsioonilised otsused vastu võeti.[2]

9.detsembril Küti (Aruküla) valla talupoegade üldkoosolek otsustas: mitte mingisuguseid makse, renti, krediitkassa protsente jne. mitte maksta. Kes selle vastu eksib, seda karistada 50-rublalise rahatrahviga; kõikide mõisnike poolt ebaseaduslikult omandatud maade maatameestele väljajagamist; kala- ja jahiõiguse andmist valla kogukonnale; salajaste ja avalike kõrtside ning viinapoodide sulgemist; kõikide kohtuprotsesside läbiviimist eesti keeles; emakeelse õpetuse teostamist koolides;

---

1 Революция 1905 - 1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.337.
2 Там же, стр.346.

riigiduuma viivitamatut kokkukutsumist demokraatlike valimiste teel, vaatamata rahvusele ja soole; mõisnikelt kartulite, vilja, töö jne. eest saadaolevate rahasummade viivitamatut sissenõudmist talupoegade poolt, kui mõisnik ei taha maksta, siis nõuda see sisse jõu tarvitamisega.

Üldkoosoleku otsuste elluviimiseks valiti komisjon, kuhu kuulus iga mõisa piirkonnast üks esindaja. Komisjoni valiti: Aleksander Saun - Vinnist, Hans Inno - Arukülast, Aleksander Tromberg - Injust, Kustav Kelu - Kulinalt, Gustav Lillepuu - Jakobist ja Jakob Villa - Koeraverest.[1]

Peale selle valiti 7-liikmeline relvade muretsemise komisjon rahva relvastamiseks kasakate ja "mustasajalaste" vastu.

9.detsembril toimus Porkuni vallamajas suur talupoegade miiting, mida juhatas Tõnuvere küla talupoeg Tõnu Hübner. Sellest miitingust võtsid osa ka Pandivere mõisa talupojad. Miiting võttis vastu otsuse: lõpetada maksude maksmine, mitte lasta kutsealuseid sõjaväeteenistusse minna, võtta üle mõisnike maa ja jagada see maata talupoegadele.

Politsei urjadnik Treimann tepiti kotti öeldes: "politsei võimu ei ole meil enam vaja."[2]

Vaivaras lisandusid revolutsioonilistele kõnekoosolekutele ja otsustele veel mõisa majapidamishoonete süütamised ja viinavabriku- ning mõisatööliste streigid.[3]

Rakvere ümbruskonna valdades leidsid aset teravad poliitilised koosolekud, kus nõuti tsaari kukutamist ja vabariigi kehtestamist. Nendest koosolekutest võtsid osa ka Rakvere intelligentsi esindajad: Tartu ülikooli üliõpilane Tiitso, kirjanikud Riinas ja Ed.Neudorf jt. 11.detsembri ööl paistis Rakvere linna 11 tulekahju. Nagu Narvast Rakverre tulijad kõnelesid, paistis sel ööl teele ümbruskonna mõisatest 18 tulekahju.[4]

Revolutsioonilisi kõnekoosolekuid, politseinike kottiajamisi ja mõisnike vara põletamisi esines ka Väike-Maarja, Viru-Jakobi, Kadrina, Simuna ja Väike-Maarja kihelkonna valdades.

Talurahva revolutsioonilist liikumist enamikus Virumaa valdades iseloomustab "Päevalehes" ilmunud sõnum Simunast, kus kirjutatakse:

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.342.
2 Там же, стр.343.
3 "Eestlane" nr.21, 26.jaanuar 1906.
4 "Päevaleht" nr.2, 2.jaanuar 1906.

"Meie kihelkonnast, kui ka piiri kihelkonnast, Väike-Maarjast, ei ole ühtegi sündmust "nii koledate värvidega" kirjeldada, nagu ajalehtede läbi mujal kuulda on. On küll mõisa küünid põlenud. Meeleavaldusi on mõnigi olnud: punane tasku-rätt on ka mitmel mehel kepi otsa seotult küla tänaval lipu aset täitnud. Kotti ajamisi on ka tehtud, kuid enamuses on isikud, kelle jaoks kotid mustaks määritud, ette hoiatatud."[1]

Kõige suuremaks revolutsioonilise liikumise koldeks Virumaal oli aga Jõhvi piirkond: Jõhvi, Püssi, Errа ja Iisaku vallad, seda selle tõttu, et nendes valdades oli Narva tööliste abi kõige suurem.

Revolutsioonilist liikumist Jõhvis juhtis kohalik revolutsiooniline sotsiaaldemokraatlik grupp, mis organiseeriti Narva töölise Jüri Tamme poolt. Tamm ise oli ka grupi juhiks ja Jõhvi ning Errа valla väljaastumiste peaorganisaatoriks. Gruppi kuulusid Puru-Alaküla rentnikud Taavet Kullamaa ja Krous, abivallavanem Mihkel Kereman, Jõhvi ministeeriumikooli õpetaja Urbanik, raudteetööline Külmallik jt.

Revolutsiooniline liikumine Jõhvi ümbruses hoogustus kohe pärast 17.oktoobri manifesti väljakuulutamist. Igal pühapäeval toimusid karskusseltsi saalis revolutsioonilised kõnekoosolekud, kus kohalikud ja sissesõitnud sotsiaaldemokraadid esinesid revolutsiooniliste kõnedega. Rahva hulgas levitati revolutsioonilisi lendlehti. Karskusseltsi "Külvaja" saalis õpiti revolutsioonilisi laule: "Marsellaise", "Julgesti vennad nüüd tööle", "Ei abi saa me keisri käest" jt. Peaaegu igal õhtul paistsid "jaanituled", nagu rahvas nimetas ümbruskonna mõisaküünide süütamisel tekkinud tulekahjusid.[2]

Vaatamata sellele, et Jõhvi "rahva rahustamiseks" oli valitsusvõimude poolt saadetud 50 tragunit, võttis revolutsioonine liikumine siin detsembri alguses eriti võimsa ulatuse. Pühapäeval, 4.detsembril oli Jõhvis suur rahvakoosolek, Sellest võtsid osa ka ümbruskonna talupojad ja maatöölised. Ajalehe "Edasi" teatel võttis sellest koosolekust osa 3000[x] inimest.[3] Kõnedega esinesid kohalikud ja sissesõitnud sotsiaaldemokraadid. Paar

---

1 "Päevaleht" nr.17, 17.jaanuar 1906.
2 Rudolf Paalik, isiklikud mälestused.
3 "Edasi" nr.4, 16.detsember 1905.
x 1913.aasta andmeil oli Jõhvi kihelkonnas ca 12 tuhat ja Lüganuse kihelkonnas ca 6600 elanikku. Vaatamata sellele tundub arv 3000 olevat liialdatud.

kohalesõitnud J.Tõnissoni kannupoissi karjuti kohe kõnepulti astudes maha ja sunniti kottiajamise ähvardusega lahkuma.

Koosolek võttis vastu järgmise sisuga resolutsiooni: "Nüüd, kui meie vaenlane ja vereimeja isevalitsus juba viimses surma hädas võitleb, ei pea meie teda enam mitte edasi piinama, vaid rutem tema surma häda lõpetama. Seks on tarvis end valmistada: 1) üleüldise streigi vastu ja 2) sõjariistus vastuhakkamiseks, kus tarvilikul korral VSDT Partei sõjaväe ridades isevalitsusele ots peale saab tehtud ja demokraatiline valitsus sisse seatud. Maamaksudest ja teistest riigi maksudest tarvis ennast lahti ütelda; kõikide kokkuleppimiste ja palgamaksmise juures tarvis kullaga maksmist nõuda, kui aga summa alla 5 rubla on, siis hõbeda ja vasega. Nekrutid ei tohi mitte kroonut teenima minna. Kroonu viina peab boikoteerima. Kõik hoiused kullas pangast ja hoiukassast välja võtma."[1]

9.detsembril toimus Puru alakülas suur ümbruskonna talupoegade koosolek, millest võttis osa kuni 350 inimest. Koosolek kujunes väga tormiliseks. Peeti revolutsioonilisi kõnesid ja otsustati kogu jõuga isevalitsuse kukutamisele kaasa aidata. Samas tagandati vana vallavalitsus ja valiti revolutsiooniline komitee. Vana võimu kukutamise tõenduseks kiskus Taavet Kullamaa puruks valla kantselei rohelise lauakatte öeldes:"Seda ei ole meil nüüd enam vaja!" Pärast koosolekut liikus rahva rongkäik J.Tamme juhtimisel punaste lippude ja loosungite all, revolutsioonilisi laule lauldes Puru vallamajast Jõhvi alevisse. Siin ühinesid talupoegadega ja mõisatöölistega Jõhvi raudteetöölised, kohalikud elanikud ja Jõhvi ministeeriumikooli õpilased. Jõhvi turul viidi läbi miiting ja levitati lendlehti. Peale miitingut liiguti turuplatsilt vangimajja, kus kuulduste kohaselt hoiti kinni poliitilisi vange. Vangla uste avamisel selgus, et seal istub kinni üks varas, kes vanglasse jäeti. Vangimajast läksid demonstrandid Jõhvi ministeeriumi koolimajja, kust kõrvaldati seintelt kõik pühapildid ja tsaaride portreed, mis õuele kanti ja purustati. Koolimajast siirduti viinapoe juurde. Viinapoe silt võeti maha, pudelid purustati ja uks löödi suurte naeltega kinni. Selle tulemusena oli viinamüük Jõhvis paar nädalat katkestatud. Rahvakohtu ruumid lõhuti, kõik toimikud loobiti laiali, "kohtukull" võeti maha ja purustati. Samuti kõrvaldati teiste ametiasutuste tunnused. Virumaa mõisnike apteegi silt võeti maha. Kirikust

---

1 "Edasi", nr.4, 16.detsember 1905.

kõrvaldati rüütlite mälestusmärgid. Pastor Kristoff öeldi ametist lahti. Paaril nädalal kirikus jumalateenistust ei peetud. Talurahvakomissar, maakonna ülema noorem abi, vallakohtunikud, talurahva kõrgema kohtu esimees ja teised valitsusevõimu esindajad vallandati rahvakoosoleku otsusel. Nende vastupanu korral otsustati pidada nende üle rahvakohut. Relvade soetamiseks võeti üle vallakassa.

Rahva väljaastumine, kelle hulgas olid ka jahipüsside ja revolvritega relvastatud võitlussalga liikmed, oli sedavõrd jõuline, et ükski valitsusvõimu esindaja, samuti ka Jõhvi mõisas asuvad tragunid ei julgenud välja tulla ega seda takistada. Selle tõttu mingisuguseid relvastatud kokkupõrkeid ei olnud. Talupojad, maatöölised ja Jõhvi raudteetöölised ka omalt poolt ei asunud sõjaväeosa vastu rünnakule. Nii möödus väljaastumine, vaatamata ärevale meeleolule, ilma verevalamiseta ja rahustunud rahvahulk läks laiali. Kuid revolutsioonilised sündmused Jõhvis jätkusid.[1]

9.detsembri öösel vastu 10.detsembrit põletati Jõhvi mõisas maha heinaküün ja mõisa läheduses asuv rehi. 10.detsembril võeti üle valla kassa ja asjaajamine.

9.detsembri väljaastumiste pärast arreteeriti rida inimesi, teiste hulgas ka Jakob Kletenberg. Selleks et takistada arreteeritute Jõhvist ärasaatmist, leppis J.Kletenbergi abikaasa Juulia Kletenberg oma tuttavate Julia Saare ja Pauline Aruväldiga kokku, et need organiseeriksid Sompa küla talupoegadest salga vangide vabastamiseks, kui see aga ei peaks õnnestuma, raudtee lõhkumiseks mõlemal pool Jõhvi jaama. 13.detsembril tõkestasid kohalikud talupojad Kereman, Juhan Mill, vennad Niinepuud, Klemets jt. ning postkontoriametnik Teksel Sompa ja Kohtla jaamade juures raudtee. Et võimalik ei oleks telefoni teel Rakverest ja Narvast abi kohale kutsuda, saeti Kahula küla juures maha 7 telefoniposti ning lõigati telefonijuhtmed läbi. Vange neil aga vabastada ei õnnestunud, kuna rongi enne Jõhvist väljasaatmist jooksid Peterburist Tallinna sõitev kaubarong nr. 118 ja Tallinnast Peterburi poole sõitev rong nr.123 rööbastest välja ja sulgesid raudteel liikumise. Jõhvi ja Lüganuse vaheline telefoniside oli rikkumata, mistõttu kutsuti sealt kaudu Rakverest abi kohale.[2]

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.339-340. Rudolf Paalik - isikl.mälestused.

2 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.340. "Edasi" nr.4, 16.detsember 1905.

Pärast 9.detsembri sündmusi viidi tragunid Jõhvi mõisast ära. Nende asemele toodi Jõhvi 2 roodu madruseid, keda kohalik rahvas kutsus "mustsajaks". Algasid öised haarangud, arreteerimised, peksmised, mahalaskmised, rüüstamised. Õhtutundidest alates ei söandanud keegi enam välja minna. Kogu ümbruskonna elanikud olid hirmul ohjeldamatu terrori tõttu.

Rahva demokraatlik võim likvideeriti ja taastati vana kord. Jõhvi ministeeriumikool suleti, revolutsioonist osavõtnud õpilased Rudolf Paalik ja Krous heideti õpetaja Bogdanovi kaebuse peale koolist välja. Õpetaja Urbanik arreteeriti ja saadeti asumisele. Revolutsiooni juhid lasti maha.

Nii läks valitsusvõimudel korda Jõhvi ülestõus maha suruda juba eesti tööliste ja talupoegade suure relvastatud võitluse algul, mis toimus 12.- 20.detsembrini.

Üheaegselt Jõhvi sündmustega toimusid Püssi vallas rahvarohked revolutsioonilised koosolekud, kus kohalike agitaatorite kõrval esinesid revolutsiooniliste kõnedega ka Narva töölised. Kõnedele kaasnes mõisnike vara hävitamine.[1]

Erra vallas, mis samuti kuulus J.Tamme agitatsiooni piirkonda ja selle tõttu oli üks revolutsioonilisemaid valdu Virumaal, toimusid 8.ja 9.detsembril suured rahvakoosolekud. Esineti tsaari- ja valitsusvastaste kõnedega, tõsteti üles relvade muretsemise küsimus valla kassa arvel, kutsuti kutsealuseid keelduma sõjaväekohustuste täitmisest jne.

14.detsembril ründas rühm talupoegi kohalikku mõisat ja purustas selle.[2]

Rahutused haarasid ka Iisaku valla talupojad, eriti maatamehed. Kõnekoosolekutel esinesid siin Narvast kohalesõitnud agitaatorid kui ka J.Tamm Jõhvist. 18.detsembril korraldas enam kui 100 inimesest koosnev salk, peamiselt maata talupojad, rongkäigu Iisaku vallamajja. Demonstrandid kandsid punaseid lippe ja laulsid revolutsioonilisi laule. Vallamajas esines mitu inimest revolutsiooniliste kõnedega. Vallamaja katusel lehvis punane lipp.[3]

Peale talupoegade rahutuste valdades leidsid Rakveres ja Tapal aset rahutused kutsealuste ärasaatmise puhul. Revolutsioo-

---

1 "Eestlane" nr.14, 22.märts 1906.
2 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.343.
3 Там же, стр.347.

nilise agitatsiooni mõjul suurem osa nekruteist ei ilmunud kogumispunkti. Kapten Brokovski pidi oma rooduga mehed kodudest ära tooma.

6.detsembri hommikul koos nekrutitega kogunes Rakverre suur hulk kõrvalisi isikuid ja agitaatoreid. Kogu linnas toimusid miitingud. Suur osa kutsealuseid sõitis koju tagasi. Kella 5-ks päeval olid miitingud laiali aetud. Seejärel kogunes 400-500 inimest agitaatorite juhtimisel puhaste lippudega kasarmute juurde, sealt läksid kreisiülema Timofejevi korteri juurde, ähvardades teda maha lüüa. Rahvas murdis hoovivärava maha ja tungis kõõgi kaudu kreisiülema Timofejevi korterisse, kuid kreisiülemal läks korda peitu pugeda, ja teda tabada ei õnnestunud.[1]

8.detsembril kutsealuste ärasaatmise puhul kogunes Rakvere jaama mitmetuhande päine rahvahulk, kes püüdis takistada nekrutite ärasaatmist. Rahvas piiras nekrutid ümber ja lubas nad ennem kohapeal maha lüüa, kui lasevad sõjaväeteenistusse minna.

Rood soldateid kutsuti kohale "korda jalule seadma". Rooduülem kapten Brokovski nõudis, et rahvahulk laiali läheks. Kui seda nõudmist ei täidetud, andis Brokovski käsu naised ja lapsed perroonilt kõrvaldada ja rahva tulistamiseks valmistuda. Selle peale rahvas eemaldus ja kutsealused pandi vagunitesse. Suur salk mehi kogunes veduri juurde ja püüdis sellest auru välja lasta, et sel teel rongi väljasaatmist takistada, kuid aeti sealt soldatite poolt tulistamise ähvardusega laiali, ja rong saadeti välja.

Hirmunud eesti kodanlus, kes kartis maatööliste ja kehvtalurahva revolutsioonilist võitlust mitte vähem kui balti paruneid, püüdis liikumist haarata oma mõju alla. Ta tegi detsembris veel ühe äpardunud katse ülestõusu pidurdada. 11.detsembril kutsuti kodanlike organisatsioonide poolt Tallinnas kokku valdade esindajate kongress. Kuna väljakuulutatud sõjaseaduse tõttu kongressi pidada ei saanud, kogunesid maatööliste ja kehvtalurahva esindajad gruppidena "Volta" tehase tööliste koosolekule, kus pidasid töölistega läbirääkimisi relvastatud ülestõusu organiseerimise üle. Teisel päeval kogunesid tööliste

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.348.

ja valdade esindajad metsa, kus otsustasid alustada relvastatud sõjakäiku parunite vastu. Sellest koosolekust võtsid osa ka Virumaa valdade esindajad.

Nähes, et linnas ülestõusu ei tule, siirdusid Tallinna võitlussalgad maale, valdades nad ühinesid maatööliste ja kehvtalurahva salkadega ja alustasid relvastatud võitlust mõisaomanike vastu. Tallinna võitlussalkade tegevuse tõttu võttis liikumine Harjumaal, Läänemaal, Järvamaal ja Pärnumaal väga terava ja jõulise ilme. Põletati härrastemaju ja vangistati mõisnikke. Mitmes kohas võeti mõisad üle ja anti talurahva kasutusse. 12.-20.detsembrini põletati ja purustati nendes neljas maakonnas kuni 120 mõisat.[1] Kohati toimusid ülestõusnute ja sõjaväe vahel tõsised lahingud. Paljudes valdades kõrvaldati tsaarivalitsuse esindajad ja võim läks ülestõusnute kätte.

"Töölisvägi tõstis piigi,
Luua tahtis vabariigi.
Igamees sai kätte malga,
Saksad saagu oma palga." [2]

Ettekandes siseasjade ministrile Durovile andis Eestimaa rüütelkonna peamees E.N.Dellingshausen olukorrast Eestimaa kubermangus, kuigi teatava tendentsiga, üsna kujuka pildi. Oma ettekandes parun Dellingshausen kirjutas: "Kohe pärast sõjaseisukorra kehtestamist puhkes ülestõus kogu kubermangus.

Seni kahevahel olnud osa eesti elanikkonnast, nähes sõjaliste jõudude nõrkust linnas ja sõjavägede puudumist maakondades, heitis end äärmiste elementide kätesse. Revolutsioonilise liikumise juhid loodavad terrori abil tõsta kogu rahvast ja mõisate rüüstamiste, eraisikute vangistamiste ning vangistatute tapmisega ähvardamise abil sundida mõisnikke ühinema revolutsiooniliste komiteede nõudmistega.

Kahe ööpäeva jooksul on õnnestunud paljaks röövida peaaegu kõik Tallinna maakonna mõisad ja hävitada tules suurem osa mõisate ehitusi.

Liikumist juhivad linna agitaatorid ja ebaseaduslikult valitud vallavalitsused, kes on alustanud tegevust kõikides maakondades.

---

1 H.Moosberg, 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, lk.110.
2 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERM II 37, ERM II 37, 426/2 (21).

Saabub teateid rongiõnnetustest, ametnike väljakihutamistest ja rüüstamistest Rakvere, Paide ja Haapsalu maakondades.

Rüütelkonna komitee volitas parun Budbergi astuma semme Teie kõrguse ees kõige otsustavamate abinõude tarvitusele võtmiseks, et lämmatada ülestõus ja kaitsta selle elanikkonna kihi, kes pole ühinenud revolutsioonilise liikumisega, äärmises hädaohus olevat elu ja varandust." [1]

Kuigi revolutsiooniline liikumine võttis 1905.aastal laialdase ulatuse ja tõusis detsembris oma kõrgpunkti, olid talupoegade väljaastumised organiseerimata. Jõhvi ümbruse talupoegade ja mõisatööliste väljaastumine detsembri esimesel poolel ei leidnud teiste Virumaa valdade talupoegade poolt vajalikku toetust. Talurahva revolutsioonilised väljaastumised toimusid üksteisest isoleeritult. Kodanlus ja hallparunid tegid kõik selleks, et talurahvaliikumist killustada ja suured talupoegade hulgad revolutsioonist eemale tõmmata.

Ülestõus oli just nendes kohtades intensiivne, kus talupoegadega kõrvuti võitlesid töölised ja juhtisid talupoegade võitlust. Kuid Virumaale Tallinna võitlussalgad ei jõudnud. Narvast, Rakverest ja Kundast neid tulemas ei olnud. Selle tõttu Virumaa talupoegade võitlus toimus ilma töölisklassi juhtimiseta, oli stiihiline. Paljudel talupoegadel puudus selge arusaamine võitluse eesmärgist. Usuti veel tsaari lubadustesse. Parteiline juhtimine (välja arvatud Jõhvis) puudus.

26.detsembril kuulutati Virumaal välja sõjaseisukord. Mõisatesse paigutati sõjaväeüksused. Rahva revolutsiooniline liikumine uputati verre. Algas sõjalise-politseiliku terrori ajajärk.

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.349.

III SÕJALIS-POLITSEILINE TERROR VIRUMAAL.

1905.aasta detsembri relvastatud ülestõus oli revolutsiooni kõrgpunktiks. Pärast selle mahasurumist algas revolutsiooni järkjärguline taandumine. Kontrrevolutsiooni jõud valmistusid revolutsioonile lõpliku löögi andmiseks. Kinnitanud sisekubermangudes oma olukorda, alustasid tsaari timukad oma veretööd Poolas, Taga-Kaukaasias, Siberis, Baltimaadel jm.

Eesti ja Läti relvastatud võitluse päevil formeeris isevalitsus kiires korras karistussalku ja saatis need Baltimaile.

19.detsembril saabus Põhja-Eestisse kaks karistussalka, mis koosnesid à 400 madrusest. Nende salkade juhtideks olid balti parun, II järgu kapten O.Richter ja kapten T.Ferzen. 20. detsembril jõudis Tallinna eri-karistussalga ülem kindral Bezobrazov. Sama päeva õhtul töötati Eestimaa rüütelkonna peamehe Dellingshauseni ja maanõunik Budbergi osavõtul välja karistussalkade tegevusplaan Eestimaa kubermangu kohta. Kogu kubermang jaotati 8 ossa, igasse neist saadeti 100 madrust ohvitseri juhtimisel. Sellele pidid alluma kõik tsiviilvõimud.[1]

Põhjaranniku vallad, sealhulgas Virumaa vallad usaldati timukas O.Richteri salkadele. Karistussalkadele anti instruktsioon tegutseda "kõige otsustavamal kombel - kuni elanikkonna täieliku rahustamiseni".[2]

21.detsembril lähkus Richteri karistussalk suurtükkidega ja kuulipildujatega mereäärsetesse valdadesse, kus asus mõisnike poolt koostatud nimekirjade alusel talupoegadega, mõisatöölistega ja intelligentsiga veriselt arveid õiendama.

Karistussalk jaotati jaoskonnasalkadeks, millised saadeti valdu "rahustama".

Esmajärjekorras alustati Virumaal verist terrorit Jõhvis, kus revolutsiooniline liikumine oli kõige suurem. Siin määratses karistussalk ligi pool aastat. Repressioonid jätkusid aga veel hiljemgi.

Esimesena langes terrori ohvriks Kahula küla renditalupidaja, abivallavanem Mihkel Keremann. M.Keremann lasti maha

---

1 H.Moosberg, "1905.-1907.a. revolutsioon Eestis", lk.112.
2 Sealsamas, lk.173.

selle eest, et ta suvel organiseeris palvekirja kirjutamise, milles nõuti rendihinna alandamist ja ebaseaduslikult pealepandud mõisa abiteost loobumist. Keremann arreteeriti 29.detsembri õhtul teel Jõhvist koju. Samal õhtul arreteeriti ka teised, kes olid palvekirjale alla kirjutanud, ja toodi koos Keremanniga kella 8 paiku Pooli talu elutuppa, kus Jõhvi jaoskonna politseiülem Utkin teatas, et Keremann kui mässujuht seadusvastase palvekirja kokkuseadmisel lastakse maha, kuna teistele siiski armu antakse. Surmamõistetu protesteeris omavoli vastu ja teatas, et ta ei tea endal mingisugust süüd olevat. Seda ei võetud kuulda. Selle järel palus M.Keremann luba naise ja lastega jumalaga jätta, kuid ka seda ei lubatud. Politseiülema käsul lohistasid madrused Keremanni Pooli talu õuele, sidusid aia külge kinni ja lasksid, pärast seda, kui ta oli keeldunud pastorilt jumalaarmu vastu võtmast, kolme kogupauguga maha. M.Keremannil jäid järele naine ja 6 last, kellest noorim oli 3-aastane.[1]

3.jaanuaril lasti Jõhvi vallamaja juures maha Taavet Kullamaa ja üks Narvast päritolev 20-aastane noormees August Maunar, kes töötas Jõhvis Danilevski kellasepatöökojas õpilasena. Neid süüdistati Jõhvi ülestõusu ajal siltide mahavõtmises ja riigikullide lõhkumises.[2] Nagu mitmest tol ajal levinud rahvalaulust nähtub, mõrvati viimane isiklike arvete õiendamiseks esitatud valekaebuse põhjal, vaatamata sellele, et rida tunnistajaid tõendasid tema vastu esitatud süüdistuse alusetust.

Üks sellistest värssidest räägib:

"Mis Jõhvi linnas sündinud
On kohutavad teod.
Üks noormees kelle vanemad
Seal Narva linnas elavad on süütult surmatud."[3]

Igal õõsel toimusid haarangud ja vangistamised. Veel märtsi esimestel päevadel arreteeriti korraga paarkümmend Sompa ja Kahula küla meest, keda süüdistati raudtee lõhkumises. Valdadele pandi peale 3000-rublane rahatrahv (umbes 28 rubla iga mehe hinge kohta).[4]

Kümned inimesed said peksta. Peksti iga tühisema asja pä-

---

1 "Päevaleht" nr.12, 11.jaanuar 1906.
"Rahva Hääl" nr.29, 21.detsember 1940.
2 "Päevaleht" nr.12, 11.jaanuar 1906.
R.Paalik, isiklikud mälestused.
3 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. ERA II/32, 523/5 (8).
4 "Elu" nr.26, 10.märts 1906.

rast. Näiteks suri veebruaris 1906 Jõhvi mõisa omanikul parun Girardil lehm. Et sel ajal Jõhvi mõisas karistussalgad hirmutegusid toime panid, arvas parun, et lehm mürgitati. Selle eest karistati karjameest - 50, tema naist - 25 ja piimameest - 50 nuudihoobiga ja lasti ametist lahti.[1] Hiljem jäi teine lehm haigeks. Mõisatöölised panid oma viimased kopikad kokku ja kutsusid loomaarsti. Selgus, et mürgituse põhjuseks olid mõisa kopitanud heinad. Vaatamata sellele vigasekspekstud ja vallandatud töölisi enam tagasi ei võetud.[2]

Massilised arreteerimised ja peksmised algasid jaanuari lõpul ja kestsid kogu suve teise pooleni. Pekksti mitte ainult täiskasvanuid, vaid ka alaealisi lapsi. Nii said juuni algul karistusselklastelt peksa mõisatööliste 7-8-aastased lapsed, keda süüdistati paruni hanepoja surmamises.[3]

Kümned inimesed, nende hulgas Jõhvi ministeeriumikooli õpetaja Urbanik saadeti asumisele. Paljusid põgenema pääsenud "süüdlasi" otsiti taga. Kahe tähtsama tagaotsitava (tõenäoliselt Palm ja Krous, kellest viimane põgenes Ameerikasse, J.K.), varjajaid ähvardati surmanuhtlusega; kogukondi aga, kes neid välja ei anna, 15000-rublase rahatrahviga.[4]

Igaüks, kellel valla või muud maksud tasumata olid, ruttasid nende maksmisega, kuna vastasel korral ähvardati peksmise ja väljasaatmisega.[5]

12.märtsil vahetati madrused Peterburist toodud 66 jalaväelase vastu ümber, kuid vaatamata sellele terror jätkus.

Verine terror oli sedavõrd kohutav, et valla peakohtumees A.V., kes mahalaskmiste ja peksmiste juures oli, jäi nõdrameelseks.[6]

Veel 24.mai väljaandes kirjutab "Vaatleja" Jõhvist: "Elu ei saa kuidagi oma harilikku roopasse minna: igal pool on sõjaseisukord. Seltskondlik elu puhkab jaanuarikuu hirmsuste tagajärjel."[7]

28.mail toimus Jõhvis uus "korrapidajate" vahetamine. Endised viidi ära ja need asendati 100 Tsaritsõni polgu soldatiga.

---

1 "Päevaleht" nr.64, 14.märts 1906.
2 "Vaatleja" nr.17, 24.mai 1906.
3 "Vaatleja" nr.29, 7.juuni 1906.
4 "Päevaleht" nr.12, 11.jaanuar 1906.
5 "Päevaleht" nr.59, 8.märts 1906.
6 "Vaatleja" nr.39, 19.aprill 1906.
7 "Vaatleja" nr.17, 24.mai 1906.

Analoogiliselt peeti "kohut" ka teistes Virumaa kihelkondades, kus "kohtumõistmine" toimus enamal jaol Richteri isiklikul juhtimisel.

Erra vallas lasti ilma kohtuta ja mingisuguse juurdluseta karistussalga poolt Rakvere sõjaväerajooni ülema, mereväeleitnant Maksimovi käsul parun Maydelli, Rjurik Vetleri ja v.Rosenthali pealekaebusel maha talupojad Anton Lust ja Mihkel Lust. Anton Lust sai mahalaskmise juures kogupaugust haavata ja seetõttu jäi ellu, tema maja koos varandusega põletati maani maha; peale nende lasti maha Eduard Mantsik, tema vend Herman sai metsikult peksta.[1]

Kokku lasti Erra vallas maha 5 meest ja üks naine kahe lapsega.[2]

Rakveres lasti maha August Neidorf.[3]

Veebruari algul lasti sõjakohtu otsusel Vao vallas (Väike-Maarja kihelkond) maha Schumann ja kolm tema kaaslast. 21 inimest saadeti Siberisse asumisele, nende hulgas kaks naist. Kahele Pandivere noormehele, kes politseiniku kotti ajasid, anti ühele 35, teisele 30 kepihoopi. Sepp ja tallimees said 25 kepihoopi sellepärast, et nad punaste lippudega ringi käisid ja rehepeksumasinast auru välja lasksid.[4]

28.jaanuaril peeti Saksi vallamajas (Kadrina kihelk.) sõjakohut. 5-6 inimest said 5-50 kepihoopi, mõned selle eest, et nad keeldusid mõisa viinavabrikule materjali müümast, teised revolutsiooniliste kõnede pidamise või Tartu ülemaalisest koosolekust osavõtmise eest.[5] Vallale pandi peale 1800-rublane rahatrahv, selle eest, et talupojad mõisnikult rendi ja ostuhinna alandamist nõudsid.

Porkunis lasti maha 1 mees, mõned said peksa politseiniku kottiajamise pärast. Mitu inimest saadeti asumisele.[6]

14.veebruaril kutsuti Maksimovi käsul Palmse valla täiskogu sõjakohtu ette. Kohtupidajateks oli üks noorem ohvitser ja midshipman von Dehn. Nõuti, et vald andku nädala jooksul välja Sagadi metsaülema Wireni tulistajad, vastasel korral pannakse

---

1 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.468.
2 "Eestlane" nr.14, 22.märts 1906.
3 Революция 1905-1907 в Эстонии. Сборник документов и материалов, стр.468.
4 "Vaatleja" nr.14, 14.veebruar 1906.
"Päevaleht" nr.37, 9.veebruar 1906.
5 "Päevaleht" nr.30, 1.veebruar 1906.
6 "Päevaleht" nr.32, 3.veebruar 1906.

vallale peale 2210-rublane trahv.

24.veebruaril toimus Palmses teistkordne sõjakohus koosseisus: kapten Richter, von Neff (end.Sagadi mõisa valitseja), von Stern. Täiskogult nõuti, et kolme päeva jooksul olgu trahviraha Tapale v.Sterni kätte ära viidud. Ei ole laskjaid selle aja jooksul välja antud, tõstetakse rahatrahv 10000 rublani. 6.märtsil pannakse täiskogu vallamajja kinni, soldatid ümber ja hakatakse näljutama. Iga kümnes talu põletatakse maha.[1] Hirmutatud talupojad olid sunnitud trahvi tasuma.

11.jaanuaril toimus Iisaku vallamajas sõjakohus. 3 meest said tulesüütamise eest 25 kepihoopi, üks 50 kepihoopi. 10 talupoega karistati kõrtsi purustamise eest rahatrahviga.[2]

Tudulinna vallale pandi peale 2000-rublane rahatrahv, peale selle veel üksikisikule 10-25 rubla selle eest, et nad revolutsioonilise kõnede ja miitingute protokollid valla protokolliraamatusse kirjutasid.[3]

Avanduse vallast (Simuna kihelkond) saadeti asumisele 8 meest, osa nende hulgas olid alaealised.[4]

Isegi sellistes kohtades, kus ajalehtede sõnumite järgi kõik võrdlemisi "rahulik" olnud, võeti ette arreteerimisi, peksmisi ja väljasaatmisi.

Nii kirjutab "Päevaleht" Viru-Jakobi kohta:

"Sõjaseadus ei jäta ka meie rahulikus nurgas, kus midagi sarnast pole sündinud, mis hariliku elu roobastest välja oleks löönud, oma mõju avaldamata. Kinnivõtmisi on ette tulnud. Kinnivõetud on saadikuid, kes Tartus koosolekul käisivad ja ka muid isikuid, kes rahvakoosolekutel kõnesid on pidanud. Rahvas on hirmul, kardetakse elu eest, sest sõnumid mis Järva- ja Harjumaalt tulevad on kohutavad."[5]

Vaatamata sellele, et artikli autor tänab Küti mõisa omanikku Stackelbergi, kelle eestkostmise tõttu vald "kergelt" olevat pääsenud, saadeti sealt 5 inimest asumisele, rida talupoegi karistati 100-rublase rahatrahviga mõisale puumüümise kinnipanemise eest, popsikohtadele teatati, et kui nad võlgu olevaid teopäevi ära ei tee, saadetakse neile sõjaväelased

---

1 "Päevaleht" nr.53, 1.märts 1906.
2 "Päevaleht" nr.22, 23.jaanuar 1906.
3 Sealsamas.
4 "Vabadus" nr.14, 14.veebruar 1906.
5 "Päevaleht" nr.13, 12.jaanuar 1906.

"kaela peale", mille tõttu need surmahirmus püüdsid oma päevi tasa teha.

Samasuguseid teateid toovad tolleaegsed ajalehed ka Undla, Rakvere ja teiste "rahulike" valdade kohta.

Kõik need kohtukomöödiad korraldasid kulaklikud vallavalitsused suure pidulikkusega. "Kohtunikud" võeti vastu tuletõrje pasunakooride ja kihelkonna laulukooridega. Neile peeti tervituskõnesid. "Kohtumõistmise" lõpul lauldi "Meil tuleb abi jumalast" ja "Jumal keisrit kaitse sa!"

Tüüpiliseks kohtukomöödia näiteks on "Päevalehes" ilmunud Undla valla "kohtuistungi" kirjeldus:

22.veebruaril toimus Undla vallas sõjakohtu istung. Et siin kõik rahulik olnud, siis ei olnud kohus ka sugugi vali.

Kell 3 päeval ilmusid vallamajja paarkümmend soldatit ja kohtunikud: II järgu kapten von Richter, paar ohvitseri ja Rakvere komissar.

Kohtunikud võeti vastu Udriku pasunakooriga ja kihelkonna laulukooriga.

Otsustati 6 inimest välja saata.

Selle peale lauldi "Meil tuleb abi jumalast..." ja "Jumal keisrit kaitse sa!"[1]

Rööbiti nn. "sõjakõhtutega" kasutati teisigi terroriseerimise vorme: revolutsioonilisest liikumisest osavõtnute majade põletamisi, naiste vägistamisi, nurgataguseid tapmisi, provokatsioone.

Näiteks põletasid soldatid Lüganuse kihelkonnas Aidu külas ühe talurahvaliikumise juhi maja maha, haavates teda ennast püssikuuliga. Kolm inimest, naine kahe lapsega sai surma.[2]

Sageli aga panid karistussalga liikmed toime avalikke röövimisi. Nii tungisid Viru-Jaagupis, ettekäändega, et nad otsivad üliõpilast Tiitsot, ühe lesenaise majja politseinik ja kaks soldatit ning röövisid sellelt 1000 rubla paberiraha ja 68 rubla kulda.[3]

Karistussalkade tegevuse tõttu hukati Virumaal vist mitukümmend inimest. Sajad peksti vigaseks või poolvigaseks ja saadeti asumisele.

---

1 "Päevaleht" nr.53, 1.märts 1906.
2 "Päevaleht" nr.6, 3.jaanuar 1906.
3 "Päevaleht" nr.33, 4.veebruar 1906.

Nendes valdades, kus talupoegade rahutuste ajal mõisnike hooneid ja vara põletati, pandi talupoegadele peale sunduslik tasuta töökohustus. (Kaotati uuesti 1906.a. aprilli keskpaiku.)

Kõike seda verist orgiat õnnistasid pastorid, kes aitasid parunitel hukatute ja väljasaadetavate nimekirju koostada ja mängisid karistussalkade agentuuri osa.

Kulakud andsid karistussalkadele revolutsioonist osavõtnud talupojad ja töölised välja ja aitasid neid varjavaid revolutsionääre üles nuhkida. Nii sai üks Püssi valla kulak Narvas kokku noormehega, kes detsembris kiriku väravas ja vallamajas käis revolutsioonilisi kõnesid pidamas ja lendlehti levitas, ning andis selle üles. 25.-26.veebruari ööl arreteeriti see isik Narvas ja toodi Püssi vallamajja sõjakohtu ette, kus mitmed kulakud tema vastu tunnistasid. Selle eest avaldati vallale kiitust ja kahele reeturile maksti "teenete eest preemiat", ühele 50, teisele 25 rubla.[1] Arreteeritu sai metsikult peksa ja saadeti asumisele.

"Et meie vallad kurjategijaid heameelega üles annavad, kui seda aga teatakse, on ammust nähtud tõsiasi. Kui sagedasti ei ole vallad, ilma kõigevägevama ettekirjutuseta, kurjategijaid vallast välja "külmale maale" mõistnud,"[2] kirjutas "Päevaleht".

Kodanlik ajakirjandus aga hõiskas timukatele tänu ja kiitust. Selle kohta üks näide "Päevalehest", kus kirjutatakse: "Tänu tuleks ütelda ka kohalikkudele mõisaherradele ja komissari herrale lahke eestkostmise eest raskel ajal."[3]

Vaatamata karistussalkade kõige julmemale ja verisele terrorile ja kodanluse, kulakute ning kirikuõpetajate toetusele ei tundnud valitsusvõimud ja mõisnikud end sugugi julgetena. Selle tõenduseks on kas või see fakt, et 11.jaanuaril anti kreisiülema poolt käsk, mille kohaselt talupoegi kohustati politseisse ära andma kõik relvad, kaasa arvatud pussid.

1906.a. kevadel pandi igasse valda ametisse politseikordnik, palgaga 500 rubla. (Varem oli kihelkonna peale üks politseinik.)

Sama ohjeldamatu sõjalis-poliitiline terror nagu Virumaa valdades toimus ka Virumaa linnades, eestkätt Narvas.

---

1 "Eestlane" nr.11, 11.märts 1906, ja nr.14, 22.märts 1906.
2 "Päevaleht" nr.53, 1.märts 1906.
3 "Päevaleht" nr.47, 21.veebruar 1906.

Kuigi Narvas ei toimunud 1905.a. detsembris relvastatud ülestõuse, olid Narva tööliste väljaastumised aasta viimasel veerandil niivõrd ulatuslikud, et tsaarivalitsus ka siin kasutas tööliste suhtes karme repressioone.

Juba 1905.a. detsembris algasid massilised arreteerimised, korterite läbiotsimised, raamatukaupluste ja trükikodade rüüstamised. Eriti ulatuslikuks kujunesid tööliste arreteerimised 1906.aasta jaanuaris. Siis arreteeriti ka üks silmapaistvamaid Narva tööliste huvide kaitsjaid - VSDTP Narva komitee liige, Kreenholmi töölisvanem Amalie Kreisberg, kes sama aasta 29. aprillil Jamburi vanglas elajalikul kombel ilma kohtuotsuseta surnuks piinati. Samuti õnnestus politseil arreteerida suur osa teisi Narva komitee liikmeid.

Massilised arreteerimised Narvas kestsid kuni 1906.a. suveni. Arreteeriti mitte ainult eesrindlikke töölisi, vaid ka revolutsioonile kaasatundnud haritlasi, raudteelasi ja käsitöölisi.

Narva garnisoni ja linnavahtide arvu suurendati.

"Eestlane" toob ära Peterburi sõjaringkonnas 1.detsembrist 1905 kuni 1.veebruarini 1906 Balti kubermangudes represseeritud revolutsioonilisest liikumisest osavõtnud inimeste kohta avaldatud andmed. Nendest nähtub, et 18 inimest poodi üles, 621 lasti maha, 320 sai sõjavägedega kokkupõrgete ajal surma. Ülespoodute hulgas oli 2 kooliõpetajat. Mahalastute hulgas oli 11 kooliõpetajat, 4 vallakirjutajat, 2 üliõpilast, 1 apteeker, 1 raamatukaupleja, 29 talupoega, teised töölised, sulased, käsitöölised jne.

Ihunuhtlust said 251 inimest, nende hulgas kaks naist.

Maha põletati 97 talumaja, 4 koolimaja, 2 vallamaja ja 3 seltsimaja.[1]

Need andmed pole kaugeltki täielikud, kuid annavad küllaltki selge ettekujutuse verisest terrorist, mis karistussalkade tegutsemise ajal Balti kubermangudes, seehulgas ka Virumaal toimus. Kui palju hukati, peksti vigaseks ja said teisiti kannatada inimesi, kelle kohta ametlikud kohtudokumendid puuduvad.

Selline veretöö tööliste, talupoegade ja progressiivse intelligentsi kallal meeldis tsaar Nikolai II-le sedavõrd, et ta

---

1 "Eestlane" nr.14, 22.märts 1906.

tituleeris ühte peatimukat Richterit, kes juhtis Virumaal karistussalkade tegevust ja sõjakohtu veriseid orgiaid, nimetusega "tubli poiss".

Surmamõistetud ja hirmsatele piinadele määratud revolutsionääride käitusid mehiselt. Terrori ohvriks langenud revolutsionääride meelekindlust ja vankumatust meenutas rahvas veel kaua aega hiljem arvukas rahvaloomingus. Üks sel ajal loodud rahvalauludest räägib:

"Ohver ärkab julgel meelel,
Ükski närv ei liigu näos.
Kindlal käel veel keerab suitsu,
Kärme kõigis töös ja teos." [1]

ja teine:

"Julgesti siis tõusvad üles
Surmapauku oodates." [2]

Sageli ei saanud isegi timukatest tööriistad - soldatid ja madrused ohvritele oma austust avaldamata jätta. Sellest kõneleb järgmine värss:

"Vaikselt ohver kirstu pandi,
Vaikselt kanti hauasse.
Sõjamehed hüüdsid talle:
"Jumalaga seltsimees!" [3]

Avaldades oma põlgust luteri usu kirikuõpetajate kohta, kelles nad nägid balti mõisnike huvide kaitsjat, keeldusid hukkamõistetud neile enne surma pakutud jumalaarmu vastu võtmast. Vaimuliku abi saamine pastorite poolt ja kirikuskäimine vähenes pärast 1905.a. revolutsiooni järsult. Selles avaldus rahvahulkade protest-boikott pastorite-timukate vastu.

Pärast karistussalkade poolt toimepandud veriseid arveteõiendamisi tööliste ja talupoegade kallal asus isevalitsus rahvaga "seaduslikult" arveid õiendama. See arveteõiendamine ei olnud sõjalisest terrorist vähem julm. Sõjaseisukord Baltimail kaotati mittetäielikult alles 15.septembril 1908. Kõvendatud valve seisukord kestis 1909.aastani. Saksa aadlile mittemeelepärane kindralkuberner Sollogub asendati 1906.a. oktoobris Siberi rahvaste timuka Meller-Zakomelskiga, kes jätkas revolutsiooni lämmatamist Baltimaadel.

---

1 Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus, ERA II 76/571/2 (11).
2 Sealsamas, ERA II 33, 525 (9).
3 Sealsamas, ERA II 73, 133/4 (26).

"Sõjaväljа- ja sõjaväeringkonnakohtud, tsiviil-ringkonnakohtud ja Peterburi kohtupalati väljasõiduistungid lavastasid aastail 1906-1910 suuri ja väikesi protsesse, kus mitusada inimest mõisteti mahalaskmisele, vangi või sunnitööle."[1]

Ohjeldamatu sõjalis-politseiline terror ja arveteõiendamine ei kohutanud Virumaa proletariaati ja talurahvast. Täis viha ja põlgust mõisnike, kapitalistide ja tsarismi vastu ta jätkas, tõsi küll taandudes, revolutsioonilist võitlust eesti rahva koosseisus, liidus vene tööliste ja talupoegadega bolševike partei kartmatul juhtimisel, ka uutes ja rasketes revolutsiooni taandumise tingimustes.

1 H.Moosberg, 1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis, lk.119.



Amalie K r e i s b e r g sündis 9.oktoobril 1879.aastal Kreenholmi vabrikutöölise perekonnas. Õppinud Narva 8-klassilises ministeeriumikoolis, asus ta tööle Kreenholmi Manufaktuuri. Täiendades pidevalt oma teadmisi iseõppimise teel, kujunes temast teadlik ja veendunud revolutsionäär, kes kogu oma noore elu pidas kartmatut võitlust töölisklassi huvide eest. 1905.a. oktoobris revolutsioonilise tõusu ajal valiti Amalie Kreisberg Kreenholmi töölisvanemaks. Töölisvanemana kaitses ta südilt Kreenholmi tööliste huvisid. 1905.a. novembri lõpul, kui asutati Narva VSDTP organisatsioon, astus Amalie Kreisberg kõhklematult selle ridadesse.

11.jaanuaril 1906.a. arreteeriti A.Kreisberg Narvas oma korteris ja saadeti vangina Tallinna. 31.jaanuaril toodi ta Tallinnast Narva vanglasse ja saadeti sealt 14.veebruaril edasi Jamburgi vanglasse, kus ta 29.aprillil ilma kohtuotsuseta metsikult mõrvati.

IV VIRUMAA TÖÖRAHVA VÕITLUS REVOLUTSIOONI TAANDUMISE PERIOODIL (1906 - 1907).

1. Töölisliikumine 1905. - 1907. aastal.

1905.aasta detsembri relvastatud ülestõus oli revolutsiooni haripunktiks. Pärast ülestõusu mahasurumist algas revolutsiooni järkjärguline taandumine. Tsaarivalitsus võttis tarvitusele kõik abinõud, et anda revolutsioonile lõplik löök. Karistussalkade võimutsemise ja surveabinõude kõrval otsustas tsaarivalitsus revolutsiooni lämmatamiseks kasutada "seadusandlikke" abinõusid. 1905.a. detsembris avaldati valimisseadus "seadustandva" duuma kokkukutsumiseks. Selle antidemokraatliku valimisseadusega lootis tsaarivalitsus kindlustada talle kuuleka mustasajalise rahvaesinduse karikatuuri kokkukutsumist. Eesti kodanlus, menševikud, föderalistid ja esseerid petsid töölisklassi ja talupoegi, et duuma korraldab nendele elulised küsimused ilma ülestõusuta. Bolševikud,sellevastu, selgitasid rahvale, et duumalt neil ei ole midagi head loota ja kuulutasid duumale aktiivse boikoti.

Vabrikandid ja mõisnikud võtsid töölistelt tagasi kõik needki väikesed järeleandmised, mida nad olid revolutsiooni tõusuperioodil sunnitud andma. Juba 28.novembril 1905.a. väljaantud seadus andis kohalikele võimudele õiguse tarvituselæ võtta erakordseid abinõusid raudteeühenduse ning posti ja telegraafi töö seismajätmise puhul. 2.detsembri seadusega määrati kindlaks karistused ühiskondlikult või riiklikult tähtsate tööstusettevõtete töölistele streikidest osavõtmise eest. Balt imaadel kehtis sõjaseisukord edasi. Kuid valitsusvõimud ei suutnud revolutsiooni korraga lämmatada. Töölised ja revolutsioonilised talupojad taandusid pikkamööda, jätkates võitlust.

Aastail 1906-1907 halvenes töölisklassi olukord märgatavalt. Nii nagu Venemaalgi, kestis ka Eestis tööstuslik depressioon. Ühelt poolt suurendasid töösturid tööstuse kontsentreerumist. Nii suurendas Kreenholmi Manufaktuur tööliste arvu peaaegu kahekordseks ja läks üle mitmevahetusega tööle. Teiselt poolt pikendati tööpäeva ja alandati tööliste palka. Tööpuudus kasvas kiiresti. Tõusid tarbeainete hinnad.

Vabrikandid koos politseiga koostasid tööliste "musti nimekirju." Sandarmeeria organiseeris vabrikutes ja külades nuhkide ja provokaatorite võrgu. Eriti raskeks kujunes mõrvatute, vanglasse heidetute ja väljasaadetute perekondade olukord. Arreteerimised ja väljasaatmised kestsid.

Revolutsiooni mõõna-aastail oli tööliste peamiseks võitlusvahendiks streik. Kui võrrelda 1906.aasta streigiliikumist 1905.aastaga, siis on märgata streigiliikumise tunduvat langemist. 1907.aastal streikide arv väheneb veelgi.

1906.aastal tõusid streigivõitlusele peamiselt tööstuslikult kõige vähem arenenud kubermangud, seega töölisklassi järelvägi, kes kauemini hoogu võttis ja alles siis alustasid, kui tähtsamates tööstuskeskustes töölisliikumine oli põhimiselt juba maha surutud. Kuid ka suurte tööstuskeskuste töölised jätkasid veel võitlust, püüdes uuesti pealetungile asuda ja taandumist peatada.

Samad seaduspärasused peegeldusid ka eesti proletariaadi streigivõitluses, kus kaugeltki mitte täielikel andmeil pilt oli järgmine:

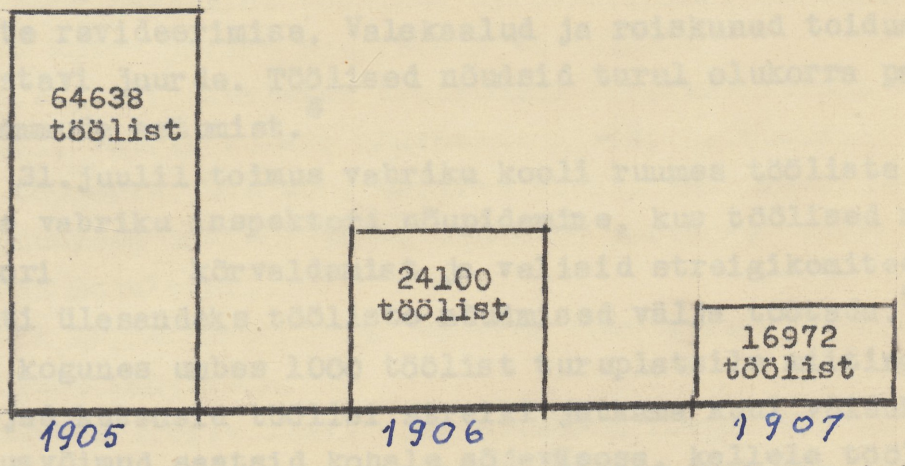

Nendest arvudest nähtub, et 1905.aastal streikis Eestis iga tööline keskmiselt 2,5 korda, 1906.aastal aga ligi üks kord. 1907.aastal streigiliikumine küll vähenes, kuid veel ei raugenud täielikult.[1]

1906.a. esimesel poolel jätkusid Narvas tööliste stiihilised väljaastumised. Suuremaks Narva komitee poolt organiseeritud sündmuseks aga kujunes 1.mai poliitiline streik ja pro-

---

1 H.Moosberg, "1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis", lk.124.

testidemonstratsioon Kreenholmi töölisvanema Amalie Kreisbergi metsiku mõrvamise puhul.

Märgatavalt suurema ulatuse võttis streigivõitlus Narvas 1906.a. juulis-augustis.

Esimesena alustasid 14.juulil streiki 400 linavabriku kangrut, kus tööliste olukord oli talumatult raske. Nendega ühinesid ka linavabriku teiste osakondade töölised.

17.juulil kuulutasid streigi välja malmivabriku töölised, samuti jätsid töö seisma lukksepa- ja metallitöökodade töölised.[1]

Tööliste juulistreik oli järjekindel ja visa. Isegi kohalesõitnud kuberner ei suutnud töölisi tööle asuma sundida ja vabrikuvalitsus oli sunnitud nende nõudmised palgatõstmise osas rahuldama. Streik lõpetati 25.juulil.[2]

26.juulil alustasid Kreenholmi töölised streiki.[3] 27. juulil toimus turuplatsil suur miiting, millest võttis osa 3000 streikivat töölist. Miitingul, kus arutati peamiselt tööliste ränka ekspluateerimist vabrikantide poolt, esinesid VSDTP Narva komitee liikmed, eesrindlikud töölised ja üliõpilased. 29.juulil panid töölised Joaturul toime kaalude ja toiduainete revideerimise. Valekaalud ja roiskunud toiduained viidi pristavi juurde. Töölised nõudsid turul olukorra parandamiseks sammude astumist.[4]

31.juulil toimus vabriku kooli ruumes tööliste esindajate ja vabriku inspektori nõupidamine, kus töölised nõudsid direktori kõrvaldamist ja valisid streigikomitee, kellele tehti ülesandeks tööliste nõudmised välja töötada.[5] Samal päeval kogunes umbes 1000 töölist turuplatsile miitingule, kus kõnelejad kutsusid töölisi streiki jätkama kuni võiduka lõpuni. Valitsusvõimud saatsid kohale sõjaväeosa, kellele töölised avaldasid vastupanu, kuid olid lõpuks sunnitud laiali minema.[6]

2.augustil toimus umbes 2000-3000 töölise koosolek Georgijevski saarel. Siin kinnitati 31.juulil streigikomitee poolt väljatöötatud üksikasjalised nõudmised.[7]

Töölised nõudsid: 1) vallandatud tööliste tagasivõtmist,

---

1 "Kaja" nr.11, 22.juuli 1906.
2 "Virulane" nr.119, 26.juuli 1906.
3 "Kaja" nr.13, 29.juuli 1906.
4 "Sõnumed" nr.23, 1.august 1906.
5 "Kaja" nr.28, 20.september 1906.
6 "Sõnumed" nr.33, 12.august 1906.
7 "Kaja" nr.28, 20.september 1906.
1.206, n A-1, s.-ü.169, lk.193-194.

2) 1.mai tähistamise õigust, 3) tööpäeva lühendamist kümnele tunnile ja tööpalga tõstmist 5 protsendi võrra, 4) tööliste nõudmisel töölisliikumise reeturite väljaandmist, 5) trahvide kaotamist, 6) töölisvanemate valimise õigust ja ruumide andmist töölistele koosolekute pidamiseks, 7) masinate puhastamise eest eritasu maksmist, 8) 10-minutilise hilinemise eest mitte trahvimist ja vallandamist, 9) viisakat käitumist töölistega, 10) rikete tõttu masinate seismise eest palga edasimaksmist.[1] Neile nõudmistele lisandus rida erialatööliste jaoks üksikasjaliselt väljatöötatud nõudeid.

Nagu neist nõudmistest nähtub, ei piirdunud töölised enam puhtmajanduslikku laadi küsimustega, vaid esitasid ka poliitilisi nõudmisi.

Vabrikuvalitsus lükkas kõik nõudmised tagasi. Töölised otsustasid streiki jätkata. Vabrikuvalitsus ähvardas üldise lokaudiga, kuid vaatamata sellele streik jätkus.

5.augustil läks grupp töölisi direktor Veh korterisse, haarasid selle kinni ja tahtsid ta kotti ajada. Kohalekutsutud sõjaväeosa ja tööliste vahel tekkis verine kokkupõrge.[2] Samal õhtul toimus massiline tööliste arreteerimine. Direktor Veh kottiajamise katse pärast vangistati 40 inimest.[3]

6.augustil kuulutas Kreenholmi vabrikuvalitsus välja üldise lokaudi. Vabrik suleti määramata ajaks. 12.augustil anti töölistele lõpparve. Üle 6000 töölise visati vabrikuvärava taha.[4] Vabrikupoodides tõsteti leiva hinda 60 protsendi võrra. Tööpuudus kasvas kohutavalt.

Nii lõppes Kreenholmi vabriku suur streik 1906.aasta suvel tööliste kaotusega.

Samuti lõppes samal ajal toimunud 10-päevane Ülejõe kalevivabriku streik 7.augustil tööliste kaotusega. Üle 70 kõige teadlikuma ja aktiivsema töölise vallandati. Töölistele keelati igasuguste nõudmiste esitamine vallandatute uuesti töölevõtmiseks.[5]

26.augustil hakati Kreenholmi vabrikus töölisi uuesti tagasi võtma, kusjuures 260 kõige aktiivsemat töölist "puhastati

---

1 "Säde" nr.40, 3.oktoober 1906.
2 "Kaja" nr.30, 27.september 1906; "Sõnumed" nr.33, 1.aug.1906.
3 "Kodumaa" nr.57, 17.august 1906.
4 "Kaja" nr.30, 27.september 1906.
5 "Postimees" nr.180, 10.august 1906.

välja" ja jäeti vabrikuvärava taha.[1] Töölevõetud töölistelt võeti allkiri alljärgnevale "Tõotusele": "Vabrikuvalitsuse poolt 31-sel juulil 1906.a. kuulutatud tingimustel tööle hakates, astun mina edaspidi töökäigu kindlustamiseks kõigist nõudmistest tagasi, mis üle üleval pool nimetatud tingimuste käivad."[2]

Kreenholmi tööliste kaotusega lõppes streigiliikumise ajutine tõus Narvas 1906.aasta suvel.

Narva töölised kaotasid sellepärast, et nende väljaastumine toimus üldise revolutsiooni taandumise tingimustes. Väljaastumised olid teiste tööstuskeskuste proletariaadi toetuseta. Narva tööliste endi organiseeritus oli veel nõrk. VSDTP Narva komitee, kes töölisliikumisel püüdis teatavat organiseeritust tuua, pidi tagakiusamiste tõttu töötama raskete põrandaalustes tingimustes ja oli jaanuaris juhtiva tuumiku arreteerimise tõttu võrdlemisi nõrk. Tööliste üldine teadlikkuse tase oli aga veel madal.

Vaatamata 1906.jaanuaris toimunud osa liikmete arreteerimisele VSDTP Narva komitee töö ei lakanud. Kasutades osavalt konspiratsioonireegleid jätkasid arreteerimisest pääsenud komitee liikmed põrandaalust organiseerimistööd.

Veebruari keskel saadeti Peterburist Narva organisatsioonilisele tööle Friedrich Leberecht, kes A.Mõttuse kaudu lõi sidemed parteiorganisatsiooniga. Tema tulekuga töö ringides elavnes. Asutati juurde uusi sotsiaaldemokraatlikke ringe ja valmistati uute ringide jaoks ette propagandiste. 1906.a. esimesel poolel töötas Narvas 18 marksistlikku ringi, nendest Kreenholmis - 13, Linavabrikus - 2, Kalevivabrikus - 2 ja Raudtee depoos - 1. Kokku võttis ringidest osa ca 200 kommunisti. Märtsi algul taastati VSDTP Narva Komitee täielikult.[3]

Põrandaaluses trükikojas paljundati kooliõpetaja Bekina ja üliõpilase Korsunskaja poolt revolutsioonilisi lendlehti, mida massiliselt tööliste hulgas levitati.

1906.a. mais asutati partei liikmete grupi poolt relvastatud võitlussalk, millest ka naistöölised osa võtsid. Salga liikmed valmistasid ja proovisid pomme, muretsesid relvi ja

---

1 "Kaja" nr.30, 27.september 1906.
2 "Kaja" nr.22, 30.august 1906.
3 "Proletaarne revolutsioon Eestis", lk.10-12.

pidasid laskeharjutusi.[1]

1906.a. suvel tegi VSDTP Narva komitee suurt tööd tööliste hulgas. Linna ümbruses toimusid sagedased tööliste koosolekud, kus esineti revolutsiooniliste kõnedega. Selle tulemusena tööliste teadlikkus kasvas.

Tsaarivalitsusele sai peagi selgeks, et vaatamata võimude poolt rakendatud surveabinõudele ei ole töölisliikumine Narvas kaugeltki purustatud. Kartuses uue revolutsiooni lahtipuhkemise eest loodi siin 1906.aasta märtsi algul eriline ratsapolitsei üksus.[2]

Vaatamata tööliste kaotusele andsid 1906.aasta suvised sündmused Narva töölistele tugeva poliitilise kooli. Nad hakkasid ikka enam mõistma ühise võitluse vajalikkust kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu. Selle tunnistuseks on tööliste poliitiliste demonstratsioonide ja miitingute jätkumine. Revolutsiooniliste väljaastumiste kõrval turul, linnavallil ja vabrikuhoovides kasutati selleks isegi kirikut. Nii organiseeris VSDTP Narva Komitee 20.augustil linnast väljas, Peeterristi kirikus valitsusevastase miitingu, kus jumalateenistus katkestati ja esineti revolutsiooniliste kõnede ja lauludega.[3]

Tööliste poliitilise teadlikkuse kasvust annab tunnistust ka nende katse organiseeruda ametiühingusse. 25.juulil toimus linnateatri ruumes 500 töölise koosolek, kus võeti ühel häälel vastu otsus puuvilla-, kalevi- ja linavabriku tööliste ametiühingu asutamiseks "Narva linna Kiutööliste Ühisuse" nime all.[4] Samas valitud Komisjoni poolt töötati välja ükšikasjaline põhikiri, mida aga kuberneri poolt ei kinnitatud ja ühingut asutada ei lubatud.

1906.a. suvekuude sündmused avaldasid oma mõju ka Narva garnisoni sõjaväelastele. Sõjaväeosades levitati revolutsioonilisi lendlehti, organiseeriti revolutsioonilisi kõnekoosolekuid, kuhu ohvitsere ei lastud. Üks selline koosolek organiseeriti Narvas Novotšerkaski polgu soldatite poolt linnavallil 18.juunil.[5]

---

1 "Proletaarne revolutsioon Eestis", lk.10-12.
2 "Eestlane" nr.9, 4.märts 1906.
3 "Sotsiaaldemokraat" nr.2, 6.oktoober 1906.
4 "Sõnumed" nr.85, 12.oktoober 1906.
5 "Kaja" nr.4, 24.juuni 1906.

Selleks et revolutsioonilist liikumist vaos hoida, suurendasid valitsusvõimud repressioone veelgi. Seati sisse Kreenholmi politseipristavi abi amet,[1] linnavahtide arvu suurendati 22-lt 41-le.[2]

Kuid vaatamata kõigele jätkas Narva proletariaat oma sotsiaaldemokraatliku komitee juhtimisel võitlust.

Narva töölised ei pannud pärast 1906.aasta suviseid väljaastumisi veel relvi maha. Kogu 1906.a. viimaste kuude ja 1907. a. esimese poole jooksul jätkuvad tööliste kogunemised, miitingud ja koosolekud. Lisaks teistele töölisliikumise vormidele tuli juurde töötute liikumine. Massiliste vallandamiste tõttu oli Narvas 1907.a. algul umbes 1500 nälgivat töölisperekonda.[3]

8.jaanuaril 1907.a. toimus linna raekojas Narva töötute üldkoosolek, kus tööliste olukorra parandamise eest võitlemiseks valiti 15-liikmeline töötute büroo.[4] 13.märtsil esitasid töötud II Riigiduumale kui ka eraldi selle töölisfraktsioonile märgukirja, milles nõudsid: töötute olukorra parandamist, arstiabi andmist riigi poolt, uute söögimajade avamist, 8.jaanuaril valitud töötute büroo kinnitamist, poliitilistele vangidele amnestia andmist jne.[5] 29.märtsil kella 5 paiku kogunesid 300 töötut uuesti raekotta koosolekule, kuid seti rahutuks muutunud politseivõimude poolt laiali.[6]

Vaatamata "punaste" väljakammimisele jätkub tööliste võitlus VSDTP Narva kõmitee jõhtimisel ka Narva vabrikutes. Nii organiseerisid 23.veebruaril Kreenholmi töölised protestimiitingu kahes vahetuses töötamise vastu ja avaldasid oma solidaarsust nälgivatele Lodzi töölistele. Miiting aeti politsei poolt laiali.[7]

Suurenes ametiühinguline liikumine. 1907.a. veebruaris asutasid oma ametiühingu organisatsiooni puutöölised,[8] mais organiseerusid ametiühingusse rätsepatöölised.[9]

Aeg-ajalt toimusid üksikud väiksemad streigid. 1907.a. aprillis organiseerisid lühiajalised streigid Zinovjevi lauavabriku puuhoovi töölised (Narva-Jõesuus)[10] ja Kreenholmi vabriku töölised.[11] Streikidele vastasid valitsusvõimud uute re-

---

1 "Sõnumed" nr.123, 26.november 1906.
2 "Sõde" nr.47, 11.oktoober 1906.
3 "Sõnumed" nr.74, 30.märts 1907.
4 "Sõnumed" nr.3, 5.jaanuar 1907.
5 "Uus Virulane" nr.64, 19.märts 1907.
6 "Sõnumed" nr.74, 30.märts 1907.
7 Sealsamas.
8. "Sõnumed" nr.56, 8.märts 1907.
9. "Sõnumed" nr.110, 19.mai 1907.
10 "Sõnumed" nr.97, 30.aprill 1907.
11 "Kodumaa" nr.31, 19.aprill 1907.

pressioonidega. Kreenholmis vallandati 12 aktiivsemat töölist. Tööliste arreteerimised ja läbiotsimised jätkusid ka edaspidi. Politsei pidas klaperjahti VSDTP Narva Komitee liikmetele ja otsis taga salatrükikoda, kuid neid tabada ei õnnestunud.

Narva komitee pingutustest hoolimata 1.mai puhul üldstreiki ja demonstratsiooni ei toimunud. Repressioonid olid liiga tugevad ja töölised kartsid tänavale heitmist. Tööliste revolutsioonilisem osa oli aga arreteeritud ja välja saadetud. Narva komiteel, kes oli sügaval põrandaall, oli ilma tööliste revolutsioonilise tuumikuta raske masse kaasa tõmmata.

Suurimaks Narva tööliste väljaastumiseks 1907.a., ühtlasi viimaseks väljaastumiseks 1905.-1907.a. revolutsiooni ajal oli linavabriku tööliste streik, mis algas 23.mail[1] ja lõppes 25.mail vihatud direktori Peltzeri läbipeksmise ja Narva jõkke viskamisega.[2] Selle tulemusena vabrik suleti. Kõikidele töölistele anti lõpparve. Sajad töölised arreteeriti. 6 töölist mõisteti surma, 2 saadeti asumisele.[3]

Linavabrik alustas tööd 21.juulil, kuid tööle võeti ainult need, kes kunagi varem polnud aktiivselt mingisugusest väljaastumisest osa võtnud. Kõik aktiivsemad töölised vallandati. Sellega kasvas niigi juba suur töötute armee veelgi.

2. Virumaa talurahva võitlus 1906.-1907.aastal.

Üldine poliitiline olukord riigis, töölisliikumise jätkumine, eriti aga Narva tööliste revolutsioonilise liikumise uus tõus 1906.aasta suvel, Vene-Jaapani sõjast revolutsioonililiselt meelestatud demobiliseeritute tagasijõudmine, sõjalis-politseilise terrori jätkumine jne., kõik see avaldas revolutsioonilist mõju ka Virumaa talurahvale.

Ohjeldamatute repressioonide kõrval suurendasid mõisnikud talupoegade ja mõisatööliste majanduslikku rõhumist. Neid trahviti igal tühisemal põhjusel. Rahutusi ettetulnud valdadele pandi peale tasuta sunduslikud töökohustused mõisnike heaks, tõsteti

---

1 "Uus Virulane" nr.105, 12.mai 1907.
2 "Sõnumed" nr.119, 30.mai 1907.
3 "Sõnumed" nr.121, 2.juuni 1907; "Postimees nr.122, 1.juuni 1907; "Sõnumed" nr.123, 5.juuni 1907; "Õigus" nr.5, 12.juuli 1907.

raha- ja teorenti. Selle tõttu talupoegade niigi ränk orjus muutus veelgi raskemaks. Lisaks sellele tabas Virumaad 1905. aasta suvel põua tõttu viljaikaldus, mis avaldas mõju ka 1906.aasta külvile. Kuna seemnefondid olid väikesed, ei olnud ka sel suvel suurt saaki loota.

Valitseva sõjalis-politseiliku terrori tõttu ei olnud suuremad talurahvarahutused võimalikud. See aga ei tähenda, et talurahva viha mõisnike ja tsaarivalitsuse vastu oleks jahtunud. Vastupidi - see kasvas veelgi. Need põhjused, mis viisid talurahva 1905.aastal võitlusesse, eksisteerisid edasi ning võtsid veelgi reljeefsemad vormid. Seetõttu tugevnes valdades illegaalne liikumine. Sellest annavad tunnistust illegaalsete bolševistlike lendlehtede levik, reeturite uste ja majaseinte katmine punase värvi laikudega ja käejälgedega ning teised taolised protestiavaldused. Selliselt tuletati parunitele ja parunite käsilastele meelde nende veretööd ning tõotati kättemaksu.

Rööbiti illegaalsete avaldustega lõid ~~siin-seal~~ välja legaalsed võitlusvormid. Siin ja seal pisteti mõnele mõisahoonele "punane kukk" räästasse. Nii põles 25.jaanuari ööl 1906.aastal Härmumäe mõisas rehi 400 puuda heinte, 2200 puuda õlgede ja 7 töövankriga maani maha. Mõisnikule tekitatud kahjusumma ulatus 31000 rublale.[1] Laialdase ulatuse võtsid põletamised Narva ümbruses, seoses Narva tööliste streigiliikumisega 1906.aasta suvel. Selle kohta kirjutab "Kaja" Narva-Jõesuust: "Ei lähe peaaegu ühtegi ööd mööda, kui mõnd tulekahju ei oleks."[2] 21. juulil põletati Narva-Jõesuu rajoonis Hungerburgis maha 2 küüni, 2 metsas olevat suvilat ja üks elumaja.[3] Iseloomulik on see, et kui 1905.aastal hävitati peamiselt mõisnike vara, siis 1906.aastal lisandub sellele veel kulakute talude ja kõrvalhoonete põletamine, kelles karistusselkade võimutsemise ajal talupojad ära tundsid oma verivaenlased.

Tekkisid üksikud kokkupõrked sõjaväeosade ja politseinikega. Üks selline kokkupõrge elanike ja soldatite vahel leidis aset mais Jõhvi viinapoe ees.[4] Raudteejaamades leidsid aset päris korralikud löömingud Vene-Jaapani sõjast tagasipöördunud demobiliseeritute ja sinna "korda pidama" saadetud sandarmite

---

1 "Päevaleht" nr.33, 4.veebruar 1906.
2 "Kaja" nr.11, 22.juulil 1906.
3 Sealsamas.
4 "Vaatleja" nr.17, 24.mail 1906.

ning madruste vahel. Näiteks Rakvere jaamas 1.ja 2.märtsil.[1]

Veebruari lõpul toimus Palmse valla talupoegade koosolek, kus valiti kolmeliikmeline saatkond Riiga Baltimaade kindralkuberneri juurde nõudma, et sõjaseadus ära kaotataks.

Kui saadikud Riiga jõudsid, laskis kindralkuberner Sollogubi neile öelda, et asi temasse ei puutu, vaid käivat Eestimaa kindralkuberneri Sarantšovi alla. Saadikud sõitsid Riiast Tallinna, kus neil Tapa preestri Jansoni eestkostmisel õnnestus kiri kubernerile edasi anda. Kuid mingisugust abi talupojad sellest ei saanud. Saanud teada saadikute saatmisest, sõitis Rakvere sõjaringkonna ülem Maksimov Palmsesse, nõudis algatajate väljaandmist ja saadikute telegraafi teel kohest tagasikutsumist. Kuna saadikute tagasikutsumine osutus võimatuks, käskis Maksimov nad kohe pärast tagasijõudmist Rakverre enda juurde tulla. 2. märtsil, kui saadikud Maksimovi juurde läksid, määrati neile igaühele 100 rubla trahvi tasumise tähtajaga 3 päeva.[2]

Maatöölised avaldasid mõisnikele uute orjastavate tingimuste pealepanemise puhul visa vastupanu. Sellele vastasid mõisnikud aktiivsemate mõisatööliste vallandamisega. Vallandatud mõisatöölised siirdusid teistesse kubermangudesse tööd otsima. Kuna Stolõpini agraarreform nägi ette talurahva, eriti maata ja vähese maaga talupoegade ümberasustamist intensiivsema talurahvaliikumisega piirkondadest Vene riigi kaugematesse osadesse, forsseeris isevalitsus igati väljarändamist. Suurenes emigratsioon Ameerikasse. Kuna välja rändasid ja asusid ümber kõige aktiivsemad talupojad ja mõisatöölised, oli see üheks vahendiks revolutsioonilise liikumise lõplikuks lämmatamiseks.

Peamine küsimus, mille ümber käis valdades terav legaalne võitlus, oli maaküsimus. Selle võitluse etteotsa püüdsid astuda kodanlikud ja väikekodanlikud parteid ja kasutada talurahva maanõudmist ära endi huvides.

Peale ajakirjanduse veergudel üksteise kõige tooremate sõnadega sõimamise ja ohjeldamatu demagoogia leidis maaküsimuses aset terav kokkupõrge 25.juunil 1906.aastal Rakveres "Ööbiku" seltsi saalis toimunud Virumaa ja Järvamaa valdade asêmike nõupidamisel. Sellest nõupidamisest võtsid osa 31 saadikut 21 Virumaa vallast ja 6 saadikut 4 Järvamaa vallast. Tööliste, mõisa-

---

1 "Eestlane" nr.11, 11.märts 1906.
2 "Päevaleht" nr.11, 10.jaanuar 1906.

tööliste ja vabadike esindajaid osa võtta ei lubatud. Maaküsimuse arutamine võttis juba algusest peale väga tormise iseloomu.

"Eduerakond", kes kaitses maa eraomandi säilitamist, oli mobiliseerinud nõupidamisele kogu oma "kuldsuude" staabi. Nii võtsid nõupidamisest osa I Riigivolikogu saadikud J.Tõnisson ja O.Rütli (Liivimaa kubermangust) ja A.Lubi (Eestimaa kubermangust). Teine Eestimaa kubermangu saadik, sots Hellat puudus nõupidamiselt.

Algul võttis sõna J.Tõnisson, kes püüdis anda ülevaate I Riigiduuma erakondade agraarseaduse eelnõude projektist. Ta kaitses südilt "Eduerakonna" seisukohti ja kritiseeris trudovikkide maaeraomandi osalise kaotamise programmi ning trudovikkide pahempoolse tiiva (esseeride) täieliku maaeraomandi kaotamise programmi. Kogu Tõnissoni kõne oli niivõrd segane, et kuulajatel oli võimatu aru saada, millised täpsed nõuded üks või teine partei maaküsimuses esitas. Tõnissoni sõnavõttu katkestati valdade esindajate poolt kogu aeg teravate vahelehüüetega.

Valla esindaja Kauks, väljendades talupoegade üldist meeleolu, ütles, et "rahva ülem soov on maa olgu riigi. Eraomand on kapitali asi." Selle peale paiskas mõisnike ja kulakute huvide kaitsja Tõnisson sarkastselt välja oma põlastava suhtumise talurahva hädadesse, öeldes: "Maa andmine ei ole mitte vaestemaja asi, kuhu kõik vaesed ja viletsad kokku kogutakse." "Eduerakondlane" Rütli, kes ujus Tõnissoni kiilvees, väitis, et kusagil riigis polevat maad ühtlaselt jaotatud ja lisas: "Igaüks ei või maad saada, seda ütleb mõistus." Samuti kaitses Tõnissoni seisukohta Lubi, püüdes tõestada, et autonoomiat ei saavat olla ilma eraomandita. "Eduerakondlastest" I Riigiduuma saadikute vastu astusid südilt välja suur osa valdade esindajaid, nõudes maaeraomandi kaotamist. Tõnissoni ja tema pooldajate katsele kuulutada "Eduerakonna" mustasajaline maaprogramm kogu Virumaa ja Järvamaa talupoegade tahteavalduseks vastas Ambla esindaja Inglist: "Et siin ainult ühe klassi soove avaldatakse ja teisi mitte tähele ei panda, siis soovin ma, et seda koosolekut mitte rahva saadikute koosolekuks ei peeta, ega neid soovisid rahva soovideks ei loeta." Selle peale kostsid saalist hüüded: "Meie anname küll oma healed, aga mitte rahva healed!" Tõnisson, vihale ärritatud, et tal ei läinud korda "Eduerakonna"

talupoegadevaenulikule maaprogrammile "rahva tahte" silti külge kinnitada, asus valla esindajate kõige toorema ähvarduse teele. Demonstreerides liigne kord oma ustavust tsaarivalitsusele ta ütles: "Siin on usaldusmehed koos, s.o. ustavad mehed! Kui nüüd keegi ârvab, et ta selle usalduse vääriline ei ole, siis oleks parem, kui ta siia ei oleks tulnud."[1] Koosoleku meeleolu läks sedavõrd tuliseks, et valdade esindajad lahkusid, ilma et eduerakondlased oleksid saavutanud edu.

Rahvahulgad veendusid oma kogemuste najal üha enam, et mistahes seadused ja mistahes valitud esindajad on null, kui neil ei ole võimu. Ka kõige pimedam maamees hakkas aru saama, et pole tarvis duumat, kui rahval ei ole võimu. Sellepärast suhtusidki Virumaa talupojad, kes pealegi olid repressioonidest väsinud, II Riigiduuma valimistesse väga lõiult.

3. II Riigiduuma valimiskampaania.

Põhimiseks legaalseks võitlusvormiks kujunes 1906.aastal aga II Riigiduuma valimiskampaania.

Eduerakonna ja väikekodanlike parteide agitatsiooni tõttu panid petetud talupojad üsna suuri lootusi I Riigiduumale, arvates, et see seadusandlikus korras tõepoolest hakkab nende olukorda parandama ning annab maatameestele ja mõisatöölistele maad. Enne aga veel, kui talurahvas suutis veenduda I Riigiduuma tõelises olemuses, saatis tsaarivalitsus selle 1906.aasta suvel laiali ja kuulutas välja II Riigiduuma valimised.

Duuma laialisaatmine kinnitas bolševike seisukohti, kes hoiatasid, et ei tohi end lasta petta duuma konstitutsioonilisest välimusest ja end 1906.aasta teise veerandi vene poliitika "konstitutsioonilisest kestast" kaasa kiskuda. Kõik see, mis Bolševikud kadetliku duuma kohta olid kirjutanud ja rääkinud, leidis duuma laialisaatmisega hiilgava kinnituse.

I Riigiduuma laialisaatmine mõjus Virumaa talupoegadele üsna rusuvalt. "Kõik kes seni ei tea mis head riigivolikogult ootasivad ja usKusivad, on nüüd viimase lootuse ja usu parandus-

---

1 "Vaatleja" nr.45, 28.juuni 1906.
"Postimees" nr.146, 1.juuli 1906.

tesse kaotanud,"[1] kirjutas sel puhul "Päevaleht".

II Riigiduuma valimisseadust formaalselt ei muudetud, kuid valimiste ajal kärbiti tööliste ja talupoegade valimisõigusi mitmesuguste kitsendustega veelgi.

Nii oli Rakvere linnas 5800 elanikust 1433-l valimisõigus, seega 400 vähem kui I Riigiduuma valimistel. Valijate arvu vähenemine Rakveres oli tingitud peamiselt raudteelaste valimisõiguste kitsendamisest. Kui eelmistel valimistel raudteelaste hulgas oli ca 500 valijat, siis nüüd kõigest 98. Need 1433 valijat jagunesid järgmiselt: kroonukorteri õigusega - 300, äriomanikke - 450, isikliku ärimaksu õigusega - 105, seisuslikes asutustes teenijaid - 83, riigiteenistuse õigusega - 125, raudteeteenistuse õigusega - 98, liikumata varanduse omanikud - 160, enam kui ühe õigusega - 157.[2]

Nagu nendest arvudest nähtub, moodustasid äriomanikud ja ametnikud rõhuva enamiku valijatest. Valimisõiguslike hulka Rakveres ei pääsenud ükski tööline.

Valdades said peale mõisnike valimisõiguse veel kulakud ja jõukad talupidajad. Mõisatöölistel hääleõigust ei olnud. Tsaariaegne valimisseadus nägi ette, et valida saavad kõik talupojad: 1) kellel valla piirides talukoht on, 2) kõik valla piirides olevate veskite ja talukohtade omanikud, kui need valla nimekirjas ei ole, 3) valla piirides elavad rentnikud, kelle maavaldus ei ole alla 3 dessatiini tulunduslikku maad ja kui see koht mõisast müügi läbi eraldatud ei ole.

Narvas oli 36000 elaniku kohta ainult 3000 valijat.[3]

Eesti kodanlus ülistas oma ajakirjanduses igati "konstitutsioonilist monarhiat", parastas repressiooni ohvriks langenud töölisi ja talupoegi ning manitses rahvahulki alistuma "seaduslikule vabadusele". Nii kirjutas "Päevaleht" töölisi ja talupoegi mõnitades: "Siiamaale hõiskasivad kõik, ja kes midagi julges õigust ütelda, see oli ikka tagurlane. Nende juhtsõna oli: kõik lööge maha! Aga nüüd on igal ühel vesi ahjus."[4]

II Riigiduuma valimisel blokeerus Virumaal "Eduerakond" balti parunitega. "Eduerakond", kes püüdis teha kõik, et Virumaa saadikutena oma mehed Riigiduumasse saata, seadis oma kandidaatidena üles parun Stackelbergi, kodanlased Uuli ja Tamme ning

---

1 "Päevaleht" nr.153, 15.juuni 1906.
2 "Sõde", 17.oktoober 1906.
3 "Kiir", nr.1, 15.detsember 1906.
4 "Päevaleht" nr.173, 9.august 1906.

Speek'i - Narvast. "Eduerakonna" kõige südamlikumatest sõprussidemetest parunitega kõneleb see fakt, et balti sakslased oma iseseisva nimekirjaga ei esinenud, vaid toetasid "Eduerakonna" kandidaate.

Bolševikud, olles boikoteerinud I Riigiduumat, mille valimised kuulutati välja revolutsiooni tõusu perioodil, otsustasid II Riigiduuma valimisest osa võtta. I Riigiduuma kogemused näitasid, et duuma kõnetooli saab edukalt ära kasutada tsarismi ja liberaalse kodanluse paljastamiseks ning illegaalse töö ühendamiseks legaalse tööga. "Ajalugu on näidanud," kirjutas Lenin, "et kui duuma kokku tuleb, avaneb võimalus tehä kasulikku agitatsiooni tema seest ja tema ümber; et revolutsioonilisele talurahvale lähenemise taktika konstitutsiooniliste demokraatide vastu on duumas võimalik."[1]

Just nendel põhjustel kasutasid bolševikud duuma laialisaatmist kui põhjust üldrahvalikule ülestõusule kutsumiseks, kasutades selleks ära ka II Riigiduuma tribüüni.

Vladimir Iljitš omistas II Riigiduuma valimiskampaaniale erakordselt suurt tähelepanu kõigis selle astmetes. Ta näitas, et proletariaat peab astuma võitlusesse mõisnikliku ja kodanliku kontrrevolutsiooniga ka duumakampaania pinnal, kusjuures valimis- ja duumakampaania põhilisteks ülesanneteks on: 1) selgitada rahvale, et proletariaadi ja talurahva nõudmiste elluviimise vahendiks duuma ei kõlba sugugi; 2) et poliitiliste vabaduste teostamine parlamentlikul teel, niikaua kui reaalne võim on tsaarivalitsuse käes, on võimatu, selgitada relvastatud ülestõusu, ajutise revolutsioonilise valitsuse ja üldise, otsese, ühetaolise ja salajase hääletamise alusel valitava asutava kogu vajalikkust; 3) liberalismi ohtlikkuse paljastamine.[2]

Vastupidiselt menševikele, kes nõudsid sotsiaaldemokraatide blokeerumist kadettidega, oli Lenin kategooriliselt valimiskampaanias igasuguse blokeerumise vastu. Ja seda kahel põhjusel: Töölispartei suur ajalooline ülesanne on kaasa aidata töölisklassi iseseisva poliitilise partei loomisele. Seda üritust kahjustavad aga blokid teiste parteidega, eriti kadettidega. Teine suur ülesanne on vabastada laostuva, kiratseva, hukkuva linnaväikekodanluse ja talurahva hulgad liberaalse kodanluse ideede ja eel-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 11.kd., lk.125.
2 V.I.Lenin, Teosed, 11.kd., lk.273-274.

arvamuste mõjust, seda üritust kahjustab samuti blokeerumine teiste parteidega.[1]

Vastavalt Lenini õpetusele esinesid Narva bolševikud valimistel iseseisvalt, sõlmimata kokkuleppeid ühegi teise parteiga. Sotsiaaldemokraatlike kandidaatide peamisteks vastasteks olid siin "eduerakondlased".

Jubâ 1906.a. viimastel kuudel alustas VSDTP Narva komitee aktiivset valimiseelset selgitustööd tööliste seas. Novembris-detsembris levitati hulgaliselt lendlehti, milles kutsuti töölisi üles II Riigiduuma valimisest osa võtma selleks, et "valitsuse võim saaks praeguste valitsejate käest ära kistud ja kokku kutsutud seadusandlise kogu kätte antud."[2] Novembri keskel väljaantud lendlehes kutsuti töölisi oma hääli andma sotsiaaldemokraatlike kandidaatide poolt järgmiste sõnadega: "On vaja valida sotsiaal-demokraate, sest nemad kaitsevad kõikjal ja alati kogu proletariaadi huve."[3]

VSDTP Narva komitêe aktiivse valimiseelse selgitustöö tulemusena saavutati see, et 14.jaanuaril toimunud volinike valimised lõppesid kõigis Narva vabrikutes bolševike hiilgava võiduga. Kreenholmi vabrikus said sotsiaaldemokraatlikud kandidaadid 795 ja 779 häält eduerakondlastele antud 115 ja 87 hääle vastu. Lina-, kalevi- ja malmivabrikutes, samuti raudteel valiti volinikeks peaaegu ühel häälel sotsiaaldemokraadid.[4]

Narva ja Jamburi linnad said õiguse valida ühe valijameheh. Kandidatuuri ülesseadmisel ja valimiseelseil koosolekuil avaldasid Narva töölised suurt poolehoidu sotsiaaldemokraatlikule kandidaadile Glubakovile.[5] Valimispäeva eel aga kustutati Glubakov kubermangu komisjoni poolt ebaseaduslikult nimekirjast. Selle tõttu paljud töölised boikoteerisid valimisi.[6] Kartes tööliste väljaastumist ei julgenud kubermangu komisjon kõige enam hääli saanud kadettide kandidaati Solotavinit kinnitada ja Peterburis 6.veebruaril toimunud valimised toimusid ilma Narva-Jamburi valijameheta.

Kuivõrd talurahva kõige elulisem küsimus külas oli maaküsimus, siis on arusaadav, et duuma valimiseelse võitluse naelaks

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 11.kd., lk.387.
2 "Kaja" nr.44, 15.november 1906.
3 ETUAM, f.102, nr.6 s.ü.6, osa 2., 1906, l.34.
4 "Kiir" nr.9, 2.veebruar 1907.
5 "Kodumaa" nr.8, 29.jaanuar 1907.
"Sõnumed" nr.nr.17, 20 ja 26, 1907.
6 "Uus Virulane" nr.27, 1907.

oli agraarküsimus.

Artiklis "Maaküsimus ja võitlus vabaduse eest" näitas V.I.Lenin, et I Riigiduumas esitati maaküsimuse arutamisel peamiselt kaks lahendust: kadettide lahendus ja "trudovikkide", s.o. talurahva saadikute lahendus. Kadetid, olles pooleldi mõisnike partei, püüdis kaitsta mõisnike huve, piirdudes ainult poolikute järeleandmistega talupoegadele. Kadetid püüdsid kaitsta suurt eramaavaldust, mitte nõustudes kõigi mõisamaade võõrandamisega talurahva kasuks. Kaitstes mõisamaade ostmist talupoegade poolt riigi vahendusel, püüdsid kadetid muuta talurahva ladvikut "korraparteiks". Nagu Lenin veenvalt tõestab, viib maa väljaõst selleni, et tugevdada rikkaid talupoegi vaeste arvel, killustada talurahvast, nõrgendada selle killustamisega talurahva võitlust täieliku vabaduse ja kogu maa eest. "Väljaost tähendab seda, et jõukad talupojad m e e l i t a t a k s e ü l e vabaduse ürituse juurest v a n a v õ i m u poole.[1]

"Trudovikid" seisid poolel teel: kadettide ja esseeride parteide vahel. Esseerid, kajastades pisiperemeeste unistusi, nõudsid maa eraomandi kaotamise teel kaotada ka erinevus rikaste ja vaeste vahel. Seega kaitsesid esseerid maaküsimuses väikekodanlikku utopistlikku sotsialismi.

Nende kahe maaküsimuse lahenduse suhtes märkis VSDTP IV kongressi resolutsioon täiesti õigesti, et "kodanlikud parteid püüavad kasutada ja endile allutada talurahvaliikumist - ühed (sotsialistid-revolutsionäärid) utopistliku väikekodanliku sotsialismi eesmärkidel, teised (konstitutsioonilised demokraadid) eesmärgiga säilitada teatud määral suur eramaavaldus ja, rahuldades järeleandmistega talurahva omanikuinstinkte, nõrgendada samal ajal revolutsioonilist liikumist."[2]

Iseloomustades esseerlikku maaprogrammi kirjutas Lenin: "Need projektid täidavad päid unistuste prahiga headest ülemustest, kuna vanad metsikud ülemused kogu oma piiramatu võimuga jätavad alles."[3]

"Trudovikkide" viga seisnes selles, et neid ei huvitanud maareformi teostamise küsimus, vaid kõikide võrdne õigus maale.

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 10.kd., lk.408.
2 КПСС в резолюциях и решениях съездов конференций и пленумов ЦК, часть 1, стр.125.
3 V.I.Lenin, Teosed, 10.kd., lk.410.

Kuid just maareformi teostamise küsimusest sõltub, kas talupojad saavad vabaks mõisnike ikkest või ei.

Selle vastu bolševike maa natsionaliseerimise ja väljaostuta võõrandamise programm taotles tsaarivõimu likvideerimist revolutsioonilisel teel. Seega sidusid bolševikud maa natsionaliseerimise küsimuse seosesse tsarismi kukutamise küsimusega.

Töölisklassi huvid nõudsid talurahva võitluse kõige üksmeelsemat toetamist, sellepärast bolševikud võitlesid otsustavalt kadettide reetliku programmi vastu ja hoiatasid talupoegi petliku "võrdsustamise" lootuse eest, toetades talurahva võitlust kogu maa täielikuks natsionaliseerimise ja mõisamaade konfiskeerimise eest isevalitsuse kukutamise teel.

Eesti kodanlik-natsionalistlik "Eduerakond" esines duuma valimiskampaanias oma programmiga, mis oluliselt ei erinenud kadettide programmist. "Eduerakond" nõudis ainult osalist sundvõõrandamist väljaostu alusel, ollês maa natsionaliseerimise vastu. Selline maa väljajagamise küsimuse püstitamine ja teostamine vana võimu poolt ei tähendanud muud kui 1861.a. reformi uut väljaannet. See oli mõeldud mõisnike ja kodanluse, mitte aga talurahva huvides. Kui maa jääb mõisnikule - jäävad teorent ja orjus püsima, "jäävad püsima puudus ja miljonite talupoegade alalised näljahädad," õpetas Lenin.[1]

Talupojad, vastupidi "Eduerakonna" programmile, nõudsid, et võõrandataks tasuta mõisamaad ja kogu maa riigis kuulutataks talupoegade omandiks, et neil ei oleks vaja enam teol käia ega mõisale renti maksta.

Virumaa valdades käis äge võitlus "Eduerakonna" ja trudoviklik-esseerliku programmi pärast. Bolševistlikku agraarprogrammi siin ei esitatud. Laiad talupoegade hulgad, kes kestvatest repressioonidest olid väsinud ja kaotanud igasuguse usu "seadusandlikul teel" mingisuguseid paremusi saada, suhtusid valimistesse äärmise loidusega. Kajastades rahva meeleolu valimiste suhtes kirjutab "Päevaleht" Viru-Jakobist: "Eelolevad riigivolikogu valimised ei avalda rahva peale kaugeltki seda mõju, mis nendelt oodata võis. Umbusaldusega vaadatakse iga uuenduse katse peale,"[2] ja Rakverest: "Praegune sõjaseadus mõjub linna, kui ka maa elanikkude peale rõhuvalt ja rasket mõju avaldab ka riigi-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 12.kd., lk.244.
2 "Päevaleht"nr.13, 12.jaanuar 1907.

volikogu valimiste ülesandmise peale, sest et paljud kardavad endid sellepärast üles anda, et neid ehk sunnitakse teatud isikutele heali andma."[1]

x x
x

1907.aasta suveks lämmatati Narva tööliste ja Virumaa talurahva ligi kolm aastat kestnud mehine revolutsiooniline liikumine valitsuse äärmiste survevahenditega lõplikult. Virumaa tööliste ja talurahva, nagu kogu Venemaa tööliste ja talurahva võitlus tsaariisevalitsuse, mõisnike ja kapitalistide vastu lõppes lüüasaamisega. 3.juulil 1907.a. saadeti II Riigiduuma laialt. Algas sünge Stolõpini reaktsiooniajajärk. Kogu maa kattus "Stolõpini kaelasidemetega", vanglad täitusid revolutsioonist osavõtnud tööliste ja talupoegadega. Maal märatsesid "mustasajalaste" jõugud. Siberis, Kaukaasias ja Balti kubermangudes jätkasid verist arveteõiendamist karistusekspeditsioonid.

Kuid tööliste ja talupoegade rängad kaotused ei olnud asjatud. Tööliste ja talurahva veri polnud valatud ilmaasegu. Kolme revolutsiooniaasta jooksul tegid töölised ja talupojad läbi niisuguse kogemusrikka poliitilise kooli, mida nad poleks läbi teinud hariliku rahuliku arengu korral aastakümnete jooksul.

1905.-1907.a. revolutsiooni käigus kaotasid töölised ja talurahvas lõplikult usu "heasse tsaari". Rahvas jõudis arusaamisele, et niikaua kui püsib tsaarivalitsus ja mustasajaline riigiduuma, ei ole neil oma olukorra paranemist loota.

Revolutsioon näitas, et kodanlus otsib liitu mitte rahvaga tsaarivalitsuse vastu, vaid tsaarivalitsusega rahva vastu. Samuti näitas revolutsioon, et kodanlik-demokraatliku revolutsiooni juhiks saab olla ainult töölisklass, töölisklassi liitlaseks, kõigist kõikumistest hoolimata, saab olla ja peab olema talurahvas.

Revolutsioon näitas, et tööliste ja talurahva võitlus on edukas ainult siis, kui seda organiseerib ja suunab eesrindliku revolutsioonilise teooriaga relvastatud marksistlik partei, kes on tugev oma moliitsuse, tahteühtsuse ja raudse proletaarse distsipliini tõttu.

---

1 "Päevaleht" nr.13, 12.jaanuar 1907.

Revolutsiooni lüüasaamise põhjused ja ajalooline tähtsus.

Kuivõrd revolutsioonilist liikumist Virumaal ei saa vaadelda omaette nähtusena, vaid kui esimese vene suure kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lahutamatut koostisosa, tuleb selle kaotuse põhjusi analüüsides lähtuda neist üldistest tingimustest, mis põhjustasid esimese vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lüüasaamist.

1) Nii nagu 1905.-1907.a. revolutsiooni tervikuna, oli üheks tähtsamaks kaotuse põhjuseks ka Virumaal kindla liidu puudumine töölisklassi ja talurahva vahel. Talurahvahulgad ei osanud veel küllaldaselt hinnata liidu vajadust linna- ja maaproletariaadiga ega aktiviseerinud võitlust siis, kui Narva ja Tallinna töölised arendasid intensiivset võitlust kapitalistide ja tsaariisevalitsuse vastu. Kuigi talupoegade liikumine 1905.aastal kevadel ja suvel oli küllaltki aktiivne, toimusid nende väljaastumised ilma koordineerimata ja üksteisest eraldatult. Talupojad võitlesid peamiselt oma vihatud mõisnike vastu, kaotades üldise klassivõitluse perspektiivi. Nad ei saanud aru, et nende olukorda saab parandada ainult esimese mõisniku - tsaari kukutamise ja demokraatliku vabariigi kehtestamise teel. Sellega ongi seletatav, et talupojad 1905.a. kevadel ja suvel oma pealootuse panid petitsioonikampaaniale, lootes, et tsaar nende palveid kuulda võtab ja nende olukorda parandab. Kaotanud lootused palvekirjade jõusse, haarasid nad päästerõngana kinni mustasajalisest riigiduumast, mitte aga revolutsioonilisest võitlusest käsikäes proletariaadiga.

Narva ja Tallinna töölised omalt poolt tegid väga vähe, et talupoegi revolutsioonilisse võitlusesse kaasa tõmmata. Tõsi küll, Narva töölised püüdsid luua sidemeid Jõhvi, Vaivara, Iisaku ja Lüganuse kihelkondade talupoegadega, kuid need sidemed jäid nõrgaks ja ei ulatunud läänepoolsetesse kihelkondadesse. Eesti suurema tööliskeskuse Tallinna revolutsioonilise proletariaadi mõju Virumaa talurahvaliikumisele oli väike. Kunda ja Aseri töölised olid madala klassiteadlikkusega, halvasti organiseeritud ja ei etendanud revolutsioonis märgatavat osa.

2) Talupoegade vähene poliitiline küpsus avaldas oma mõju ka sõjaväe käitumisele, kes oma rõhuvas enamikus olid solda-

tisinelitesse riietatud talupoegade pojad ja seega "vabriku katlas läbi keetmata". Üksikutes sõjaväeosades oli küll kõikumisi ja väljaastumisi (soomuslaev "Potjomkin", Kroonlinna ja Sevastoopoli madrused, Rostovi ja Astrahani põlgud Moskvas, ristleja "Pamjat Azova" Tallinnas jne.),kuid oma enamuses jäi sõjavägi tsaarile ustavaks. Töölised ja talupojad pidasid aga liiga vähe võitlust sõjaväe endi poole võitmiseks ja ideeliseks "läbitöötamiseks". Analüüsides Moskva ülestõusu õppetunde toob V.I.Lenin oma samanimelises artiklis näited selle kohta, kuidas oleks pidanud sõjaväge "läbi töötama" Strastnaja väljakult ja Presnjalt, samuti Dubassovist mahajäämise kohta. Ta kirjutab: "Malahhov jõudis kohale, meie aga ei jõudnud, kuigi meie ülestsutsel kahe päeva jooksul astus välja 150.000 inimest, kes oleksid võinud ja pidanud organiseerima patrullimist tänavail. Malahhov piiras soldatid tragunitega ümber, meie aga ei piiranud Malahhoveid bombistidega."[1] Ka Virumaal Richterid, Timofejevid ja Maksimovid "jõudsid kohale", aga töölised ja talupojad "ei jõudnud". Eriti on see maksev Narva linna kohta, kus sõjaväeosades oli üsna tugevaid kõikumisi, aga ka Jõhvi jt. valdade kohta. Selle tõttu jäi sõjavägi tööriistaks tsaarivalitsuse käes tööliste ja talupoegade vastu, mitte aga tööliste ja talupoegade poolel mõisnike, kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu.

3) Ka töölised ise ei tegutsenud üheaegselt. Mahajäänumad kihid võtsid aeglasemalt hoogu ja asusid võitlusesse alles siis, kui eelväesalgad olid juba puruks löödud. Eri kohtades eri aegadel toimunud väljaastumised võimaldasid tsaarivalitsusel tema käes olevate jõududega manööverdada. Isegi sama linna piirides ei toimunud kõigi tehaste tööliste väljaastumised üheaegselt. Nii ka Narvas ühe vabriku töölised sageli alustasid siis, kui teise vabriku tööliste vastupanu oli juba murtud. 1906.aasta suvel, kui Narva töölised tegid katse revolutsioonilaine uuesti kõrgele tõsta, ei tulnud suurem osa Tallinna ja teiste Eesti linnade töölisi vajalikul määral kaasa.

4) Marksismi-leninismi klassikud õpetavad, et töölisklass suudab revolutsioonilises võitluses võita ainult sel juhul, kui seda võitlust juhib ja suunab proletariaadi partei. 1905.-1907. aastal aga puudus monoliitne töölisklassi partei. VSDTP oli lõhestatud kaheks: bolševikeks ja menševikeks. Kui bolševikud pida-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 11.kd., lk.152.

sid järjekindlat revolutsioonilist joont ja kutsusid töölisklassi tsarismi kukutama, siis menševikud oma oportunistliku taktikaga tõmbasid vähemteadlikke töölisi revolutsioonist eemale, lõhestades seega proletariaadi jõude. Sellepärast ei astunud töölised revolutsioonis alati välja üksmeelselt ja töölisklass ei suutnud täita tõelise revolutsiooni juhi ülesandeid.

Narva parteiorganisatsioon oli väikesearvuline ja nõrk. See konsolideerus alles revolutsiooni käigus. Kuigi siin oli väike grupp andunud revolutsionääre, ei suutnud nad töölishulki liikuma panna. Föderalistid, nn. "vaasimehed" aga püüdsid kõigiti lõhkuda tööliste ühisrinnet ja juhtida vähemteadlikud töölised kodanlik-natsionalistlike reformide teele. Virumaa valdades parteiorganisatsioonid puudusid ja seepärast sotsiaaldemokraatia mõju oli minimaalne.

Kasutades sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni nõrkust, püüdsid kodanlikud parteid mürgitada töölisi ja talupoegi natsionalismi mürgiga, neid pettuse, meelituste ja äraostmisega allutada oma mõjule. Nii andsid kadetid Narva linavabriku streigi ajal kannatavatele töölistele isegi rahalist abi. Tööliste esindajaid kutsuti härraste korteritesse teele, kus neid kostitati kookidega, anti nõu "mitte revolutsiooni" teha, laimati Peterburi töölisi ja soovîtati Narva töölistele Inglismaa töölistest eeskuju võtta, kus töölised ja kuningas rahulikult kõrvuti elavat.[1]

5) Töölisklass ja talurahvas ei arvestanud küllaldaselt Lenini õpetusega võitlussalkade organiseerimise, väljaõpetamise ja relvastamise osas. Revolutsiooni võitlusarmee oli nõrk. Võitlussalku organiseeriti vähe, need olid halvasti relvastatud. Kuid paljaste kätega relvastatud jõudude vastu võidelda oli raske, kaotused suured. Kus relvastatud salgad olidki olemas, asuti rohkem kaitseseisukorda ega teostatud küllalt aktiivselt pealetungi taktikat. "Kaitseleasumine on iga relvastatud ülestõusu surm..."[2] õpetab K.Marx.

6) Revolutsiooni vastu seisvad tsarismi jõud olid veel küllalt tugevad. 1905.a. septembris sõlmis tsaarivalitsus Jaapaniga rahu. See kindlustas mõnevõrra tsaari positsioone ja andis talle võimaluse Jaapani rindelt vabanenud jõud paisata

---

1 "Proletaarne revolutsioon Eestis", 1926, nr.1, lk.14.
2 K.Marx, "Ajaloolised esseed", lk.95.

revolutsiooni vastu. Rahvusvaheline imperialistlik kodanlus, kes tundis hirmu Venemaale mahutatud hiigelsuurte kapitalide ja tohutute kasumite kaotamise ning revolutsioonilaine Euroopasse kandumise pärast, abistas tsarismi revolutsiooni mahasurumisel suurte laenude andmise teel. Saksa keiser seadis valmis suure armee, et vajaduse korral vene revolutsiooni vastu "euroopa gandarmi" osa mängida.

Nii ei olnud objektiivsed tingimused revolutsiooni võiduks veel valminud ja selle lüüasaamine osutus paratamatuks. Vaatamata sellele oli 1905.-1907.aasta revolutsioonil Venemaa, sealhulgas ka Eesti rahva edasisele arengule hiigelsuur tähtsus.

"Esimene Vene revolutsioon oli suursündmuseks Venemaa ajaloos ja avaldas tohutut mõju meie maa kogu järgnevale arengule, jättes sügava jälje rahva teadvusesse. Revolutsioon innustas kõige laiemaid rahvahulki teadlikule revolutsioonilisele loomingule ja rikastas neid hindamatute poliitiliste kogemustega."[1]

Revolutsioon äratas poliitilisele võitlusele miljonilised massid ja tegi neile praktikas selgeks kõigi klasside tõelised vastastikused suhted. Revolutsiooni käigus õppisid rahvamassid tundma mitte ainult seda, et tsarism on nende kõige esimene verivaenlane, vaid ka kõikide klasside ja parteide tõelist olemust, revolutsioon näitas töölistele ja talupoegadele praktikas, kes on nende sõbrad, kes vaenlased.

Revolutsioon näitas ka Virumaa töörahvale, et eesti kodanlus ja kulaklus, vaatamata natsionalistlikule värvingule, otsib kokkulepet tsaariga ja on kõige tihedamas liidus balti parunitega võitluses töörahva vastu. Luteriusu pastorid aga õnnistavad vägivalda ja rõhumist.

Revolutsioon kinnitas leninliku revolutsiooniteooria õigsust, mille järgi kodanlik-demokraatliku revolutsiooni juhtivaks jõuks saab olla ja peab olema kõige eesrindlikum ühiskonna klass - proletariaat, talurahvas on aga proletariaadi loomulikuks liitlaseks revolutsioonis.

Revolutsiooni käigus sai selgeks, et ainult bolševike partei on lõpuni ustav rahvale ja suudab töölised ning talupojad juhtida võidule mööda revolutsiooni senitundmatuid teid.

"Ägedas võitluses tsarismi vastu aastail 1905-1907 rajati

---

1 Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (Teesid), lk.20.

kindel vundament Venemaa rõhutud rahvaste ühtse revolutsioonirinde loomiseks, kelle eesotsas astus välja kangelaslik vene proletariaat."[1]

Revolutsioon rikastas töölisi ja talupoegi tohutu suurte võitluskogemustega. 1905.-1907.aasta revolutsioon oli V.I. Lenini sõnade järgi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni peaprooviks. "Ilma 1905.aasta "peaproovita" oleks 1917.aasta Oktoobrirevolutsiooni võit olnud võimatu," räägib Lenin oma töös: "Pahempoolne" lastehaigus kommunismis".[2]

Kuid 1905.aasta revolutsiooni tähtsus ei ahendu kaugeltki Venemaa piiridega. Ta omab ka suure rahvusvahelise tähtsuse.

See ei olnud mitte ainult löök Euroopa ja Aasia reaktsiooni kantsi - tsaari-Venemaa pihta, vaid hoop kogu rahvusvahelisele imperialismile. Venemaa proletariaadi ja talurahva kangelaslik võitlus avaldas mõju euroopa proletariaadile. Euroopas suurenes revolutsioonniline liikumine. Veel rohkem pani Esimene Vene revolutsioon lainetama Aasia rahvad.

"Vene revolutsioon kutsus esile liikumise kogu Aasias. Revolutsioonid Türgis, Pärsias ja Hiinas tõestavad, et 1905. aasta võimas ülestõus jättis sügavad jäljed ja et tema mõju, mis ilmneb sadade ja sadade miljonite inimeste tõusujoones minevas liikumises, ei saa hävitada."[3]

1905.-1907.aastal demonstreeris Venemaa proletariaat rahvusvahelise avangardi osa, kelle järgi juba siis hakkasid joonduma teiste maade proletaarlaste read.

---

1 Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (Teesid), lk.20.
2 V.I.Lenin, Teosed, 31.kd., lk.11.
3 V.I.Lenin, Teosed, 23.kd., lk.241.

Kasutatud kirjandus.

I Marksismi-leninismi klassikud.

1. Lenin,V.I. - 183 üliõpilase soldatiks andmine, Teosed, 4.kd., lk.371-376, Tallinn, 1950.
2. Lenin,V.I. - Töölispartei ja talurahvas, Teosed, 4.kd., lk.377-384.
3. Lenin,V.I. - Port Arturi langemine, Teosed, 8.kd., lk.31-38, Tallinn, 1952.
4. Lenin,V.I. - Kaks taktikat, Teosed, 8.kd., lk.126-134.
5. Lenin,V.I. - Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis, Teosed, 9.kd., lk.1-114, Tallinn,1952.
6. Lenin,V.I. - Parlamentarismi mängimine, Teosed, 9.kd., lk.234-248.
7. Lenin,V.I. - Kaitselt rünnakule, Teosed, 9.kd., lk.251-253.
8. Lenin,V.I. - Sankt-Peterburgi komitee juures asuvatele võitluskomiteedele, Teosed, 9.kd., lk.310-312.
9. Lenin,V.I. - Moskva ülestõusu õppetunnid, Teosed, 9.kd., lk.340-348.
10. Lenin,V.I. - Revolutsiooni armee väesalkade ülesanded, Teosed, 9.kd., lk.383-387.
11. Lenin,V.I. - Lahenduse lähenemine, Teosed, 9.kd.,lk.408-414.
12. Lenin,V.I. - Kahe lahingu vahel, Teosed, 9.kd., lk.416-424.
13. Lenin,V.I. - Proletariaat ja talurahvas, Teosed, 10.kd., lk.22-25, Tallinn, 1952.
14. Lenin,V.I. - Maaküsimus ja võitlus vabaduse eest, Teosed, 10.kd., lk.407-410.
15. Lenin,V.I. - Näljahädaliste abistamine ja duuma taktika, Teosed, 11.kd., lk.28-32, Tallinn, 1952.
16. Lenin,V.I. - Moskva ülestõusu õppetunnid, Teosed, 11.kd., lk.148-155.
17. Lenin,V.I. - VSDTP Ülevenemaalisele konverentsile Poola, Lätimaa, St.Peterburgi, Moskva Kesktööstuspiirkonna ja Volgamaa sotsiaaldemokraatide nimel esitatud eriarvamus, Teosed, 11.kd., lk.273-274.
18. Lenin,V.I. - Blokkidest kadettidega, Teosed, 11.kd., lk.280-291.
19. Lenin,V.I. - Kuidas suhtuvad duuma valimistesse kodanlikud parteid ja töölispartei, Teosed, 11.kd., lk.383-387.
20. Lenin,V.I. - Teises riigiduumas agraarküsimuse kohta peetud kõne projekt, Teosed,12.kd.,lk.237-267, Tallinn, 1953.
21. Lenin,V.I.- Maavaldus Euroopa Venemaal, Teosed, 18.kd., lk.16-19, Tallinn, 1953.

22. Lenin,V.I. - "Venemaa agraarküsimuse" olemus, Teosed, 18.kd., lk.54-58.

23. Lenin,V.I. - Tootmise kontsentratsioon Venemaal, Teosed, 18.kd., lk.247-248.

24. Lenin,V.I. - Karl Marxi õpetuse ajalooline saatus, Teosed, 18.kd., lk.543-546.

25. Lenin,V.I. - Ettekanne 1905.a. revolutsioonist, Teosed, 23.kd., lk.226-243, Tallinn, 1953.

26. Lenin,V.I. - Printsipiaalsed seisukohad sõjaküsimuses, Teosed, 23.kd., lk.139-148.

27. Lenin,V.I. - 1917.aasta 4.(17.) märtsi teeside visand, Teosed, 23.kd., lk.277-280.

28. Lenin,V.I. - "Parempoolsuse" lastehaigus kommunismis, Teosed, 31.kd., lk.1-95.

II Abiallikad.

1. Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (Teesid), Tallinn, 1955.

2. Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1952.

3. КПСС в резолюциях с'ездов, конференции и пленумов, 1 часть, М.1955.

4. Landberg,O. - Narva tööliste võitlus 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil. (Auhinnatöö), Tartu 1955.

5. Моосберг,Г.И. - Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Диссертация учёной степени доктора исторических наук.

6. Moosberg,H. - 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis, Tallinn 1955.

7. Moosberg,H. ja Lõhmus,M. - Talurahvaliikumine Eestis 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil, Tallinn 1955.

8. Панкратова,А.М. - Первая русская революция 1905-1907 гг., Москва, 1951.

9. Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллинн 1955.

10. Politseidepartemangu arhiivi andmed 1905.a. Narva organisatsioonide kohta, "Proletaarne revolutsioon Eestis", 1931, nr.11, lk.8-17.

11. Töölisliikumine Narvas aastail 1895-1906, "Proletaarne revolutsioon Eestis, 1926, nr.1, lk.3-21.

12. Vaga[illegible]r,A. - Töölisliikumise esimesed sammud Eestis, Tallinn, 1954.

13. Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, I, II ja III ptk., Tallinn 1952.

III Muuseumi- ja arhiivimaterjalid.

1. Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum Tartus.
   ERA II 32, 522/5(8); ERA II 33, 325 (9); ERA II 73, 133/4(26); ERA II 73, 679/a (4); ERA II 179, 616/20; ERA II 197, 621/4; ERA II 282, 121(377); ERA, Ak 43,24; ERM II 37, 426/7 (21); UTUAM f.102,nr.6, s.ü.6, osa 2, 1906, l.34.

IV Perioodika.

1. Aeg, 1907
2. Eesti Postimees, 1905
3. Eestlane, 1906
4. Elu, 1906
5. Kaja, 1906
6. Kiir, 1906
7. Kodu, 1907
8. Kodumaa, 1906-1907
9. Noorus, 1907
10. Olevik, 1905
11. Postimees, 1905, 1906, 1907
12. Põhjanael, 1907
13. Päevaleht, 1906, 1907
14. Sotsiaaldemokraat, 1906
15. Sõnumed, 1906, 1907
16. Säde, 1906, 1907
17. Teataja, 1905
18. Uudised, 1905
19. Uus Aeg, 1905
20. Uus Virulane, 1907
21. Vaatleja, 1906
22. Vabadus, 1906
23. Valgus, 1905
24. Virulane, 1906
25. Virulase lisa 1906
26. Õigus, 1907.

V Teatmekirjandus.

1. Koguteos Eesti, Tallinn 1926.
2. Richter's Baltische Verkehrs- und Adressbücher, III Band, Estland, 1900 u. 1913.
3. Список населённых мест Эстляндской губернии, Том XVIII, Гор.Ревель, 1913 года.

VI Mälestused.

1. Bühring,H. - Kirjalikud mälestused Kundast, 1923.
2. Leuthold - Kirjalikud mälestused Kundast, 1927.
3. Loi, Mihkel - Isiklikud mälestused Vihulast.
4. Mailep,R. ja Serm - Isiklikud mälestused Kundast.
5. Paalik, Rudolf - Isiklikud mälestused Jõhvist.
6. Rosenberg, Johannes - Isiklikud mälestused V.-Jakobist.

S i s u k o r d.

Sissejuhatus . . . . . lk. 1 - 2

I peatükk. 1905.-1907.aasta revolutsiooni majanduslikud ja poliitilised eeltingimused lk.3 - 34

1. Kapitalismi areng põllumajanduses. Talurahva olukord XX sajandi algul . .lk. 3 - 17
2. Tööstuskapitalismi areng Virumaal. Kaasaegse tööstusproletariaadi tekkimine . . . . . lk.17 - 30
3. Revolutsioonilise liikumise tõus 1905.a. revolutsiooni eelõhtul . . . lk.30 - 34

II peatükk. Virumaa tööliste ja talurahva võitlus 1905.-1907.a. revolutsiooni tõusu perioodil . . . . . lk.35 - 79

1. Revolutsiooniline liikumine Narvas ja teistes Virumaa linnades 1905.a. . . lk.35 - 56
2. Virumaa talurahva revolutsiooniline võitlus 1905.a. . . . . lk.56 - 79

III peatükk. Sõjalis-politseiline terror Virumaal lk.80 - 89

IV peatükk. Virumaa töörahva võitlus revolutsiooni taandumise perioodil (1906-1907) lk.90 -107

1. Töölisliikumine 1906.-1907.aastal lk.90 - 97
2. Virumaa talurahva võitlus 1906.-1907.aastal . . . . . lk.97 -101
3. II Riigiduuma valimiskampaania . . . lk.101 -107

1905.-1907.aasta revolutsiooni lüüasaamise põhjused ja ajalooline tähtsus . . . . . lk.108 -112

Kasutatud kirjandus . . . . . lk.113 -116

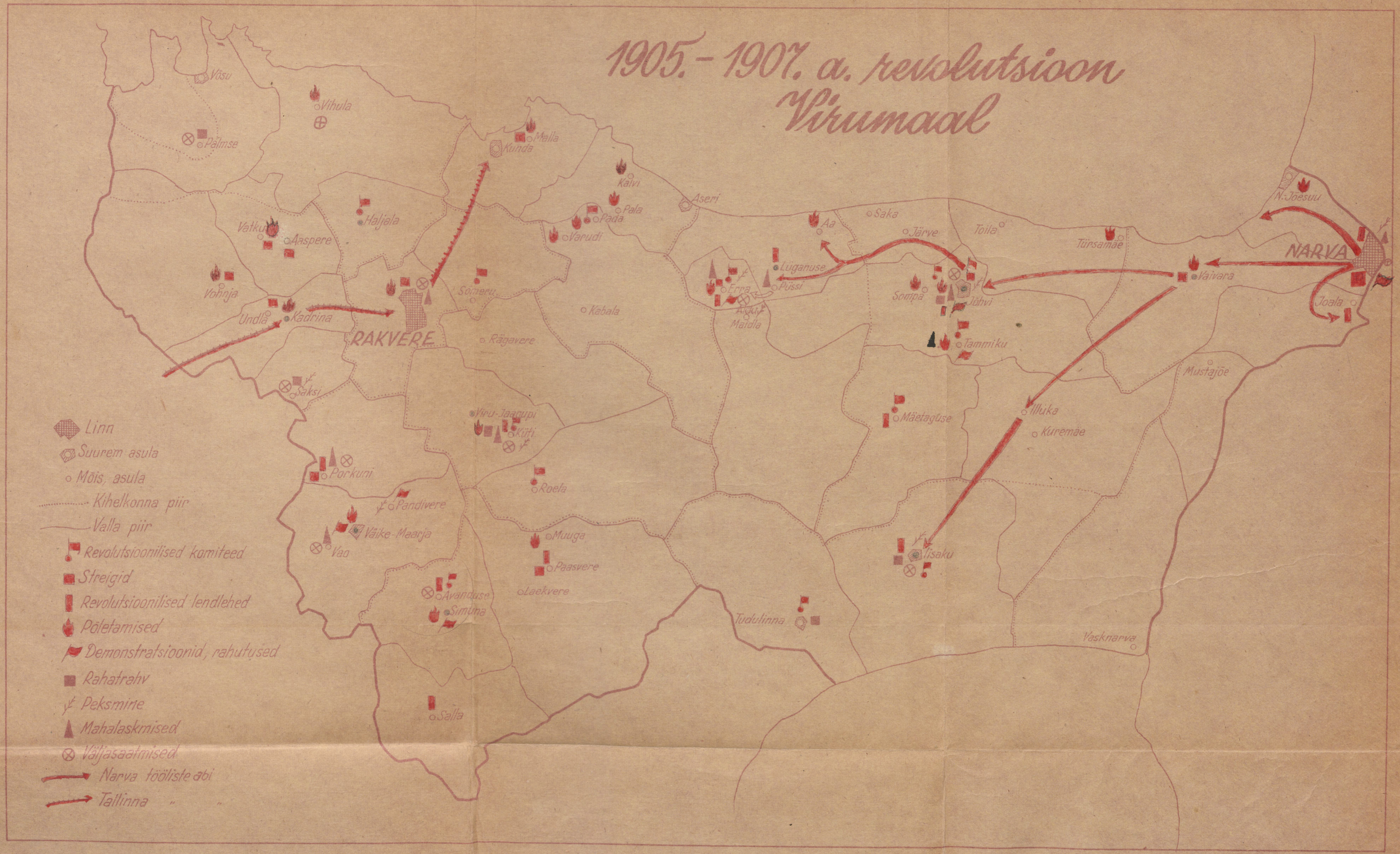
1905.-1907. a. revolutsioon
Virumaal
Linn
Suurem asula
Mõis, asula
Kihelkonna piir
Valla piir
Revolutsioonilised komiteed
Streigid
Revolutsioonilised lendlehed
Põletamised
Demonstratsioonid, rahutused
Rahatrahv
Peksmine
Mahalaskmised
Väljasaatmised
Narva tööliste abi
Tallinna " "
RAKVERE
NARVA
Võsu
Vihula
Pälmse
Malla
Kunda
Kalvi
Pala
Pada
Varudi
Aseri
Haljala
Vatku
Aaspere
Vohnja
Undla
Kadrina
Someru
Kabala
Rägavere
Saksi
Viru-Jaagupi
Küti
Porkuni
Pandivere
Väike-Maarja
Vao
Roela
Muuga
Paasvere
Laekvere
Avanduse
Simuna
Salla
Aa
Saka
Järve
Toila
Türsamäe
N.-Jõesuu
Luganuse
Pussi
Erra
Aidu
Maidla
Sompa
Jõhvi
Tammiku
Vaivara
Joala
Mustajõe
Illuka
Kuremäe
Tisaku
Tudulinna
Vasknarva